

NEPAL WATER FOR HEALTH (NEWAH)

Reflection on NEWAH's Learning

2004 / 2005

"Knowledge resides in the user and not in the collection [of information].
It is how the user reacts to a collection of information that matters."
- Churchman, C.W. (1971).

NEWAH 13th Annual Staff Meeting

15 September 2005

Compiled by:

Information and Knowledge Management Unit
Nepal Water for Health (NEWAH)
P.O. Box No: 4231, Kathmandu, Nepal
Tel: 977-1-4377107-8
Fax: 977-1-4370078
Email: newah@newah.org.np
Website: www.newah.org.np

About this Document

NEWAH has completed 13 years of its services in helping communities achieve drinking water and sanitation services in the rural parts of Nepal. A lot of changes can be observed in this sector. The sustainability of these services now has become a subject of focus. The question of livelihood, the necessity to include those deprived of these services stands as a big challenge ahead of us.

Initially just by providing access to water in the communities fulfilled the responsibilities of the service providers. The social necessities today have started making these responsibilities more important. With the change in time, the need for equitable promotion of sanitation and appropriate hygiene education has received great emphasis. Realising all this, NEWAH has been moving forward and will continue to meet such increasing demands.

Meeting the millennium development targets and national targets on drinking water and sanitation is equally challenging. It is necessary to advocate for the inclusion of the disadvantaged and marginalised groups so as to meet these challenges. NEWAH thus, continues to remain active to ensure people with drinking water and sanitation facilities in the communities as well as be actively involved in the advocacy of this sector.

This document contains materials, which reflects the work undertaken by NEWAH during 2004/05. It thus, can be taken as a compilation of learning and experiences of NEWAH in the drinking water and sanitation sector. We hope that this will help to throw light on the activities, challenges and issues faced by the sector including NEWAH.

Your support and valuable suggestions to improve this initiative in the future is always welcome.

Umesh Pandey
Director

LIBRARY IRC
PO Box 93190, 2509 AD THE HAGUE
Tel.: +31 70 30 689 80
Fax: +31 70 35 899 64
BARCODE: 18587
LO:

822 NP05

Nepal Water for Health (NEWAH)

Annual Staff Meeting - September 15, 2005

Table of Contents

1. Initiatives

- 1.1 Community Led Total Sanitation (CLTS) - Piloting the Approach in the Nepalese Context - Summary
- 1.2 Reproductive Health – Piloted by MWRO - Report
- 1.3 Collaborative Effort on SLTS - Chitwan Model District Concept – A Briefing Note
- 1.4 Community Literacy Campaign for Practical Literacy - Brief Introduction

2. Studies

- 2.1 Water Consumption Study - Abstract
- 2.2 Public and Institutional Latrine Study- NEFEJ – A Report
- 2.3 A Study on Public Latrine in Biratnagar Sub- Metropolitan City
- 2.4 A Critical Look at the Development of Fog Water Collection In Nepal – Summary

3. Publications

3.1 Information Leaflets

- 3.1.1 Fog Water Collection in Nepal (*Nepalma Kuhirobata Pani Sankalan*)
- 3.1.2 Gender and Poverty Sensitive Approach (GAP) in Water Supply and Sanitation Programmes – (Nepali)
- 3.1.3 Nepal No. 6 Tube Well and Spare Parts
- 3.1.4 Toilet Use Guidelines (Household and School)

3.2 Books

- 3.2.1 *Gramin Kshetraka Lagi Upayogi* Latrine Drawing and Types – About the Book
- 3.2.2 Blue Pages: A Directory of Organisations Working in the Rural Water and Sanitation Sector in Nepal – About the Blue Pages
- 3.2.3 *The Status of Sanitation in Nepal – Browsing Through the Newspapers* (Collection of Sanitation Articles) – About the Book
- 3.2.4 "Achieving 100% Sanitation in Nepal by 2017"- Symposium Booklet – About the Booklet

3.3 Sectoral Newsletter

- 3.3.1 Pani Ra Sarsafai – Quarterly Newsletter (Nepali)

4. Advocacy

- 4.1 NEWAH's GAP Approach and Dissemination of Findings - Summary Report
- 4.2 Symposium on "Achieving Total Sanitation in Nepal by 2017" – Summary Report
- 4.3 Media Campaign and WASH Fellowship Award – Summary Report
- 4.4 "Citizen's Voice on Sanitation" - Regional Consultation Workshops to Contribute to the 'Country Paper on Sanitation' in SACOSAN II – Abstract
- 4.5 Sharing of Participation in DAKAR – WASH Global Forum (Presentation Slides)

September 14, 2005

4.6 Sharing of Participation in OXFORD – SSHE Round Table Meeting (Presentation Slides)

5. Networking for Information Sharing

5.1 Improving Access to Information: Resource Center Development (RCD) for Better Water and Sanitation Services – Introductory Article (*published in ENPHO Magazine – 2005*)

5.2 Status of Networking - Resource Centre Network Nepal's Effort, *Presentation* during RCD Facilitator's Workshop (04 April 2005 – 07 April 2005) Tiruvanthapuram, Kerala, India

6. Case Studies and Features

6.1 Case Studies

6.1.1 Keshmaya's Early Death and the Current Situation in Tangmang – By Saroj Dahal

6.1.2 A Woman's Courage in Saving her Land from Being Lost – By Laba Hari Budhathoki

6.2 Sancharika Feature Service

6.2.1 No Toilets for Physically Challenged – By Sangita Rijal

6.2.2 They Cannot Drink to their Heart's Content – By Kamala Parajuli

7. Presentations

7.1 Annual Programme Overview by the Director - Mr. Umesh Pandey

7.2 NEWAH Annual Financial Overview 2004/05 – Mr. Rattan Kumar Siddhi, Treasurer, NEWAH

7.3 Working in Conflict Situation - Mr. Hom Nath Acharya, Regional Manager, FWRO

7.4 Reaching to the Un-reached – Mr. Kumar Silwal, Regional Manager, MWRO

7.5 Access of the Disable to WATSAN Services and NEWAH's Effort – Mr. Manoj J. Rayamajhi, Regional Manager WRO

7.6 MDG's Target on Sanitation and NEWAH's Contribution – Ms. Saraswati Khanal, Regional Manager, CRO

7.7 Addressing Social Exclusion through GAP Approach – Mr. Himalaya Panthi, Regional Manager, ERO

7.8 Looking Back Study: Findings of NEWAH – Mr. Yubaraj Shrestha, New Initiative Manager, HQ

1. Initiatives

- 1.1 Community Led Total Sanitation (CLTS) - Piloting the Approach in the Nepalese Context - Summary
- 1.2 Reproductive Health – Piloted by MWRO - Report
- 1.3 Collaborative Effort on SLTS - Chitwan Model District Concept – A Briefing Note
- 1.4 Community Literacy Campaign for Practical Literacy - Brief Introduction

Community Led Total Sanitation (CLTS) - Piloting the Approach in the Nepalese Context

Summary

The UN Millennium Development Targets of halving the population without sanitation by 2015, which Nepal is also a part of, and the national target of providing 100% sanitation to all in Nepal by 2017 is a Herculean task. The status of sanitation is very bleak in Nepal with only 39% of the households with proper latrine facility as per the Nepal Living Standards Survey Report, Volume One, 2003/04. The traditional mindsets and beliefs of people such as "When we have land as big as the sky above us, are we rhinos or blue sheep to defecate in one spot" have to a large extent hindered development efforts directed towards sanitation in the country. It is very difficult to find communities that are free from open defecation. Even those using a latrine are bound to live in a polluted environment due to unhygienic practices of those who defecate openly.

If the targets are to be met new approaches need to be developed to promote and scale up sanitation in Nepal. NEWAH has also realised through its years of experience that greater emphasis on the social aspects of sanitation needs to be considered rather than just providing technical support to ensure sustainability of programmes and to bridge the wide gap of drinking water and sanitation coverage. It also understands that a lot more needs to be done to achieve what has been targeted.

The Community Led Total Sanitation (CLTS) approach was first introduced in Bangladesh by Village Education Resource Center (VERC). This has been proven as a milestone to achieve 100% sanitation in Bangladesh and now has gained popularity in countries in Asia and Africa. Even the South Asian Conference on Sanitation (SACOSAN - I) in Dhaka has resolved to adopt a "people centered, community-led gender-sensitive and demand driven approach" for the entire South Asian region, for greater promotion of sanitation.

CLTS is one of those approaches, which promotes 100% sanitation motivating people to build and use latrines on their own without providing any kind of subsidy. When a group of NEWAH staff was on an observation visit to few CLTS sites in Bangladesh in 2003 they were totally inspired by its success and the sanitation coverage it assures. Therefore, they also wanted to put this to test in the Nepalese context.

Presently, the three CLTS pilot projects implemented starting from 2003/2004 by NEWAH Central, Eastern and Western regional offices in Karkidanda of Dhading district, Dumre Ekata Chowk of Morang district and Bhorle, Gorkha district respectively have been completed. All these communities were zero sanitation communities prior to the implementation of the project.

In the beginning the three project communities were approached to build rapport, clarify about the objective of the programme and convince people as to why they should implement a programme without subsidy and at the same time lead it as well. Once they were convinced the local situation was assessed using participatory rural appraisal (Ignition PRA) tools. As part of this the facilitator and members of the community went around the village identifying places of defecation and flagging those sites. Observing flags all around people were aware about their actual sanitation status and became conscious that they should stop defecating openly. Through community participation a community social map and a faeces map were drawn and places of open defecation were identified. Apart from that faeces calculation were done to determine the amount of faeces collected in the community due to open defecation. Further the various means through which open faeces is transmitted to the human mouth and how it affects people's health were discussed.

When people realised the importance of sanitation in their lives they put an end to the open defecating practices and started constructing (temporary or permanent) latrines according to their capacities and using them. Demonstration latrines were built in Karkidanda to give the community people the options to make choices of latrines based on their capacity. An informal SaniMart was set up by businessman in Simle (the nearest bazaar) in Karkidanda to supply sanitation materials like ceramic pan sets, HDPE pipe and cement. Likewise, innovative latrines were built in the ERO project using locally available materials, such as bamboos, plain sheet, tyres etc.

The community themselves formed a representative committee to take the lead in planning activities, mobilising people participation and motivating people to build latrines. Problems to build latrine in any of the community household or any other problem regarding the project was dealt openly and by organising mass gatherings, meetings and discussing among the community members and solutions were sought collectively. Children's committee were also formed in Karkidanda and in Ekata Chowk and their role have been instrumental in spreading health and hygiene awareness messages in the community and at the same time monitoring and preventing people from defecating openly.

Different monitoring and reward and punishment mechanisms were developed to lead their respective communities towards total sanitation. Community evaluation board with the community social maps transferred to it was put up and household that built and started using latrines were marked on the board. In Karkidanda clusters were divided to make monitoring easy. The community people fined Rs. 10 to anyone who went out and defecated in their cluster, and if no one could be identified each households in the cluster had to pay a fine of Rs. 5 for not being on the watch out. In the case of Ekata Chowk the child committee members patrolled the open defecating spots from early morning and if anyone was found in the open, the children chased them away shouting loudly, blowing whistles at them, and people's cartoon and names were put up on the notice board. People were not just punished but were also awarded for building latrines by developing various criteria and indicators such as the first person to build, the cleanest latrine etc.

The role of NEWAH was limited only to raising awareness and encouraging people not to defecate openly and to practice good hygiene behaviour. In the ERO project monitoring was carried out on a regular interval basis. The community selected committee members, community health volunteers (CHVs), local health motivator (LHM) and children committee members on their own and they were trained by NEWAH to build capacities and efficiency, to assist and take the programme forward. They played the role of coordinating meetings/mass gatherings, monitoring and motivating people in their cluster to build latrines as well as promoting good hygiene practices. They were also responsible for road cleaning, promotion of latrine construction, ensuring no defecation in their own cluster. Though Ekata Chowk project did not have CHVs and LHM, women's group formed with the purpose of monitoring the practice of good health and hygiene behaviour in the community were successful to maintain good social harmony by tackling the problem of alcoholism in the community as well as mobilising the community to keep their household and environment clean.

Health, sanitation and hygiene education programmes were organised in the community on a phase wise basis to generate greater awareness and ensure the progress and long-term sustainability of hygiene behaviours in all the project communities. Contrary to the regular NEWAH Health and Hygiene Education training, the Ekata Chowk project a very informal programme was conducted calling it a health and hygiene interactive workshop with greater emphasis on participation/role of the community. Child club members were also trained and school children were provided hygiene education classes in Karkidanda. Moreover, journalists were taken on a visit to Karkidanda and by involving them with the community in the Ignition PRA exercises were made to realise the importance of sanitation and the need to cover more about such issues in the media.

Management training, health and sanitation training, gender training, kitchen gardening training, introduction of improved cooking stove in ERO were various activities carried out involving members of the users committee and the community people to develop their capacities and lead the programme forward in a sustainable manner and in the meantime promote income generating opportunities to increase the living standard of the people. In Bhorle the kitchen garden training also incorporated drip irrigation scheme supported by the IDE Nepal and today kitchen gardening using drip irrigation system is widespread in the community and people have started to generate a lot of income from the vegetables they produce.

Each of the pilot projects have been unique in the sense that the various activities and processes mentioned above were implemented differently and to best fit their local scenario and context. In Ekata Chowk and Karkidanda it has been publicly declared that open defecation is restricted in the community. All these projects have to some extent have had an effect in the neighbouring communities. The programmes have been scaled up in Prakriti Chowk of Morang district (already declared totally sanitised within three months after it was initiated) Sulikhola, Deuarli, Simle and Devasthan of Dhading district. These communities are in the process of reaching 'total sanitation' (where people use some kind of latrine or the other and do not defecate openly).

Lessons Learned

As per the experiences of implementing the CLTS approach so far the following lessons have been learned:

1. **Total sanitation without subsidy** – After implementation of the process it has been observed that open defecating habits can be stopped even without providing any subsidy. The ignition PRA tools have been seen to be effective in raising awareness and preventing people from defecating openly.
2. **Important role of children** – In all the communities where CLTS project has been implemented, it has been proven that the role of children's group is very important. Their role has been found to be important in whistling at people found openly defecating or motivating elderly people to keep their households and *tole* (cluster) areas clean.
3. **Effectiveness of a SaniMart** – If the pan, cleaning brush, Harpic (bathroom cleaning detergent) and other materials required for constructing, operating and maintaining the latrines is available nearby in the community, it has been found that construction of latrines is quicker, cheaper and managed more effectively. For this the organisation can promote local retailers to sell latrine construction and management materials as well as help establish a linkage to the markets without having to make any kind of investments.
4. **Replication in other communities** – The task of replication in other communities has been found to be easier and quicker once the process is applied in any one single community. To be the residents of a totally sanitised community is a real subject of pride, people in other communities are also encouraged and willing to adopt the successful experiences and examples of that community.
5. **Necessity of monitoring** – Regular monitoring in communities where the communities are moving towards total sanitation is essential. This will help to ensure the sustainability of the programme. It is important to consider the improved hygiene behaviour of the community, the stopped open defecating habits as the main monitoring indicator rather than the number of latrines built in the community. This will help to bring about a multiplier effect.
6. **Necessity of a capable facilitator** – For a CLTS campaign it is necessary for the facilitator to be capable and effective. Mainly because, the more effective and able the facilitator is in explaining about the importance of total sanitation in the community, the more effectively the programme will be able to move forward.
7. **Provision of Award necessary** – The community that puts an end to open defecating practices and sustains it or the members of the community who does an outstanding work is awarded then their affiliation towards the programme is likely to increase more.
8. **Coordination important** – If there is good coordination between organisation working for the promotion of drinking water and sanitation, it has been observed that this programme can be taken forward in a concerted manner.

This year 11 CLTS projects are planned in two communities Goganpani and Jugekuwa of Dhading District to be implemented by CRO, seven communities - five in Sunsari District and two communities in Morang district to be implemented by ERO and two by MWRO in Khajura and Raitole, Sitapur VDC in Banke.

CLTS approach has been a milestone for achieving total sanitation without providing subsidy. However, its long-term sustainability needs to be further explored. Further, it is necessary to review and reflect on the past experiences of NEWAH in piloting the approach in the different regions keeping in mind all the lessons learned and best practices, which has allowed people to stop openly defecating. Proper coordination and sharing of each other's experiences, acceptance to learn from each other and move ahead with the future programmes in a planned, coordinated and consistent manner is necessary. Developing a standardised NEWAH approach (with the flexibility to change according to the local context) will no doubt contribute to implementing the programme successfully as well as be worth sharing with other organisations. Like in Bangladesh this approach could turn out to be an effective model in Nepal, which can greatly contribute in achieving the millennium development targets by 2015 and at the same time aiding to meet the national target by 2017.

नेपाल स्वास्थ्यको लागि पानी (नेवा)
मध्यपश्चिमान्चल क्षेत्रीय कार्यालय, नेपालगन्ज
प्रजनन स्वास्थ्य शिक्षा : प्रतिवेदन

पृष्ठभूमि

नेवाको आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोगमा चालू आर्थिक वर्ष २००४/०५ मा संचालन भइरहेका खानेपानी, स्वास्थ्यशिक्षा तथा सरसफाइ आयोजनाका उपभोक्ताहरूलाई प्रजनन स्वास्थ्य शिक्षा दिने कार्यक्रमअनुरूप प्यूठान जिल्लाको सिस्नेखोला खानेपानी तथा सरसफाइ आयोजना, ओखरकोट र उपल्लोसारी खानेपानी तथा सरसफाइ आयोजनाका उपभोक्ताहरूका लागि प्रजनन स्वास्थ्य शिक्षा तालिम दिइयो। उक्त आयोजनाहरूमा गत २०६१ माघ महिनामा बेग्लाबेग्लै रूपमा सञ्चालित यस तालिममा २५० जना महिलाहरूको सहभागिता रहेको थियो। ग्रामीण महिलाहरूमा प्रजनन स्वास्थ्य शिक्षाको आवश्यकता बोध गरी नेवाको आयोजनामा यसलाई नयाँ तथा थप क्रियाकलापका रूपमा सञ्चालन गरिएको हो।

समुदायका महिलाहरूलाई परिवार नियोजन, महिनावारी र गर्भधारण, स्थायी तथा अस्थायी परिवार नियोजन, नवजात शिशुको स्याहार, स्तनपान, खोप, पोषण तथा सरसफाइसम्बन्धी ज्ञान दिने उद्देश्यले यो तालिम सञ्चालन गरिएको थियो। यसैगरी सुरक्षित मातृत्व, गर्भावस्थामा जोखिमपूर्ण अवस्था, सुत्केरीको स्याहार, यौन रोगहरू, तिनको लक्षण तथा उपचार, किशोरकिशोरी एवं बुढ्यौली प्रजनन स्वास्थ्य, पाठेघर खस्ने समस्या आदिबारे जानकारी दिने उद्देश्य यस तालिमको रहेको थियो।

समुदायको अवस्था

सम्बन्धित समुदायका मानिसहरूलाई प्रजननसम्बन्धी ज्यादै कम ज्ञान भएको पाइयो। अधिकांश मानिसलाई परिवार नियोजनका साधनहरूका बारेमा जानकारी नै नभएको र जानकारी भएकाहरूले पनि साधन नजिकै उपलब्ध नहुने र प्रयोग विधि समेत नजानेकाले गर्दा बर्सेनी ६/७ वटासम्म बालबच्चा जन्माउने र उमेर नपुग्दै विवाह गर्ने गरेको पाइयो। पाठेघरसम्बन्धी समस्याहरू पनि त्यत्तिकै पाइएको हुँदा समुदायमा प्रजनन स्वास्थ्य शिक्षा आवश्यक भएको महशुस गरियो।

यसरी नै सुत्केरी गराउने असुरक्षित तरिकाले गर्दा स्वास्थ्य बिग्रने गरेको र बढी कमजोरी हुने गरेको पाइयो। छोरा र छोरी कसरी जन्मिन्छ भन्ने वैज्ञानिक कारण थाहा नभएकाले महिलाहरू आफूले गर्दा छोरी जन्मिएको महशुस गर्दै छोराको आशमा धेरै बच्चा जन्माउने गरेको पाइयो। स्वेतप्रदर रोग, गर्भ तुहिने र पाठेघर खस्ने जस्तासमस्या पनि धेरै नै पाइएको हुँदा यी समुदायमा प्रजनन स्वास्थ्य शिक्षा आवश्यक देखियो। चेतनाको कमी, संस्कारले गर्दा प्रजनन समस्याहरू लुकाउने तथा स्वास्थ्यसेवा लिन हिचकिचाउने प्रवृत्ति भेटियो। महिला स्वयंसेविकाहरू प्रजनन स्वास्थ्यसम्बन्धी कुरा गर्न आफैँ लजाउने र सही सल्लाह दिन नसक्ने खालका थिए।

समुदायका कतिपय महिलाहरूले बच्चा जन्माउँदा साल नखसेपछि परम्परागत तरिकाले साल निकाल्न खोज्दा अत्यधिक रक्तश्राव भएको बताए। सुत्केरी अवस्थामा स्याहार नपाएकाले स्वास्थ्य कमजोर भएका महिलाहरूको पीडा सामान्य भैँ थियो। कतिपय महिलाहरू गर्भावस्थामा कठिन परिश्रम गरेका कारणले मृत्युवरणसमेत गर्न पुगेको थाहा पाइयो। बालबच्चाको उचित स्याहार गर्न नजान्दा बालमृत्युदर निकै रहेको पनि पाइयो।

तालिमको प्रभावकारिता

प्रजनन स्वास्थ्य शिक्षा पाएपछि समुदायका महिलाहरूले परिवार नियोजनसम्बन्धी अस्थायी साधनको प्रयोग, तरिका तथा फाइदाबारे बुझेका छन्। बर्षौटे बच्चा जन्माउँदा आमा र बच्चा दुवै रोगी हुने, पैसाको अभाव हुने कुराको अनुभव गरेका छन्। आफ्नो गाउँमा स्वास्थ्य परीक्षण गराउन र औषधी उपचारको सहूलियत समेत प्राप्त गरेकोमा उनीहरू ज्यादै खुशी छन्। बालविवाहका बेफाइदाबारे पनि उनीहरूले ज्ञान हासिल गरेका छन्।

सिकाइ

- समुदायका महिलाहरू स्वास्थ्यसँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने प्रजनन स्वास्थ्य जस्तो विषयमा खुलेर कुरा गर्न तथा आफ्ना समस्याहरू अरुलाई बताउन समेत लाज मान्ने र बताउँदा आफूलाई अरुले नराम्रो सोच्छन् भन्ने डरले रोग लुकाउने गरेकाले थप समस्याहरू र जटिलताहरू पर्ने गरेको पाइएको छ। त्यसैले प्रजनन स्वास्थ्य शिक्षा जुनसुकै आयोजना क्षेत्रका महिलाहरूका लागि अति नै आवश्यक भएको पाइयो।

- प्रजनन स्वास्थ्य शिक्षा लिन महिलाहरु जुन समयमा भए पनि भेला हुन तयार देखिए ।
- आगामी दिनमा आधारभूत स्वास्थ्य उत्प्रेरक तालिममा नै यसका विषयहरू समावेश गरेर अधि बढ्न सकिएमा धेरै राम्रो हुने देखिन्छ ।
- समय-समयमा समुदायमा स्वास्थ्य परीक्षण शिविर संचालन गर्नु उपयुक्त हुने देखिन्छ ।

बच्चा सजिलै जन्मन्छ

“गह्रुङ्गो घाँस र दाउराको भारी बोक्ने गर्नाले बच्चा सजिलै जन्मिन्छ भन्ने कुरामा विश्वास गर्थ्यौं हामी त, गर्भावस्थामा हल्का काम मात्र गर्नुपर्छ भन्ने त हामीलाई थाहै थिएन । आज सुरक्षित मातृत्वको कक्षाबाट बल्ल यसबारेमा जानकारी पायौं । पर्याप्त आराम, सजिलो काम र आवश्यक पोषिलो खाना खान नपाउँदा बच्चा तृहिन सक्छ, जन्मे पनि कमजोर जन्मिन्छ भन्ने बारेमा बल्ल राम्ररी बुझ्यौं । अबदेखि सबैले गर्भवती महिला र गर्भको बच्चाको स्वास्थ्यप्रति सजग भएर मात्र खाना, आराम, स्वास्थ्य परीक्षण र कामका बारेमा सोच्नु पर्‍यो । कि कसो साथी हो ?”

-गीता भण्डारी, उपल्लोसारी

यति भए पुग्छ

“मेरा दुई छोरा र एक छोरी छन् । मैले त बच्चा यति भए पुग्छ भनेर अब नपाउने विचार गरेको छु, तर छिमेकी महिलाहरुले यति थोरै सन्तानको के भर ? अझै पाउनु पर्छ भन्ने गर्थे, आज तपाईंले थोरै सन्तान जन्माउनु पर्छ, जन्माएकालाई राम्ररी हुर्काउनु पर्छ, धेरै सन्तान जन्माउँदा आफ्नो स्वास्थ्य पनि बिगिन्छ र बालबच्चालाई हुर्काउन, पढाउन पनि गाह्रो हुन्छ भन्ने ज्ञान दिनुभयो । अब म ढुक्क भएँ, अब म बच्चा जन्माउँदिन, छिमेकीहरुले पनि तपाईंको कुरा सुनेर थोरै सन्तानको फाइदा बुझे ।” गत २०६१ माघ २० गते राती उपल्लोसारीमा प्रजनन स्वास्थ्य शिक्षाको कक्षा संचालन गरेर फर्कदा अध्यारोमा प्रस्फुटित एक महिलाका यी आवाजहरू अझै पनि मेरो कानमा गुन्जिरहका छन् ।

- विष्णु दवाडी, नेवा, नेपालगन्ज

Collaborative Effort on SLTS - Chitwan Model District Concept

Briefing Note

Background

The Water Supply and Sanitation Collaborative Council (WSSCC) is a leading international organisation that enhances collaboration in the water supply and sanitation sector specifically in order to attain universal coverage of water and sanitation services for poor people around the world. WSSCC was founded in 1990 at the end of the International Decade for Water Supply and Sanitation in 1989. The Council operates with a mandate from the United Nations General Assembly. Its mission is *"to accelerate the achievement of sustainable water, sanitation and waste management services to all people, with special attention to the unserved poor, by enhancing collaboration among developing countries, and external support agencies and through concerted action programmes."*

The Water and Sanitation for All (WASH) Campaign was launched at the International Conference on Freshwater in Bonn in 2001. The first phase of the campaign focused on promoting the establishment of a sanitation target, which was finally set at the World Summit on Sustainable Development in 2002. The second and current phase of the campaign is focused on translating this international political commitment into practical operational goals at the country level, sustaining momentum and monitoring progress towards the MDGs.

The Nepal WASH Group was formed in 2003 to coordinate the WASH Campaign in Nepal. The objectives of the WASH campaign in Nepal is to compliment the existing activities of water and sanitation and try to fulfill the gaps to strengthen the existing situation of water and sanitation.

Rationale for the Chitwan Model

In 2004 the Nepal WASH group held discussions on the Millennium Development Targets (MDTs) of halving the proportion of people without access to water and sanitation by 2015 and its implication for Nepal. The number of years to achieve the target is reducing by the day - only 11 years are left. It has been estimated in Nepal that 14,000 latrines need to be constructed each month between now and 2015 if the target is to be met.

The Nepal WASH Group felt that it is time to move from commitment to action and demonstrate that the MDTs and National Targets are achievable by agencies, working in coordination through a district level plan. Hence, to set an example, a collaborative effort has been initiated by bringing together various sectoral organisations in order to meet Millennium Development Targets on Sanitation within a specific timeframe.

Objectives and expected output of the process

Total sanitation achieved in one district with a properly documented process, to be shared and replicated in other districts.

District Selection

Selection of a district for piloting the approach was discussed at the Nepal WASH Group and National Sanitation Steering Committee. Tanahu and Chitwan districts were proposed initially. As the challenge of achieving total sanitation is greater in the Tarai, the priority was given more to the Tarai districts. Chitwan district in particular was selected, as the district is relatively accessible and hence suitable for a pilot. Many agencies are working in the district and sanitation coverage is high and therefore the targets should be achievable in a relatively short period of time. If the target cannot be met in Chitwan itself, it is going to be very difficult to achieve them in other areas of the country where the water and sanitation situation is critical.

Progress update

The WASH Group member have already started collaboration with the stakeholders of the Chitwan district and have developed further action plan to move ahead in this district in the line of meeting the MDT on sanitation. Hence, the second District Stakeholder Consultation meeting was conducted on 26 April in Chitwan with NEWAH's support. Regional and Headquarters' representatives from NEWAH also participated in the meeting and committed to work in 2 additional VDCs in Chitwan.

Community Literacy Campaign for Practical Literacy

Brief Introduction

The importance of literacy is growing day by day in this modern age. Literacy familiarises as well as updates people with the new possibilities of development. Today many countries of the world have developed to the highest possible and majority of them are speedily moving towards being developed. The level of awareness among citizens of those countries has undeniably contributed to move their development campaign forward.

Literacy is the basic requirement for awareness, education and social involvement/inclusion. It increases people's access to information, events taking place in a society as well as assists people to earn their livelihoods.

According to the National Population Census 2058, only 53.7% of the total population of Nepal is literate of which female literacy is only 42.5%. This data is very disheartening, because in spite of years of investments on education only a little more than half of the Nepalese population is literate. Still lamentable is the fact that this data only takes into account the quantity and not the quality level of literacy. Though lot of *Birmans* and *Ram Mayas* who have learnt hardly to sign after studying two to four months of adult literacy classes are registered as literate on papers, however again land up as illiterates after sometime due to the absence of regular practice and lack of opportunities.

The main cause of this outcome is the absence of practical aspects in the literacy campaigns. The sustainability and effectiveness of such campaigns can be anticipated if they are implemented taking into consideration the practical needs of the people.

Community Literacy Project: Practical Aspect of the Literacy Campaign

The community Literacy Project developed in the post stage of literacy campaign has made an attempt to pay attention to the practical needs of the people. Thus, this process reveals greater possibilities of promoting qualitative literacy programmes. These are termed Practical literacy or Programme literacy as well because it offers literacy skills to selected/particular individual through identification of their needs. This is such a method, which entails activities such as literacy auditing, literacy needs, materials simplifications, resource write up and tailor made materials.

The community literacy project was enacted for the first time in Nepal in 1997 by World Education Nepal. The main purpose of this project is to offer proper information and knowledge about the project to the female and male users/beneficiaries of any development project. Till date the projects have been implemented in various sectors like the community forests, health, day to day office use related literacy, resource write up and broadcasting, micro finance and vegetable farming. The pilot projects have been completed in Dhankuta and Rupandehi and up till now it has been implemented in 180 VDCs and 6 Municipalities of 14 districts.

Community Literacy Project in Drinking Water and Sanitation Project

Like in any other projects literacy is equally important in drinking water and sanitation projects as well. For example, the names of the materials used for infrastructure development, maintaining accounts of the project, minuting of decisions approved by the meetings etc. This will not only increase the transparency of the project, but will promote the users attachment and ownership towards the project.

NEWAH has also implemented Community Literacy Programmes in their Drinking Water and Health/hygiene Education and Sanitation projects bearing these facts in mind. Identifying the literacy gaps in the project sites, this programme has made attempts to provide literacy skills as per the need. Likewise, special thoughts are also being given as to how the lessons learned can be replicated elsewhere in the future.

NEWAH has initiated this programme as pilot projects in Rajhena and Machagadd, freed Kamaiya communities in the Mid Western Development Region. These programmes were implemented

targeting the members of the Drinking Water and Sanitation Users Committee and Community Health Volunteers.

Why did NEWAH attempt to adopt community literacy in their programmes?

The users and stakeholders of NEWAH supported drinking water and sanitation projects are illiterate or semi-literate. Moreover, the majority of illiterate and semi-illiterate people are found among the disadvantaged groups of people like the poor, women and ethnic groups. The community literacy process is one of those ways that can ensure their inclusion.

Regarding the decreasing sustainability of projects due to the lack of total and meaningful participation of the stakeholders, it is believed that the community literacy programmes will help overcome the practical problems reaching the in depths as well as assist to develop a complete community management process.

Basic Community Literacy Training Concluded

Basic Community Literacy training was conducted with the objective of familiarising the NEWAH staff about the community literacy campaign and making them realise the importance of basic community literacy activities in NEWAH's Drinking Water Health/Hygiene Education and Sanitation projects. The training was conducted from 28-31 July at the Yala Maya Kendra in Lalitpur and 25 NEWAH staff from the WRO and MWRO participated in the programme. Mr. Yubaraj Shrestha, New Initiative Manger, NEWAH HQ coordinated the programme while Ms. Babita Shrestha and Ms. Saraswati Thapa were the facilitators of the training.

2. Studies

2.1 Water Consumption Study - Abstract

2.2 Public and Institutional Latrine Study- NEFEJ – A Report

2.3 A Study on Public Latrine in Biratnagar Sub-Metropolitan City

2.4 A Critical Look at the Development of Fog Water Collection In Nepal –
Summary

Water Consumption Study

Abstract

In May 2003 NEWAH began a *Water Consumption Study* to find out the water consumption of rural communities using gravity flow water supply schemes. Two NEWAH gravity flow projects were selected for the study, Neupanigaun and Bhadaure in Dhading district, completed in 2000 and 2002 respectively. Fifty water meters were installed on the reservoir tanks and tap stands in these communities and community members took regular meter readings for a 12-month period.

The study found average daily per capita water consumption over a twelve-month period to be 47 and 61 litres in Neupanigaun and Bhadaure respectively. In 13 of the 36 tap stands monitored (40%) average per capita water consumption was found to be in the range of 40 to 59 lpcd. Analysis of the relationship between the average distance of user households from tap stands and the average per capita daily water consumption indicates a pattern where consumption is greater at tap stands where households are located near to the tap stand. A general trend of slightly declining consumption was noted throughout the year reaching a low in January/February before rising again towards the end of the year. This is likely related to less consumption for bathing and washing in the colder months. In Bhadaure water consumption at tap stands used by Brahmins averaged 94 lpcd compared to 43 lpcd at tap stands used by Dalits. This significant variation is likely because the Dalits in the community leave their homes early in the morning to smash *gilis* on the Kahtmandu-Pokhara highway and only return in the evening and therefore do not consume much water in the community. The number of livestock owned by Brahmins is also more than in other households and Brahmins consume a lot of water in their religious practices.

A crude analysis of the revenue generated through water tariffs and the funds required to operate and maintain the schemes indicates that the schemes are not financially sustainable and that water tariffs should be increased by between 70-180%.

Conclusion

The insights gained through the study have provided NEWAH with evidence of water consumption patterns which can be used in designing future projects taking into consideration the occupation and caste of the users and the location of the community (peri-urban or rural community, warm or cold location).

Based on the analysis of maintenance funds it is evident that current tariffs will not cover the full costs of O&M that will arise during the life of the project. This will lead to poor sustainability if major repairs are required in the future.

For further information on the report contact:

Mr. Santosh Basnet, Technical Development Manager, NEWAH HQ
santosh@newah.org.np

Public and Institutional Latrine Study - NEFEJ

A Report

Introduction

Since sanitation issues have not been prioritised over the years even at institutional level, a study on the status of latrines in government and public institutions was carried out recently. The findings and recommendation of the study was disseminated during an interaction programme titled *"Is it to hide from shame or to stay healthy"?* on 20th May 2005 held at the Nepalese Federation of Environment Journalists (NEFEJ). This approach was adopted as an effort in 'raising awareness through shame' and to draw attention of the people in higher and executive level positions, who have not given much emphasis to the usage, maintenance and cleanliness of latrines in their institutions and organisations.

Background

Media coverage on sanitation and hygiene issues was very low, in fact almost non-existent until some time back. However, NEWAH's initiation to build partnership with media this year has really made a positive impact. Journalists were provided the opportunity to understand and realise that sanitation is an important issue by organising various programmes. Subsequently coverage of these issues in the media has increased rapidly. The latrine study is also an effort to mobilise the journalist to learn about the status and condition of latrines in various public and government organisations, ministries, corporations and institutions coinciding with the National Sanitation Week, initiated by the Department of Water, Supply and Sewerage (DWSS) and celebrated every year.

Participants In the Programme

The participants during the programme were from the various organisations where the survey was carried out for the sturdy and many journalists were also present. A total of 35 people participated in the programme.

Documentary Presentations

The two documentaries (*Naani Haru ko Ramro Bani* and *Baikunthapuri, Sanitation model*) prepared on sanitation programmes were shown before the programme started. The participants reported that the documentaries were quite interesting.

Welcome and Introduction

Senior journalist of Nepal Mr. Bhairab Risal hosted the programme. He welcomed all the participants in the "Latrine Study Interaction Programme" and the participants introduced themselves.

Presentation of Latrine Study Survey Results

Journalist Mr. Deepak Pandey presented the major outcome of the Latrine Study Survey. The study was done by conducting survey in various ministries, institutions, corporations and government offices.

Presentation on Community Led Total Sanitation Approach (CLTS)

The regional staff of NEWAH, Mr. Bharat Prasad Bhatta presented the Community Led Total Sanitation Model implemented by NEWAH to meet the total sanitation by raising awareness among the people. He presented the model based on the experiences of NEWAH.

Presentation on ECOSAN (Ecological Sanitation)

Mr. Upendra Paudyal from Environment and Public Health Organisation (ENPHO) explained about ECOSAN based on their experiences and it's benefit and uses.

Outcome of the Sample Study Survey of Latrine

To find the way to the room of the Minister, Secretary and the Joint Secretary in the Ministry of Health one needs to enquire in the inquiry section but one need not ask anyone for the direction to the latrine. As you enter the main gate of the Ministry the strong foul smell goes right up your nose. In the 12 latrines in the main building of the Ministry, except for the ones used by the boss, there is neither the provision of soap, water nor a towel in the others. Instead the latrine situated in the left side of the ground floor can be seen covered in dirt and cobwebs all around. To prevent the stinking smell from the latrine on the right side, the staff has locked the door.

The messages broadcasted everyday in the media by the Health Ministry that it is essential to construct a latrine to stay healthy as well as wash your hands before you eat seems like an irony to anyone who visits the Ministry. Mr. Govind Ghimire, Chief Joint Secretary of Internal Management Unit of the Ministry of Health said that in order to bar the foul smell from latrine they are compelled to lock the door.

The latrines have been in this condition for more than two years now. Between this period many Ministers and Secretaries have been replaced but the condition of the latrine remains the same. Staffs enter the latrines covering their nose, come out the same way after finishing their business. Since, the Ministry has not paid the water corporation 0.2 million that it owes as water tariff, water has ceased to flow in the taps. As per Mr. Ghimire, due to the lack of budget the latrines in the Ministry are unmanaged. The Ministry has allocated a budget of 0.6 million this year for latrine management but it is not sufficient he further adds.

One can imagine how conscious an individual is about his/her health observing the status of latrine that he/she uses. It is essential to pay extra attention to the cleanliness of the latrine as various types of diseases can spread from urine and faeces lying around. However, in our society the cleanliness of latrines are seldom given priority. People take enough trouble to find food to eat but are not as much concerned about the cleanliness of the latrine they use. The lack of awareness on sanitation can be considered as the main reason for this.

An organisation called Nepal Water for Health (NEWAH) carried out a study survey on the status of latrine in various organisations in Kathmandu Valley on the occasion of 6th National Sanitation Week. The study survey focused on people's knowledge and concern over sanitation started from 9 May 2005 and it continued through out the week.

No one will disagree to the fact that lot of attention needs to be paid in keeping the latrine clean in order to maintain hygienic environment of the house, family and society. Despite being aware about this, the Nepali society is yet not concerned about the importance of hygienic latrine. This was concluded by the study. The study was focused on 5 sectors and carried out in 51 places - government offices, corporations, education institutions, hospitals / nursing homes and institutions / organisations. During the survey, a majority of people in fact 95% expressed that they were not aware about the National Sanitation Week celebrated nation wide starting from 9 May 2005. Out of 51 people surveyed only 3 of them or only 5% of people were aware and informed about the National Sanitation Week Celebration. The lack of awareness about the sanitation week shown by the results of this survey comparatively targeted for the literate group of people clearly reflects people's ignorance and passiveness towards proper sanitation.

During the survey period, majority of people defined latrine as a place where they dispose faeces and urine. No profound/clear definitions on latrines were received from any of the participants in the survey. It was found that the participants had no understanding of the fact that the latrine is place where you release and relax. It was also noticed that they had not realised that when the latrines are clean and hygienic they can comfortably defecate and urinate.

Out of the total respondents in the survey, more than 41% said that the latrine situations in their offices are good whereas 53% informed that their latrine situation was satisfactory. Remaining 6% accepted that the latrine situation of offices was very poor.

During the process of the survey, the latrines were found poor especially in offices dealing with public concerns, government offices, district administration office, trusts, land measurement department and schools and colleges. These latrines are found to be in unusable conditions.

More than 45% of the people in the survey reported that the facility of water in their office latrine was good enough while the same percentage of people informed it to be just okay. In the offices surveyed 8% had no water facility in the latrines. In latrines where there are no water facilities, faeces and urine can be seen seeping from everywhere. Similarly it was observed that out of total surveyed offices, 71% offices had managed separate latrines for female staff whereas 30% do not have any provision of separate latrines for the female staff. Though 71% of offices have provision of separate toilets but even these are not well maintained. In some offices, the female staff is sharing the latrines built for the male staff.

Similarly, out of total surveyed offices, 90% do not have provision of separate latrines for physically disabled people. Only around 10% offices have made provision of separate toilet for disabled people. However, in the hospitals and nursing homes, the provision of separate latrines for disabled people was noticed.

Survey findings revealed that the latrines were not well equipped with soap and towel, required to wash and wipe hands after using the latrine. It was also noticed that only 35% latrines had facility of soap and towel whereas 51% do not have those facilities. About 18% latrines had soap but no towels and those that had towels were also not clean.

Out of total surveyed offices, around 75% offices had separate latrines for the top position holders. These toilets were well maintained with the provision of soap and towel but on the contrary the latrines used by other staff were in a poor condition, which clearly reflects their lack of concern towards proper health and sanitation.

It was also observed that even the latrines with water facility were not managed properly. Most of the surveyed toilets lacked necessary toilet cleaning materials such as brush, phenyl, harpic, camphor, etc. It was noticed that proper attention was not paid towards operation and maintenance of the latrines.

Most of the staff involved in the survey expressed the need to have clean latrines but accepted not to have taken any appropriate initiative to do so. The lack of budget, the cleaning materials stolen soon after they are placed in the latrine, ill behavior towards the cleaning staff and lack of self will to clean the latrines after use are also some of the reasons for latrines remaining polluted at all times.

While questioning a high level staff of a constitutional body regarding matters of the latrine in his office, he simply replied that this question should be asked to the peon or sweeper instead of him. This kind of mentality and attitude itself is the main hindrance to proper management of latrines in various organisations.

Nevertheless, for both the people and society hygienic sanitation is very essential to remain healthy and hygienic. No one can envisage a healthy life without proper and hygienic sanitation. Therefore, to keep an individual, society, and environment healthy and clean, it is necessary to create public awareness on the importance of proper hygienic sanitation.

A Study on Public Latrine in Biratnagar Sub Metropolitan City

Summary

Background

The urban population growth rate in Nepal has reached 6.5% per annum, among the highest in South Asia. As the second largest city in Nepal, headquarter of Morang district and main city of eastern development region, Biratnagar is experiencing rapid growth in keeping with the national trend. Approximately 166,674 individuals comprising 33,678 households live and population growth rate is 3.36% in Biratnagar Sub-Metropolitan City. Coverage of sanitation in Morang district is below the national average. Only 41.7% of people have access to a latrine. In a densely populated district center where opportunities and resources are located, a large number of people move about the city in their day-to-day personal and official business. Such opportunities also draw a large amount of squatters to Biratnagar, and most migrants are forced to become tenants in sub-standard housing. The construction of user friendly, functional and hygienic public latrines throughout Biratnagar will drastically improve sanitation conditions in the city.

Methodology

This study, undertaken by Nepal Water for Health, Eastern Regional Office, and Biratnagar (NEWAH) examines the situation of public latrines in Biratnagar Sub-Metropolitan City. This study is both exploratory and descriptive in nature. Primary information was collected through interviews with public latrine caretakers and users, and in focus group discussions with residents of houses located near public latrines and managing organizations. Secondary information was collected from the office of Biratnagar Sub-Metropolitan City.

Findings

Public Latrines in Biratnagar Sub-Metropolitan City

Nine public latrines were identified in seven wards of Biratnagar sub metropolitan city. At the time of this study, six were functioning. Two of the non-functioning latrines were closed due to a lack of water and electricity; one latrine was in the final phases of construction at the time of this study. The data presented in this report refers only to the six functioning public latrines. These latrines are managed through three different types of organizational set-ups:

- managed by a private individual through a lease with the Sub Metropolitan city office
- managed by Contractor's Association Nepal, Biratnagar (CAN)
- managed by the Sub Metropolitan city office in conjunction with the Biratnagar Jute Mill

Management Performance

The public latrine managed by CAN (Traffic Chowk) was by far the best-maintained and most hygienic latrine visited. The least satisfactory facility was the Jute Mill/ municipality latrine. Some sort of water supply, hand-washing facilities and an electricity supply were found in all of the public latrines visited. 83% of public latrines have a sign to indicate their location. Managing organizations were found to carry out supervisory visits in all of the latrines for which data was available (the Border Rani latrine did not have data). However these visits were, for the most part, extremely erratic, and therefore largely ineffective.

Caretakers

Caretakers were found in all of the public latrines surveyed, but none of the caretakers have received any job related training. All of the caretakers were members of the Dom and Dalit castes. There are two caretakers at the Hardali Hat and Rani Border latrines.

83% of caretakers are employed on a monthly contract system, a type of sub-lease whereby they pay a certain monthly fee to the leaseholder and the caretakers retain the balance of the money they collect. This monthly fee ranges from Rs. 1,000 to 3,000. The two caretakers of the Hardali Hat latrine (25% of all

caretakers) each receive a monthly wage ranging from Rs. 1,500 to 1,250 per caretaker and averaging Rs. 1,375.

Sanitation and Hygiene

In terms of sanitation and hygiene, the condition of the CAN managed latrine was found to be better than those managed by the municipality and the Biratnagar Jute Mill in conjunction with the municipality (Hardali Hat). Taps were found inside the individual latrine rooms in 100% of the latrines leased from the municipality and the CAN managed facility, but not in the Jute Mill/ Municipality facility. The taps were found to be functioning in only the CAN operated facility (17% of all latrines). Water storage tanks were found in 50% of all public latrines and soap in 83%. Availability of these materials was markedly higher in the CAN managed latrine and the latrines leased from the municipality. Health information was not displayed in any of the latrines visited. 33% of the paths leading to the latrines were found to be clean and 67% were ranked as satisfactory. The area around the latrines was found to be clean in 17% of public latrines, satisfactory in 50% and dirty in 33%.

Water supply

Public latrines relied on either water pumped from the Nepal Water Supply Corporation (NWSC) or shallow tube wells. Since water is pumped from NWSC only at certain times of the day, most of the latrines relied on groundwater.

All of the latrines visited had a water storage tank. These ranged from plastic storage tanks to underground tanks to uncovered, rusty tin tanks. The best water storage facility was found in the CAN managed latrine (Traffic Chowk).

Facilities

All of the latrines had separate rooms for men and women. On average each public latrine includes 9 rooms – 4 for men and 5 for women. With the exception of the Hardali Hat latrine, all public latrines have separate urinal facilities for men. None of the public latrines visited were found to have child-friendly or women-friendly pans. The only latrine with any additional amenities was the Rani Border latrine, which offered bathing facilities for Rs. 3.

Usage of public latrines

An average of 860 people uses each public latrine per day. The public latrine with the greatest number of users (5,000 users per day) is the Hardali Hat facility due to its close proximity to the Biratnagar Jute mill. There is one public latrine pan per every 2,450 people in Biratnagar Sub-Metropolitan City. In general caretakers reported that the majority of users are men.

The majority of public latrine users interviewed were using the latrine because it was located in their working area. The other reason for using the public latrines was the location of the latrine on the user's route somewhere.

Financial aspects

The fee charged for using public latrines is Rs. 2 for defecation and Rs. 1 for urination. The Hardali Hat latrine does not charge a users fee. The daily income of public latrines ranges from Rs. 70 to 400 and averages Rs. 160. The daily income generated is entirely dependent upon the number of users per day. Reported monthly profit- income less expenditure (i.e. expenditure on phenyl, brushes, lease fee, electricity etc.) ranged from Rs. 1500 to Rs. 3,000.

Conclusion

Local government in Biratnagar Sub-Metropolitan City currently gives a low priority to the operation and management of public latrines. With only 6 public latrines currently functioning, the vast majority of the city is left without access to a public latrine. As a result, people defecating and urinating in streams, open fields and on the sides of roads/ streets is extremely common, especially in squatter and tenant communities throughout the city. Many of the public latrines that do exist are in need of better management and supervision.

The facilities in the vast majority of the city's public latrines need to be upgraded. If sanitary conditions are to be maintained all public latrines require a regular water supply, water storage facilities, covered septic

tanks that are emptied on a regular basis and materials such as soap, phenyl, brushes and brooms. Public latrines should promote hygiene by displaying hygiene messages.

Future designs of public latrines should aim to make public latrines user-friendlier. Improvements to the already existing latrines in Biratnagar would encourage more people to use the facilities thereby creating a more safe and hygienic environment for all of the city's residents.

The crucial role in the successful management of public latrines played by caretakers is not recognized. Caretakers are not provided any training, work long hours under difficult conditions and are not sufficiently rewarded. With the lack of both appreciation and benefits, caretakers are often not motivated to keep public latrines clean and hygienic.

Population growth in Biratnagar Sub-Municipality is rapid. Without an increase in the number of public latrines, the situation of sanitation in Biratnagar will rapidly decline.

Recommendations

On the basis of the findings of this study of public latrines in Biratnagar Sub-Metropolitan City, we make the following recommendations:

Sanitation and Hygiene

- ☐ Regular, sufficient water supply is provided in all public latrines in order to maintain sanitary and hygienic conditions.
- ☐ All water storage facilities and septic tanks be covered and well maintained.
- ☐ Septic tanks are emptied on a regular basis.
- ☐ Health messages are displayed in all public latrines, inside and outside the building, promoting proper use of the latrines and hand washing practices.

Facilities

- ☐ The area surrounding the latrine should be kept clean in order to encourage use.
- ☐ Public latrines should be designed to meet the specific needs of women, children and disabled people.
- ☐ The range of services at public latrines be expanded (e.g. bathing, washing) to serve the public, increase the number of daily users and maximize income generation opportunities.
- ☐ Signboards be introduced in all public latrines displaying the fees for using the various facilities.
- ☐ Signboards be positioned in visible places around all public latrines to indicate the exact location of the latrine.

Management and Operation

- ☐ Caretakers be trained in management of public latrines, maintaining sanitary conditions, hygiene promotion and basic bookkeeping.
- ☐ Incentives should be provided by Biratnagar Sub-Metropolitan City to managing organizations and caretakers of public latrines to maintain sanitary conditions in the public latrines.
- ☐ The municipality and other concerned offices make regular and effective supervision visits to all public latrines.

Documentation

- Managing organizations (i.e. Sub-Metropolitan city and CAN) maintain up to date and accurate documentation concerning public latrines.

Dissemination workshop

A dissemination workshop has been organized to disseminate the findings of public latrine study in Biratnagar. There were 30 participants who participated in the workshop from different sectors. From DDC LDO presented, from sub-Metropolitan city office, Plan, Nepal, Red cross, journalists/media, factory, caretakers of public latrine, users etc were participated in the workshop. The Kantipur Daily printed a photograph of Shyam Mehatar who is delivering speech about his view from caretaker side; this is probably a first time that type of people (Socially excluded/ Dalit/ Poorest/Marginalized people) invited and got the chance to speak in public ceremony.

A Critical Look at the Development of Fog Water Collection In Nepal

*Study Prepared by Jeffrey H. Apigian, for Nepal Community Development Foundation (NCDF) and Nepal Water for Health (NEWAH)
Kathmandu, Nepal - March, 2005*

Summary

Nepal is a country of tremendous geologic, climatic and ethnic diversity, and as such, water agencies face great challenges in developing projects that address the varied water resource needs of different communities. While rich in abundant watersheds and river systems, the distribution of fresh water and sanitation facilities in rural villages is still a major problem. The reason for this is due largely to environmental, management, technical and rights related issues.

In the many communities in Nepal that have settled on ridgelines, this is particularly evident. Since ridge communities are often located above suitable water sources, there are few options available for establishing a water supply. Gravity flow schemes are unsuitable, and electricity generally non-existent. Water procurement therefore remains highly labor-intensive, and people walk great distances along steep terrain to retrieve water. Water quality is variable, the supply is often inadequate, and what's more, water collection is usually carried out by women and children who sometimes spend 6-8 hours per day carrying water.

In many of these ridge communities, the topology is conducive to the formation of advection fog during the summer months. Fog is an often underestimated water source; advection fog has a high water bearing capacity and represents a viable water source that can be passively harvested for domestic and drinking use. Modern collection of fog water involves the suspension of large polypropylene mesh panels on ridgelines perpendicular to the movement of wind, on which water droplets in fog impact, and is then collected in a series of tanks for use at local taps.

There have been four pilot projects in Eastern Nepal, located in Dhankuta, Ilam and Taplejung. These first projects have proven to be unique and effective in addressing a social need for water in remote regions. However, there are several challenges and problems associated with the implementation of fog water schemes in Nepal, including engineering integrity, water quality, water storage and maintenance, and perception by villagers. All of these technical and social setbacks raise concern over fog water collection technologies long term viability and sustainability in Nepal.

This study was therefore initiated to tease out some of these problems, and to make some statements and recommendations concerning the future development of this technology in Nepal. Information and data was compiled from a variety of sources, and site visits were made to assess the current status of pilot projects. Case studies became the focus of this investigation, and evoked many issues and allowed for reflection on successes, setbacks and future directives.

In analyzing the case studies from these initial projects, we can be optimistic that fog water collection will be a useful technology for ridge communities in Nepal. This is however, dependent on proper development, and several steps need to be taken to ensure that the potential for fog water collection is fully explored and thoroughly understood. Fog water collection is a new technology and there is still much to learn about its function in the Nepal context. We currently do not have enough data or case studies to categorically make judgment on fog water collections ultimate value. Therefore, a plan has been put forth to ensure further experimentation and implementation of fog water collection projects, and to create a forum for discourse and dissemination of information and innovations from various stakeholders.

At last what is obvious is that there is the need for an effective technology to supply ridge and hill communities with a water supply. Fog water collection, if nurtured, may be able to greatly reduce the struggle to procure water in many hill areas very effectively. A unification of rain water and fog water collection technologies may be the best and most effective option yet, with the potential to reduce drudgery and diversify income-generation in ridge communities in Nepal and the greater Hindu-Kush region.

3. Publications

3.1 Information Leaflets

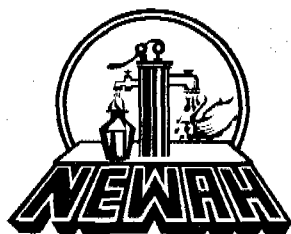
- 3.1.1 Fog Water Collection in Nepal (*Nepalma Kuhirobata Pani Sankalan*)
- 3.1.2 Gender and Poverty Sensitive Approach (GAP) in Water Supply and Sanitation Programmes – (Nepali)
- 3.1.3 Nepal No. 6 Tube Well and Spare Parts
- 3.1.4 Toilet Use Guidelines (Household & School)

3.2 Books

- 3.2.1 *Gramin Kshetraka Lagi Upayogi* Latrine Drawing and Types – About the Book
- 3.2.2 Blue Pages: A Directory of Organisations Working in the Rural Water and Sanitation Sector in Nepal – About the Blue Pages
- 3.2.3 The Status of Sanitation in Nepal – Browsing Through the Newspapers (Collection of Sanitation Articles) – About the Book
- 3.2.4 "Achieving 100% Sanitation in Nepal by 2017"- Symposium Booklet – About the Booklet

3.3 Sectoral Newsletter

- 3.3.1 Pani Ra Sarsafai – Quarterly Newsletter (Nepali)

Fog Water Collection in Nepal

An innovative New Approach to
Rural Water Supply

Fog Water Collection is one of the many innovative techniques that Nepal Water for Health (NEWAH) has pioneered for use in the water and sanitation sector. This leaflet describes the technology and how it is being applied in rural areas of Nepal.

*"If the fog stays
like this for three
hours then today
I won't have to
go to fetch water"*

- Chandra Maya Limbu,
Dhoje Danda, Dhankuta

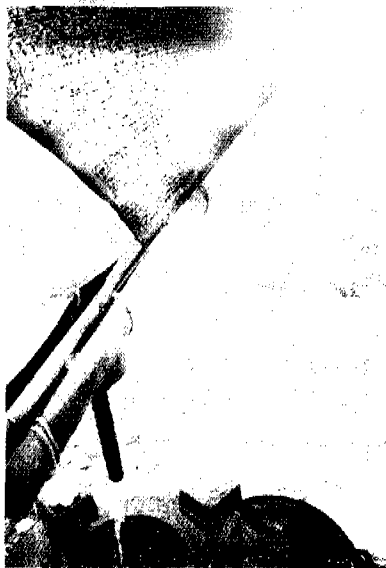

Meeting a Unique Demand

The hills of Nepal are home to numerous communities who struggle to access adequate water and sanitation facilities. For the communities that have settled on hill tops and ridgelines, access is particularly challenging. In such communities conventional gravity flow schemes are unsuitable, as settlements are usually located at an elevation higher than suitable water sources. For lack of an appropriate alternative, people walk great distances along steep terrain to retrieve a single vessel of water. This water is not always safe, and is often inadequate to meet daily demands. What's more, water collection is usually carried out by women and children who sometimes spend 4-6 hours per day carrying water uphill.

Procurement of water in these communities poses a special challenge, and requires an understanding of both the physical and social environment to develop an effective solution. In Eastern Nepal, the environment is characterised by the presence of water laden fog which forms in the summer months. Fog represents a viable water source that can be collected with simple, passive technology.

Since mid 1990's NEWAH has been implementing fog water collection schemes to meet the demands of communities living above other suitable sources. These pilot projects have proven to be unique and effective in addressing the social need for water and sanitation in these remote areas. During the summer months NEWAH fog collectors are producing between 2,000 and 5,000 litres of water per day; reducing the burden of carrying water from distant sources, increasing sanitation and generating new opportunities through time savings. Currently, there are operational projects in Ilam, Dhankuta and Taplejung Districts of Eastern Nepal.

A Historical Precedence of Fog Collection

For many centuries people in the Middle East and parts of Africa have harvested water from fog. Using rudimentary mud walls or dried gourds, people collected the water droplets that rolled off trees after periods of fog.

Much later, scientists discovered that they could model this natural process, and collect large quantities of water in a systematic way. The technological adaptation of this natural process allows for considerable amounts of water to be harvested when combined with an effective storage system. Fog water has applications ranging from drinking supply to irrigation, forestry and livestock management.

Fog water collection has since been successfully utilised in many regions of the globe, including Chile, Peru, South Africa, Yemen and the Caribbean Islands. The technology was experimentally introduced to Nepal in the mid 1990's to supply ridge communities with a sustainable source of drinking water.

The Benefits of Fog Water Collection

- ◆ System is passive, requiring no energy input to operate.
- ◆ Multiple uses for water, including drinking, irrigation and reforestation.
- ◆ Reduces the burden of carrying water from distant, erratic sources.
- ◆ Through time savings, the community can pursue other income generating activities, and children have increased time to devote to studies.
- ◆ In many locations fog water is as, or more abundant than rainwater, another alternative technology available to hill and ridge communities.
- ◆ The available supply is only limited by the number of fog collectors one chooses to install in a given area.
- ◆ Easy to construct, and system is easily expandable.
- ◆ Atmospheric fog water is clean and abundant.

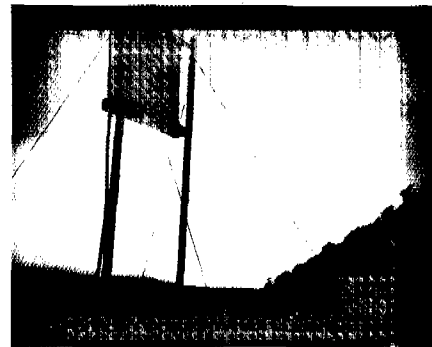
Fog Water: Key Issues

How Does the Technology Work?

The technology employed by NEWAH today essentially mimics the function of trees and other natural features, using large polypropylene mesh nets erected on ridgelines to intersect moving fog that is being carried by the wind. Fog is composed of millions of drops of water. Water droplets in fog impact the mesh, trickle into a collection trough, and the water is then stored in a series of tanks for use at local taps. Small community – based fog water collection schemes are capable of producing between 2,000 and 5,000 litres of water in 24 hours, and can provide enough fresh water for storage and use through the dry months of the year.

Where is Fog Water Collection Feasible?

Fog water is not applicable everywhere, and even within a small country such as Nepal its regional applications are limited. In Eastern Nepal many ridge and hill communities between 1,500 and 3,500 metres experience frequent fog episodes during the summer months. NEWAH has developed a protocol for site selection that allows us to empirically evaluate the potential for fog water production and identify the most suitable locations. Networking with partner NGO's and local communities, we are actively working to identify locations where communities will benefit from this technology.

Standard Fog Collector (SFC)

Standard Fog Collectors are used during feasibility studies to assess the magnitude and reliability of the fog water source. They are made of an aluminum frame which supports a 1m² polypropylene plastic mesh panel and collection trough. SFCs are placed in various locations in a village for a one year data collection period.

Large Fog Collector (LFC)

If a site is found to be suitable, Large Fog Collectors are installed to collect a fog water supply. An LFC consists of a single 4.2 x 8 metre (33.6 m²) mesh panel erected on 8 metre wooden posts, supported by a network of cables for stability in strong winds. The number of LFCs constructed is dependant on the water demand of the community.

Operation and Maintenance

Simple and low-tech, fog collection systems are community managed. Once communities have been identified, NEWAH works with regionally-based partners and the community to develop a fog collection system based on their needs. Once completed, a PMC (Project Management Committee) is locally elected to oversee operation and maintenance and caretakers are trained to carry out repairs and maintenance, ensuring that the benefits of the fog water system last well into the future.

Water Quality

Atmospheric water is abundant and clean. Water quality testing has found all parameters to be within WHO guidelines. Regardless, issues of turbidity have arisen in discussions with users. During periods of no fog, dust accumulates on the collection mesh and is washed into the water supply, resulting in turbidity. However, these issues are related to system operation rather than the source. Proper design and maintenance of the system can effectively control and abate risks of turbidity and contamination. NEWAH is dedicated to continuing innovations in fog water technology and implementation, and is developing a flushing system to be used with fog water schemes.

Sustainability

Sustainability is a principle objective of NEWAH's fog water collection program. Through monitoring and project evaluation, the sourcing and implementation of local materials, and a close working relationship with the community, NEWAH strives to ensure that its projects are sustainable at the community level. A new technology, NEWAH uses the learning process to guide technological design and institutional development of fog water collection to continually improve upon sustainability.

Megma, Ilam

The students of Saraswati Primary School in Megma are amazed that water comes from fog. The School Master is proud. Since the completion of the fog collection system in 2003, he has noticed an incredible change in the health and hygiene practices of students and community members alike.

Complimented by a new tap stand and two new toilets, students in Megma no longer have to defecate in open areas around the school and there is plenty of water for hand washing and drinking. The community is hoping to expand the system in the future, starting with a larger storage tank.

Fog Collection: An Unconventional Source of Water

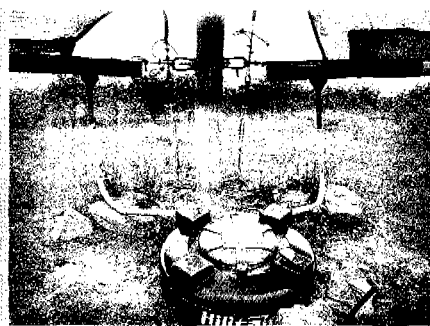
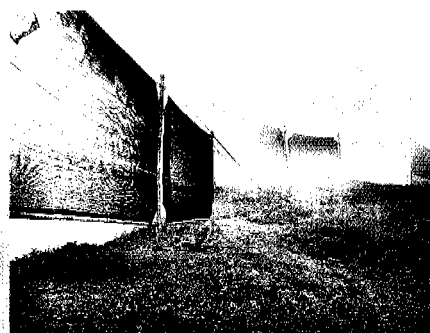
Alongside rain-water harvesting, fog water collection has emerged as an innovative and highly suitable technology for hill and ridge communities without access to traditional sources. Still largely in a state of development, much remains to be explored concerning its further development and application. The climatic conditions and social context exist, though initial experiences warn us to be critical and thorough as we go forward.

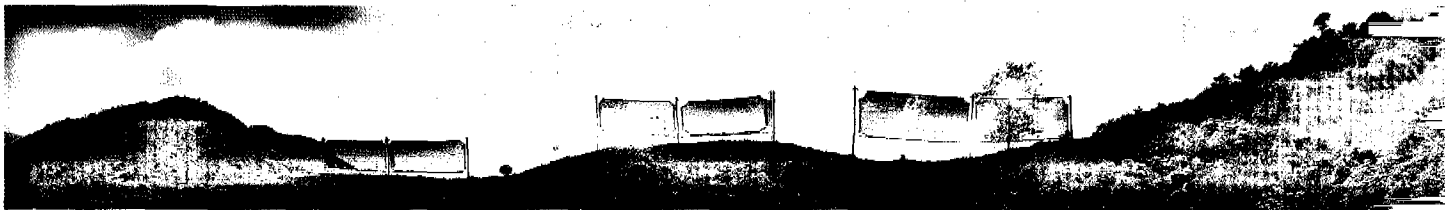
Challenges

Despite the success of fog water projects to date, several challenges and issues have emerged.

- ◆ In Nepal, fog is a seasonal source, meaning that water has to be stored in large quantities for dry season use.
- ◆ If not properly maintained, water quality becomes an issue during low-flow periods.

In Nepal ideal conditions are identified in the eastern part of the country, where hills and ridgelines between 1,500 and 3,500 metres are shrouded by frequent fog episodes during the months of May through September. Within five or six districts, prevailing winds from the Bay of Bengal carry warm air inland, which intercepts the eastern hills, rises and cools, creating fog. The potential to harvest fog is greatest on these hills ridgelines.

- ◆ Fog water collection requires specific environmental conditions, limiting its application to specific regions.
- ◆ Procurement and transportation of materials is hindered by remote locations and steep terrain.
- ◆ Strong winds and snow fall can result in structural failure during the winter season.
- ◆ Water yield is difficult to predict, requiring feasibility studies prior to large scale implementation

Easing the Burden of a Pilgrim's Journey

Pathivara Temple in remote Taplejung district greets between 800 -1000 pilgrims per day during the summer months. Pilgrims believe that the temple's god will fulfill their wishes. Previously, Pilgrims has to make a five hour round trip journey to retrieve water from a seasonal source located steeply down hill from the temple site.

In 2004, NEWAH worked with regional partner Alternative Group for Community Development to implement a fog water collection system for the temple. Completed that same year, the fog collectors now produce nearly 900 litres of water per day during the summer months. Collecting water takes only five minutes roundtrip, greatly reducing the burden of devotees to the temple.

Looking Forward

Based on previous success, NEWAH will continue to utilise fog water collection to supply rural hill and ridge communities. As the fog water program continues to expand and develop, priority will be placed on the following issues:

- ◆ Effectively networking with communities and local NGOs over a larger geographic area to expand the institutional reach of the fog water programme.
- ◆ Finding and employing local materials to reduce construction costs and improve upon sustainability. Of particular need is a local alternative to the imported fog water collection mesh.
- ◆ Improving upon storage facilities to allow more water to be collected and stored over a longer period of time.
- ◆ A reassessment of caretaker training and capability.
- ◆ Increased documentation and dissemination of the fog water experience with partner organisations working in the rural water and sanitation sector in Nepal.

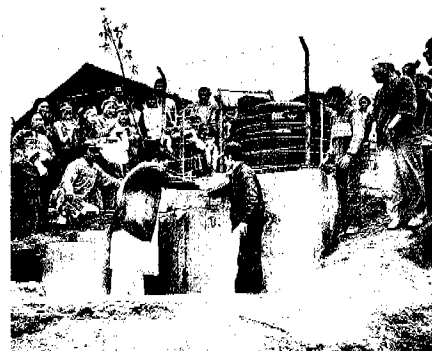
Fog water collection is certainly a non-conventional source of water, but not unproven. Projects to date have exemplified the potential for this technology to increase access to water and sanitation where no realised alternative exists. As such, NEWAH continues to innovate and develop this technology to improve quality of life in hill regions.

SFC Feasibility Study Sites

- ◆ Khumjung, Solukhumbu
- ◆ Goth Bhanjyang, Lalitpur
- ◆ Ranimatta, Surkhet
- ◆ Naya Bazar, Ilam
- ◆ Kalpokhari, Ilam
- ◆ Dhoje Danda, Dhankuta
- ◆ Bhadaure, Ilam
- ◆ Megma, Ilam
- ◆ Pathivara, Taplejung
- ◆ Tinjure, Terathum
- ◆ Chitre, Dhankuta

LFC Installation Sites

- ◆ Kalpokhari, Ilam
- ◆ Dhoje Danda, Dhankuta
- ◆ Megma, Ilam
- ◆ Pathivara, Taplejung

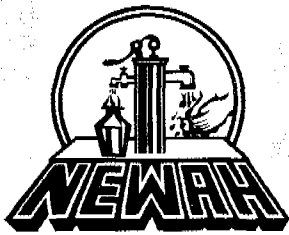

For further information please contact

Nepal Water for Health (NEWAH),
Headquarters
P.O.Box No. 4231, Kathmandu
Tel. No. 01- 4377107/ 4377108
Fax No. 01-4370078
Email: santosh@newah.org.np
Website: www.newah.org.np

OR

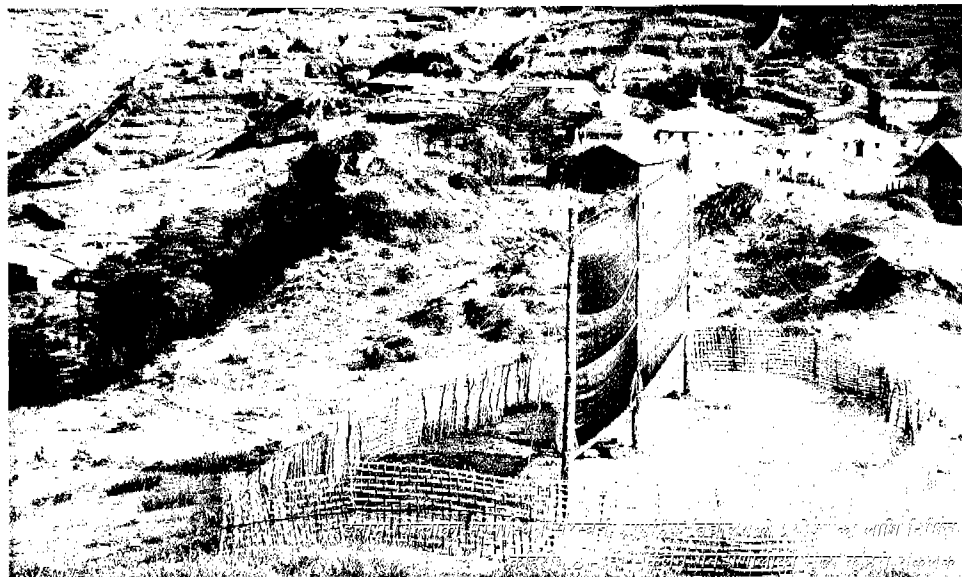
Nepal Water for Health (NEWAH)
Eastern Regional Office, Biratnagar
P.O.Box No. 146, Biratnagar, Nepal
Tel. No. 021-527912
Fax No. 021-524613
Email: rcd@newahero.org.np

नेपालमा कुहिरोबाट पानी संकलन

ग्रामीण खानेपानी आपूर्तिका क्षेत्रमा
एक नवीन विकल्प

कुहिरोबाट पानी संकलन गर्ने नवीन प्रविधिलाई नेपाल स्वास्थ्यको लागि पानी (नेवा) ले नेपालको खानेपानी तथा सरसफाइको क्षेत्रमा वैकल्पिक प्रविधिका रूपमा अपनाएको छ । क्यानाडाका वैज्ञानिक Robert Schemenquer ले वि.सं. २०४९ मा विकास गरेको यो प्रविधि वि.सं. २०५४ मा नेपाल भित्रिएको हो । नेपाल यो प्रविधि अपनाउने पहिलो एशियाली मुलुक हो ।

“यो कुहियो तीन
घण्टासम्म यत्तिकै लाग्ने
हो भने त आज पानी
बोक्न ओराल्ने भर्नुपर्ने
थिएन ।”

- चन्द्रमाया लिम्बू,
धोजेडाँडा, धनकुटा

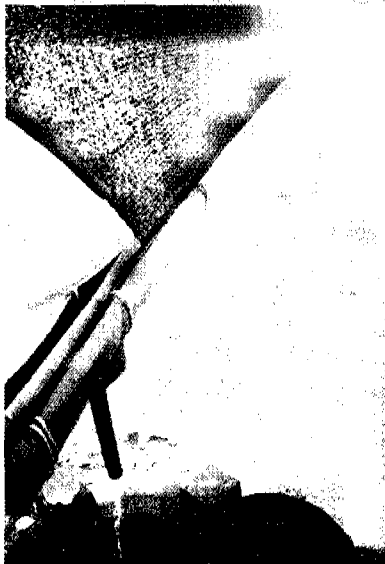
विशेष मागको आपूर्तिका लागि कुहिरोबाट पानी संकलन

नेपालको पहाडी क्षेत्रका धेरै समुदायका मानिसहरू सफा र पर्याप्त खानेपानी तथा सरसफाइको सुविधा पाउन संघर्षरत छन् । खासगरी अग्ला डाँडाहरूमा अवस्थित समुदायका बासिन्दाहरूका लागि खानेपानीको सुविधा पाउनु धेरै नै चुनौतीपूर्ण छ । यस्ता समुदायहरू सामान्यतया परम्परागत पानीका स्रोतहरूभन्दा माथि भएका हुनाले त्यस्ता स्रोतहरू ती समुदायका लागि उपयुक्त हुँदैनन् । उपयुक्त विकल्पको अभावमा ती समुदायका मानिसहरू एक गाथी पानी लिनका लागिसमेत धेरै तलसम्म भर्न बाध्य छन् । तर उक्त पानी सदैव पिउन योग्य हुँदैन र उनीहरूको दैनिक आवश्यकता पूर्ति गर्न प्रायः अपर्याप्त हुन्छ । पानी बोक्ने काम सामान्यतया महिला र बालबालिकाहरूले गर्छन्, जसले कतिपय अवस्थामा दिनको चारदेखि छ घण्टासम्म पानी बोक्न खर्चिन्छन् ।

ती समुदायहरूमा पानी आपूर्ति गर्ने काम अति चुनौतीपूर्ण छ, र समस्याको प्रभावकारी समाधानका लागि भौतिक तथा सामाजिक वातावरणको विकास गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । खासगरी गृष्म ऋतुमा पर्याप्त मात्रामा कुहिरो लाग्ने पूर्वी नेपालका कतिपय स्थानमा कुहिरोबाट पानी संकलन गर्न सकिने संभावना देखिएको छ । कुहिरो पानीको एक भरपदो स्रोत हो, जसलाई सरल प्रविधिद्वारा संकलन गर्न सकिन्छ ।

नेवाले पानीका परम्परागत स्रोतभन्दा माथि बसोबास गर्ने तथा अन्य प्रचलित प्रविधिबाट पानी आपूर्ति गर्न संभव नहुने स्थानका बासिन्दाहरूको आवश्यकता परिपूर्तिका लागि परीक्षणका रूपमा कुहिरोबाट पानी संकलन गर्ने प्रणालीको निर्माण गर्ने कार्य सुरु गरेको हो । यी परीक्षण आयोजनाहरूले त्यस्ता दुर्गम र उच्च स्थानका समुदायहरूको खानेपानी र सरसफाइको आवश्यकता नौलो र प्रभावकारी रूपले पूरा गरेको पाइएको छ । नेवाले जडान गरेका कुहिरोबाट पानी संकलन गर्ने प्रणालीहरूले गर्मी महिनाहरूमा प्रतिदिन दुई हजारदेखि पाँच हजार लिटरसम्म पानी संकलन गरेको पाइएको छ, जसले टाढाका स्रोतहरूबाट पानी बोक्नुपर्ने भन्कट घटाउनुका साथै सरसफाइको अवस्थामा सुधार ल्याउन सहयोग पुऱ्याएको छ । बचेको समयमा नयाँ अवसरहरूको सिर्जना गरिएका छन् । हाल पूर्वी नेपालका इलाम, धनकुटा र ताप्लेजुङ जिल्लामा कुहिरोबाट पानी संकलन गर्ने आयोजनाहरू संचालन भइरहेका छन् ।

कुहिरोको पानी जालीमा संकलन
भएर ढुङ्गमा जम्मा हुँदै, धोजेडाँडा

कुहिरोबाट पानी संकलनको ऐतिहासिक स्वरूप

कैयौं शताब्दी अघिदेखि मध्यपूर्व र अफ्रिकाको केही भागका मानिसहरूले कुहिरोबाट पानी संकलन गर्दै आएको पाइन्छ। कुहिरो लागेका बेला रुखबाट तर्फिएको पानीका थोपालाई उनीहरू सामान्य खालका माटाका भाँडा तथा फलको कडा बोक्राबाट बनाइएका भाँडाहरूमा थाप्ने गर्दथे।

वैज्ञानिक Schemenquer ले पानी संकलन गर्ने सोही प्राकृतिक प्रक्रियालाई परिमार्जन गरी व्यवस्थित तरिकाबाट ठूलो मात्रामा पानी संकलन गर्न सकिने बनाएका हुन्। यो प्राकृतिक प्रक्रियाको प्राविधिक संयोजनबाट पर्याप्त मात्रामा पानी संकलन गर्न सकिने भएको छ। कुहिरोबाट संकलन गरिएको पानी पिउनदेखि लिएर सरसफाइ, सिंचाइ तथा पशुपालन व्यवस्थापनका लागि पनि प्रयोग गर्न सकिन्छ।

हाल चिली, पेरु, दक्षिण अफ्रिका, यमन तथा क्यारेबियन टापुहरू लगायत विश्वका धेरै क्षेत्रहरूमा सफलतापूर्वक कुहिरोबाट पानी संकलन गरी उपयोगमा ल्याइएको छ। नेपालमा पानीको अन्य स्रोत नभएका पहाडी क्षेत्रहरूमा खानेपानीको आपूर्तिको लागि २०५४ सालदेखि नेवाले परीक्षणका रूपमा यो प्रविधि अपनाउँदै आएको छ।

कुहिरोबाट पानी संकलनका फाइदाहरू

- यो प्रणाली स्थिर हुन्छ, यसको सञ्चालनका लागि कुनै शक्तिको आवश्यकता पर्दैन।
- पिउन, सरसफाइ र सिंचाइजस्ता विविध कार्यका लागि कुहिरोको पानी प्रयोग गर्न सकिन्छ।
- यसले टाढाका भर नपर्दा स्रोतहरूबाट पानी ल्याउने भन्कट घटाउँछ।
- टाढाका मुहानबाट पानी बोक्नु नपरेपछि बचेको समयमा समुदायका सदस्यले आयआर्जनका काम गर्न सक्छन् र बालबालिकाले पढाइतिर समय दिन पाउँछन्।
- यो प्रविधि जडान गरिएका अधिकांश स्थानहरूमा वर्षाको पानी संकलनबाट भन्दा बढी पानी संकलन गर्न सकिन्छ, यो पहाडी र डाँडाका बस्तीहरूका लागि एक वैकल्पिक स्रोत हो।
- संकलन गरिने पानीको मात्रा त्यहाँ जडान गरिएका जालीको क्षेत्रफल र संख्यामा निर्भर गर्दछ।
- यो निर्माण गर्न सजिलो हुनुका साथै प्रणालीको विस्तार गर्न पनि सजिलो हुन्छ।
- यसबाट पर्याप्त मात्रामा ताजा पानी उपलब्ध हुनुका साथै सुख्खा मौसममा प्रयोगका लागि पानी सञ्चय गर्न सकिन्छ।
- वायुमण्डलमा व्याप्त कुहिरोको पानी सामान्यतया सफा र पर्याप्त हुन्छ।

कुहिरोबाट पानी संकलन गर्दा ध्यान दिनुपर्ने मुख्य पक्षहरू

यस प्रविधिले कसरी काम गर्छ ?

नेवाद्वारा अवलम्बन गरिएको कुहिरोबाट पानी संकलन गर्ने प्रविधि आधारभूत रूपमा रुख र अन्य प्राकृतिक वस्तुमा कुहिरो ठोक्किएर पानी बनेकै सिद्धान्तमा आधारित छ। यसका लागि ठूला ठूला पोलिप्रोपिलिन (Polypropylene) का जालीहरूलाई कुहिरो बहने ठाउँमा ठड्याइन्छ। कुहिरोमा पानीका अनगिन्ती कण हुन्छन्। जालीमा कुहिरोमा भएका पानीका कणहरू जोडसँग ठोक्किएपछि थोपा थोपा बनेर जालीको तल्लो किनारामा भएको डुँड हुँदै ट्याङ्कीमा जम्मा भई धाराहरूसम्म पुग्दछ।

कस्तो ठाउँमा कुहिरोबाट पानी संकलन गर्ने कार्य संभव हुन्छ ?

धेरै कुहिरो लाग्ने स्थान हुनुका साथै कुहिरो लाग्दा मानिसको कपाल तथा रौंमा पानीका स-साना थोपा टाँस्सिएमा, राम्ररी हावा चल्ने ठाउँ भएमा, त्यस ठाउँमा रुखका हाँगाहरूमा प्रशस्त मात्रामा भ्याउ तथा लेउ उम्रिएको भएमा र स्थानीय तापक्रममा सामान्यतया पानी नजम्ने वा हिउँ नपर्ने ठाउँहरूमा प्राविधिक रूपमा कुहिरोबाट पानी संकलन गर्न संभव हुन्छ।

यसो भए तापनि कुहिरोबाट पानी संकलन गर्ने कार्य जहाँसुकै गर्न सकिदैन। अझ नेपालजस्तो भौगोलिक विविधतायुक्त, सानो देशमा त यो कार्य जुनसुकै ठाउँमा संभव हुँदैन। तर पूर्वी नेपालका १,५०० देखि ३,५०० मिटरको उचाइमा रहेका डाँडा र पहाडी समुदायमा गर्मी महिनामा लगातार कुहिरो लाग्ने ठाउँहरूमा यो कार्य संभव देखिएको छ। नेवाले कुहिरोबाट पानी संकलन हुन सक्ने ठाउँहरू छनोटका लागि एक निर्देशिका तयार गरेको छ, जसले कुहिरोबाट पानी संकलन गर्न तथा उपयुक्त स्थानहरूको पहिचान गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ। साभेदार संस्थाहरू तथा स्थानीय समुदायहरूसँग सहकार्य गरी नेवाले यो प्रविधिबाट लाभान्वित हुनसक्ने समुदायहरूमा प्रभावकारी रूपमा कार्य गर्दै आएको छ।

कुहिरो के हो ?

मौसम विज्ञानअनुसार हावामा पानीको कणको उपस्थिति भएको अवस्थामा मानिसको दृष्टि सीमा एक किलोमिटर भन्दा कम छ भने त्यसलाई कुहिरो लागेको भनिन्छ। तर व्यावहारिक रूपमा पानी संकलनका लागि भने दृष्टि सीमा मात्र प्रमुख नभई बादलको प्रकृति र त्यसमा रहेको पानीको मात्रा पनि अत्यन्त महत्त्वपूर्ण हुन्छ। कुहिरोलाई भू-सतहसम्म आएको बादल पनि भन्न सकिन्छ। यसबाहेक हावामा रहेका पानीका कणहरूको आकारका आधारमा पनि कुहिरोलाई सिमसिमे पानी तथा वर्षाबाट छुट्याइन्छ।

कुहिरोबाट पानी संकलनका लागि संभाव्य ठाउँका भौगोलिक बनावट, हावाको गति र दिशाको अध्ययन गरिन्छ। आयोजना परीक्षण स्थलमा बहेर आएको कुहिरो सधैं सङ्कलन राखिएको ठाउँमा प्रत्यक्ष रूपले ठोक्किने कुराको निश्चित गरिन्छ। सबै अवस्थामा संभाव्य ठाउँ पहाडको टुप्पो मात्र नहुन सक्छ। हावा बहने दिशा र हावाको बेगअनुसार भञ्ज्याङ तथा सम्म परेको ठाउँ पनि उपयुक्त हुनसक्छ। पानीको अन्य विकल्प नभएको, धेरै पानीको मात्रा भएको र बाक्लो कुहिरो लाग्ने, संकलित पानीको उपयोग गर्न सजिलो हुने र निर्माण सामग्रीहरू पुऱ्याउन संभव हुने ठाउँहरूलाई सबैभन्दा उपयुक्त स्थान मानिन्छ।

सञ्चालन तथा मर्मत

कुहिरोबाट पानी संकलन गर्ने प्रणालीहरू सरल र कम खर्चिला भएमा समुदायले व्यवस्थापन गर्न सक्छन्। समुदायहरू पहिचान भइसकेपछि नेवाले स्थानीय समुदायको आवश्यकता परिपूर्ति गर्न स्थानीय तथा क्षेत्रीय स्तरमा साभेदार मार्फत् कुहिरो संकलन गर्ने प्रणाली निर्माण गर्दछ। उक्त प्रणाली निर्माण भइसकेपछि आयोजना व्यवस्थापन समिति गठन गरिन्छ जसले उक्त प्रणालीको सञ्चालन तथा मर्मत गर्छ र मर्मत कार्यकर्ताहरूलाई तालिम प्रदान गर्ने काम हुन्छ। मर्मत कार्यकर्ताको मुख्य जिम्मेवारी उक्त निर्मित प्रणालीको स्याहारसम्भार गर्नु र त्यसबाट समुदायलाई लामो समयसम्म सुविधा पुऱ्याई राख्न मद्दत गर्नु हो।

पानीको गुणस्तर

वायुमण्डलमा रहेको पानी प्रशस्त र सफा हुन्छ। यो पानीको गुणस्तर परीक्षण गर्दा विश्व स्वास्थ्य सङ्गठनले निर्धारण गरेको मापदण्ड भित्र नै पाइएको छ। तर उपभोक्ताहरूसँग छलफल गर्दा उनीहरूले पानीमा धमिलोपना भने पाइएको कुरा व्यक्त गरेका छन्। खासगरी कुहिरो नलागेको समयमा हावाले उडाएर ल्याएको धुलो जालीमा टाँस्सिएर जम्मा भइरहन्छ र कुहिरो बढी लागेर पानी संकलन हुन थालेपछि जालीमा रहेको उक्त धुलो बगेर पानीलाई धमिलो बनाउँछ। यसो भए तापनि यस्ता समस्याहरू पानीको स्रोतसँग भन्दा पनि उक्त खानेपानी प्रणाली सञ्चालन गर्ने प्रक्रियासँग बढी सम्बन्धित देखिन्छन्। उपयुक्त डिजाइन र उचित स्याहार सम्भार गरेको खण्डमा पानी धमिलो र दूषित हुने संभावना धेरैहदसम्म नियन्त्रण गर्न सकिन्छ। नेवाले यस विषयमा निरन्तर रूपमा नयाँ नयाँ प्रयासहरू गरेर कुहिरोबाट पानी संकलन गर्ने प्रविधि र निर्माण शैलीको विकास सँगसँगै सफा गर्न सकिने पद्धति प्रयोगमा ल्याउन प्रयास गरिरहेको छ।

दिगोपना

नेवाले सञ्चालन गर्ने कुहिरोबाट पानी संकलन गर्ने प्रविधिको मुख्य उद्देश्यहरूमध्ये प्रणालीको दिगोपना एक हो। आयोजनाको अनुगमन र मूल्याङ्कन प्रक्रियाका आधारमा स्थानीय स्तरमा पाइने सामग्री व्यवस्था गर्न समुदायसँग कार्यसम्बन्ध स्थापना गरी समुदाय स्तरमा सञ्चालन गरिने यस्ता आयोजनाहरूको स्थायित्व सुनिश्चित गर्ने प्रयास गरिन्छ। नयाँ प्रविधि भएकाले नेवाले यस्ता परीक्षण आयोजनाबाट सिकिएका नयाँ कुराहरूलाई प्रविधि डिजाइनको संस्थागत विकास गर्न निरन्तर प्रयास गरी दीर्घकालीन बनाउन प्रयास गरिरहेको छ।

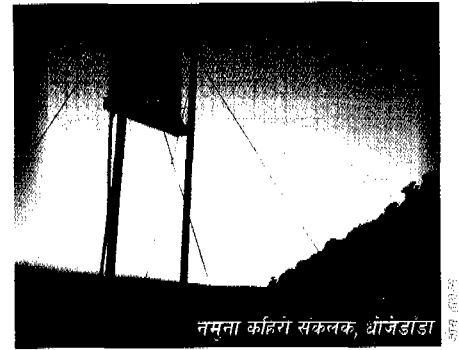
मेग्मा, इलाम : एक अनुभव

कुहिरोबाट पानी आएको देखेर सरस्वती प्राथमिक विद्यालय, मेग्माका विद्यार्थी र शिक्षकहरूलाई अचम्मका साथै खुशी लागेको छ। सन् २००३ मा कुहिरोबाट पानी संकलन गर्ने काम सम्पन्न भएयता विद्यार्थीहरूको स्वास्थ्य र सरसफाइसम्बन्धी व्यवहारमा राम्रो परिवर्तन आएको यहाँका शिक्षकहरूलाई महसुस भएको छ। नयाँ बनाइएको एउटा धारा र दुईवटा चर्पीहरूको सुविधा भएपछि अब यस विद्यालयका विद्यार्थीहरूले खुला ठाउँमा दिसा पिसाब गर्न जानु परेको छैन र पिउन र हात धुनका लागि पानीको अभाव पनि भएको छैन।

समुदायका सदस्यहरूले भविष्यमा उक्त प्रणालीको विस्तार गर्ने सोच राखेका छन् र त्यसका लागि सुरुमा पानी संकलन गर्ने ट्याङ्कीको आकार बढाउन उपयुक्त ठानेका छन्।

कुहिरोबाट पानी संकलन : पानीको एक अप्रचलित स्रोत

वर्षातको पानी संकलन गर्ने प्रविधि सँगसँगै सुरुआत गरिएको कुहिरोबाट पानी संकलन गर्ने प्रविधि एक नवीन र विशेष गरी परम्परागत पानीका स्रोतहरू नभएका पहाडी क्षेत्रका अग्ला बस्तीहरूमा विकल्पका रूपमा विकास हुँदैछ। यति भए तापनि यो प्रविधिको प्रयोग विकासक्रममै छ र यसको विकास र प्रयोगमा सुधार गर्न अबै धेरै संभावनाहरू पहिचान गर्नु आवश्यक छ। भौगोलिक, मौसमी र सामाजिक परिस्थितिले यस प्रविधिको संभाव्यता देखाएका छन्। तर पनि हालसम्मका अनुभवहरूबाट हामीले सिकेका पाठले अब बढी सजग भएर संभावित चुनौतीहरूको सामना गर्दै अघि बढ्नुपर्ने कुरालाई प्रस्ट्याएको छ।

नमूना कुहिरो संकलक, थोर्जडाँडा

नमूना कुहिरो संकलक (SFC)

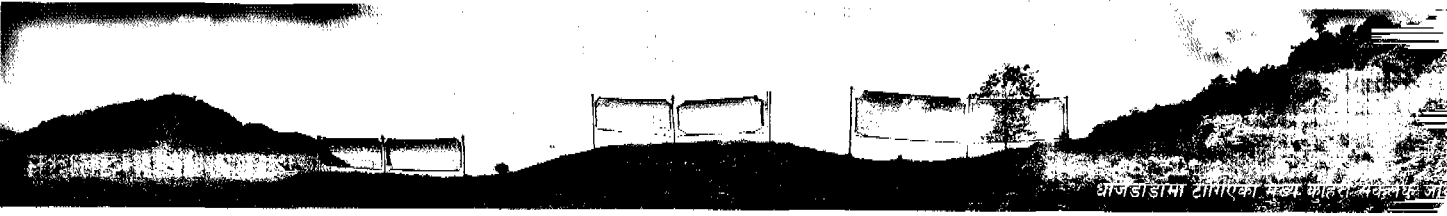
कुहिरोबाट पानी संकलन हुन सक्ने ठाउँको संभाव्यता अध्ययनका क्रममा पानीको मात्रा र भरपदोपन नाप्नका लागि नमूना कुहिरो संकलक (Standard Fog Collector) को प्रयोग गरिन्छ। काठ वा फलामको फ्रेममा एक वर्ग मिटर पोलिप्रोपिलिन प्लाष्टिकको जाली राखी बनाइएको यस्तो संकलकको तल्लो किनारामा रहेको डुँडबाट पानी भाँडामा जम्मा हुन्छ। यो सङ्कलक जडान गरेपछि निश्चित अवधिसम्म प्रत्येक दिन बिहान र साँझ १२-१२ घण्टाको फरकमा बेग्लाबेग्लै तथ्याङ्क संकलन गर्नु पर्दछ। यी तथ्याङ्कहरूको अध्ययन गरेर उपयुक्त देखिएका ठाउँमा आवश्यकता हेरी मुख्य कुहिरो संकलक (Large Fog Collector) जडान गरिन्छ।

मुख्य कुहिरो संकलक, थोर्जडाँडा

मुख्य कुहिरो संकलक (LFC)

कुहिरोबाट पानी संकलन गर्नका लागि उपयुक्त देखिएका ठाउँमा यस्तो संकलक जडान गरिन्छ। यसमा सामान्यतया ४.२ x ८ मिटर (३३.६ वर्ग मिटर) पोलिप्रोपिलिन प्लाष्टिकको जाली जडान गरिएको हुन्छ। जालीको तल्लो किनारामा जालीसँगै जोडेर राखिएका डुँड हुँदै पानी वितरण ट्याङ्कीमा पुग्दछ। जालीलाई ८ मिटर अग्ला काठका खम्बाहरूमा कडा हावाको भाँकाले समेत ढाल्न नसक्ने गरी फलामका लश्टाहरूले बाँधिएको हुन्छ। समुदायमा पानीको माग तथा आवश्यकताअनुसार यस्तो संकलकको संख्या थप्न सकिन्छ।

चुनौतीहरू

कुहिरोबाट पानी संकलन गर्न सञ्चालन गरिएका आयोजनाको सफलता सँगसँगै थुप्रै चुनौतीहरू पनि उब्जिएका छन्। जुन यस प्रकार छन् :

- नेपालमा कुहिरो मौसम अनुसार लाग्ने भएकाले सुक्खा मौसमका लागि पानी उपलब्ध गराउन ठूला ट्याङ्कीहरू बनाउनु पर्ने र धेरै जालीहरू राख्नुपर्ने हुन्छ,
- व्यवस्थित गर्न सकिएन भने पानीको मात्र कम भएको बेलामा पानीको गुणस्तर सफा नहुन सक्छ,
- कुहिरोबाट पानी संकलन गर्न विशेष प्रकारको वातावरणीय अवस्था चाहिन्छ, जसले गर्दा निश्चित क्षेत्रमा मात्र यस प्रविधिको प्रयोगलाई सीमित गर्नुपर्ने हुन्छ,
- दुर्गम र विकट स्थानले गर्दाले सामग्री खरिद तथा ढुवानी गर्न कठिनाईको सामना गर्नुपर्ने हुन्छ,
- विशेष गरी जाडो याममा बहने हावा र हिउँले संरचनालाई भत्काउन सक्छ।
- पानीको मात्राको पूर्वानुमान गर्न कठिन हुने र ठूला संरचनाहरू निर्माण गर्नु अघि संभाव्यता अध्ययन गर्न आवश्यक पर्ने।

तीर्थयात्रीहरूले पाएको सुविधा

दुर्गम क्षेत्रको ताप्लेजुङ जिल्लास्थित पाथीभरा मन्दिरमा गर्मी याममा प्रत्येक दिन ८०० देखि १००० जना तीर्थायात्री आउँछन्। पाथीभरा देवीले चिताएको पुन्याइदिनिन्छन् भन्ने विश्वास तीर्थायात्रीहरूमा रहेको छ। पहिले पहिले यहाँ आउने तीर्थायात्रीहरू मन्दिरदेखि पाँच घण्टाको दुरीमा रहेको मौसमी स्रोतबाट पानी ल्याउन बाध्य थिए।

सन् २००४ मा नेपाली स्थानीय साभेदार संस्था सामुदायिक विकासका लागि वैकल्पिक समूहसँग मिलेर उक्त मन्दिर परिसरमा कुहिरोबाट पानी संकलन गर्ने प्रणाली निर्माण गर्‍यो। सो प्रणालीबाट हाल प्रतिदिन ९०० लिटरसम्म पानी संकलन हुन्छ। अब पानी लिन जान पाँच मिनेटमात्र लाग्छ, यसबाट मन्दिरका स्वयंसेवकहरूको बोझ निकै कम भएको छ, भने तीर्थायात्रीहरूलाई राहत मिलेको छ।

आगामी सोच

विगतको सफलताका आधारमा नेपाली कुहिरोबाट पानी संकलन गर्ने प्रविधिलाई विकट पहाडी क्षेत्र र उचाइमा बस्ने समुदायलाई पानी उपलब्ध गराउन निरन्तरता दिनेछ। कुहिरोबाट पानी संकलन गर्ने कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने सिलसिलामा यसको विस्तार तथा विकास गर्न निम्न पक्षहरूलाई प्राथमिकता दिइनेछ :

- बृहत् भौगोलिक क्षेत्रमा कुहिरोबाट पानी संकलन कार्यलाई संस्थागत रूपमा विस्तार गर्न स्थानीय समुदाय तथा संस्थाहरूसँग प्रभावकारी संजालीकरण गर्ने,
- स्थानीय सामग्रीको पहिचान तथा प्रयोगमा जोड दिने, निर्माण लागत घटाउने र दिगोपना बढाउने, विशेषगरी बाहिरबाट ल्याइने जालीको साटो स्थानीय विकल्पको खोजी गर्ने,
- पानी संकलन गर्ने क्षमतामा सुधार गरी लामो समयसम्म पुग्ने पानी जम्मा गर्ने,
- मर्मत कार्यकर्ताको तालिम र क्षमताको पुनर्मूल्याङ्कन गर्ने,
- कुहिरोबाट पानी संकलन गर्ने प्रविधि र अनुभवबारे पर्याप्त अभिलेख तयार पारी प्रचारप्रसार गर्न ग्रामीण खानेपानी तथा सरसफाई क्षेत्रमा कार्यरत साभेदार संस्थाहरूसँग समन्वय गर्ने

कुहिरोबाट पानी संकलन गर्ने प्रविधि निश्चय नै त्यति प्रचलित पानीको स्रोत होइन तर असंभव भने पक्कै होइन। पानीको वैकल्पिक स्रोत नभएका स्थानमा पानीको पहुँच बढाउन यो प्रविधि उपयोगी हुने तथ्य हालसम्म सञ्चालन गरिएका आयोजनाहरूले देखाएका छन्। त्यसैअनुरूप नेपाली पहाडी क्षेत्रका मानिसहरूको जीवनस्तरमा सुधार ल्याउन यस बारेमा नयाँ अनुभव र विकास गर्ने निरन्तर प्रयास गर्नेछ।

संभाव्यता अध्ययन गरिएका क्षेत्रहरू

- खुम्जुङ, सोलुखुम्बु
- गोठभञ्ज्याङ, ललितपुर
- रानीमत्ता, सुर्खेत
- नयाँबजार, इलाम
- कालपोखरी, इलाम
- धोर्जेडाँडा, धनकुटा
- भदौरे, इलाम
- मेग्मा, इलाम
- पाथीभरा, ताप्लेजुङ
- तीनजुरे, ताप्लेजुङ
- चित्रे, धनकुटा

प्रणाली जडान गरिएका क्षेत्रहरू

- कालपोखरी, इलाम
- धोर्जेडाँडा, धनकुटा
- मेग्मा, इलाम
- पाथीभरा, ताप्लेजुङ

थप जानकारीका लागि सम्पर्क

नेपाल स्वास्थ्यको लागि पानी (नेवा)
प्रधान कार्यालय
पो.ब. ४२३१, काठमाडौं
टेलिफोन नं. : ०१-४३७७१०७/४३७७१०८
फ्याक्स नं. : ०१-४३७००७८
इमेल : santosh@newah.org.np
वेबसाइट : www.newah.org.np

अथवा

नेपाल स्वास्थ्यको लागि पानी (नेवा)
पूर्वाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालय, विराटनगर
पो.ब. : १४६, विराटनगर, नेपाल
टेलिफोन नं. : ०२१-५२७९१२
फ्याक्स नं. : ०२१-४२४६१३
इमेल : rcd@newahero.org.np

नेपालका खानेपानी, स्वास्थ्य शिक्षा
तथा सरसफाइ योजनाहरूमा

स्थापित : २०४९
गैरसरकारी संस्था

लैङ्गिक तथा गरिबी संवेदनशील पद्धति

खानेपानी, सरसफाइ
र स्वास्थ्यसम्बन्धी सुविधाहरूको प्रवर्द्धनमा
समुदायसँग सहकार्य गर्नु

अनुसन्धान र पैरवी,
सिकाइमा आधारित आयोजना
जीवन निर्वाहका अवसरहरूको सिर्जना

गा

ग्रामीण खानेपानी, स्वास्थ्य शिक्षा तथा सरसफाइ आयोजना व्यवस्थापनमा महिला तथा विपन्न वर्गहरूको समावेश जरूरी छ भन्ने कुरा स्पष्ट हुँदाहुँदै पनि उनीहरूको सहभागिता भने न्यून तथा नगन्य मात्र छ । ग्रामीण खानेपानी तथा सरसफाइ क्षेत्रमा हुनेखाने तथा विपन्न वर्गका महिला पुरुषहरूको जिम्मेवारी, रुचि तथा आवश्यकता फरक-फरक भए पनि निर्णय प्रक्रियामा उनीहरूको सहभागिताले आयोजनाको कार्यक्षमता तथा दिगो हुने गर्दछ ।

निर्गोप्यता उपलब्ध हुन

स्वच्छ खानेपानीमा समान पहुँच नै

गरिबी निर्वाहको आधारभूत बन्द हो ।

स्वनेपानी, स्वास्थ्य शिक्षा तथा सरसफाइ आयोजनामा महिला, विपन्न वर्ग तथा सुविधाबाट वञ्चित समूहको उल्लेखनीय सहभागिता होस् तथा यसबाट उनीहरूले फाइदा पाउन् भन्ने उद्देश्य अनुरूप नेवाले आफ्नो संस्था तथा कार्यक्रममा लैङ्गिक तथा गरिबी संवेदनशील पद्धति अपनाएको छ ।

लैङ्गिक तथा गरिबी संवेदनशील पद्धति किन ?

नेवाको लैङ्गिक तथा गरिबी संवेदनशील पद्धति लैङ्गिक, जातीय, तथा गरिबीको गहिरो अन्तरसम्बन्धबाट प्रभावित छ । समुदायका अगुवाहरू, जसको आवश्यकता भल्काउने प्रस्तावित विकासका चरणले समुदायका महिला तथा विपन्न वर्गलाई पनि स्वतः फाइदा पुऱ्याउँछ भन्ने परम्परागत धारणा रहँदै आएको छ । वास्तवमा त्यसरी प्रस्ताव गरिएका विकासले विपन्न तथा महिला वर्गलाई फाइदा पुऱ्याउन सकेको छैन । त्यसका लागि लैङ्गिक, विपन्न तथा जातीय असमानताका विषयहरूमा आवाज उठनुका साथै मानिसहरूको पहुँच हुनु आवश्यक देखिन्छ ।

नेपालमा सामुदायिक स्वनेपानी तथा सरसफाइका सुविधाहरूको कथित माथिल्लो जातिका तथा सम्पन्न पुरुषहरूले मात्र उपभोग गरिरहेका हुन्छन् । सो कार्यमा महिला, विपन्न वर्ग वा अल्पसंख्यक जनजातिसँग परामर्श गरिएको प्रायः पाइँदैन । स्वाभाविक रूपमा सम्पन्न वर्गका पुरुषहरू कार्यक्रमसँग सम्बन्धित कर्मचारीहरूसँग छलफल गर्न पुग्छन्, स्वनेपानीको वितरण प्रणाली र व्यवस्थापनसम्बन्धी निर्णयहरू लिन्छन् । स्वनेपानी प्रणालीको निर्णय प्रक्रियामा अधिकार स्थापित गर्न महिला, विपन्न वर्ग, सामाजिक रूपमा उपेक्षित वर्गहरूको कम मात्र प्रतिनिधित्व हुने गर्दछ ।

जबसम्म संस्थागत तथा कार्यक्षेत्रमा एउटा निर्धारित सोच तथा पहल हुँदैन, तबसम्म यस्तो नकारात्मक धारणा र शक्ति असन्तुलन समुदायमा भइ नै रहन्छ । जसले गर्दा सफलतापूर्वक र समानुपातिक रूपमा पानीका स्रोतहरूको व्यवस्थापन गर्ने समुदायको क्षमतामा नकारात्मक असर परेको हुन्छ । त्यसकारण लैङ्गिक समानता, सामाजिक न्याय, जिविकोपार्जनका उपायहरू अपनाई कार्य सञ्चालन भएमा आयोजनाको दिगोपन रहन्छ भन्ने मान्यतामा लैङ्गिक तथा गरिबी संवेदनशील पद्धतिको सिर्जना तथा कार्यान्वयन गरिएको हो ।

“आयोजनाले समुदायलाई राम्रो अवस्थातिर उन्मुख गराएको छ । आयोजना सम्पन्न हुनुभन्दा अगाडि पुरुषहरूले सामुदायिक बैठकहरूमा महिलाहरूको सहभागिताको आवश्यकता महसुस गरेनन् । केवल पुरुषहरूलाई मात्र बोलाउने तथा सहभागी हुने परम्परा थियो । हाल समुदायका विभिन्न जातजातिका अधिकांश पुरुषहरू सचेत भएका छन् र आफ्ना श्रीमती तथा परिवारका महिला सदस्यहरूलाई सामुदायिक बैठकमा सहभागी हुन प्रेरित गर्न थालेका छन् । समुदायका मानिसहरूलाई यस अघि यस किसिमको सहयोग कुनै पनि संस्थाबाट पनि भएको थिएन । यो हाम्रो समुदायका लागि सबैभन्दा ठूलो सफलता हो ।”

- अजयादेवी चौधरी

कोषाध्यक्ष, ढोडना स्वा.पा.स्वा.शि.

तथा सरसफाइ आयोजना

लैङ्गिक तथा गरिबी संवेदनशील पक्षका फाइदा के के हुन् ?

समुदाय स्तरमा बढीभन्दा बढी महिला, विपन्न वर्ग तथा सामाजिक रूपमा पीडित वर्गलाई योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, व्यवस्था तथा निर्णय प्रक्रियाका हरेक चरणमा सहभागी गराएमा महिला तथा विपन्न वर्गलाई मात्र नभई सम्पूर्ण समुदायलाई नै विभिन्न फाइदा हुन सक्दछन् ।

- विकास प्रक्रियामा महिलाहरूको सशक्तिकरण भई उनीहरू पुरुष सरह समान साम्भेदार हुन्छन् ।
- परम्परागत लैङ्गिक कार्य प्रणालीमा परिवर्तन हुन्छ ।
- स्वनेपानी, स्वास्थ्य शिक्षा तथा सरसफाइसम्बन्धी सुविधा तथा आयोजनाबाट हुने फाइदा र निर्णय प्रक्रियामा अभिवृद्धि तथा समान पहुँच हुन्छ ।
- पुरुषहरू तथा विद्यालय नजाने बालबालिकाहरूमा स्वास्थ्य तथा सरसफाइसम्बन्धी शिक्षामा पहुँच हुन्छ ।
- स्वनेपानी सञ्चालनबाट बचत भएको समय धरायसी तथा उत्पादनमूलक काममा लगाउन सकिन्छ ।
- जिविकोपार्जनका अन्य अवसरहरूको पहुँच बढ्छ ।
- लैङ्गिक समानतासम्बन्धी सैद्धान्तिक तथा व्यावहारिक आवश्यकताको परिपूर्ति हुन्छ ।
- आयोजनाको कार्यक्षमता तथा दिगोपनमा अभिवृद्धि हुन्छ ।

लैङ्गिक तथा गरिबी संवेदनशील पद्धतिको मूलधारमा समाहीकरण

नेवाको उच्च व्यवस्थापन समितिसँगको छलफलपश्चात् लैङ्गिक तथा गरिबी संवेदनशील पद्धतिलाई कार्यक्रमको मूलधारमा समाहित गर्ने कार्यको थालनी भयो । लैङ्गिक असमानता गरिबीको एक मुख्य कारण हो भन्ने साभा सहमति निर्धारण गरियो । नेवाले आफ्ना कार्यक्रमहरूमा सामाजिक विभेद तथा लैङ्गिक विभेदले कतै न कतै जरा गाडेर बसेको छ भन्ने तथ्य पहिल्यायो । गरिबी तथा लैङ्गिक चेतनासम्बन्धी कार्यशाला गोष्ठीले उच्च व्यवस्थापन समिति तथा अन्य कर्मचारीलाई चेतना जगाउन उत्प्रेरकको भूमिका निर्वाह गर्‍यो । स्रोतको बाँडफाँड सुनिश्चित गर्दै संस्थागत तथा कार्यक्रम तहमा परिवर्तन ल्याउन र लैङ्गिक तथा गरिबी संवेदनशील पद्धतिलाई कार्यक्रमको मूलप्रवाहतर्फ लैजाने कुरामा संस्थाको व्यवस्थापन तथा कार्यक्रम संचालन तहमा रहने कर्मचारीहरूको ठूलो योगदान रहेको छ ।

- ५ नेवाको प्रधान तथा सम्पूर्ण क्षेत्रीय कार्यालयहरूमा लैङ्गिक तथा गरिबी संवेदनशील पद्धति सञ्चालनका लागि एक शाखा स्थापना गरी त्यस कार्यलाई अघि बढाउन योग्य कर्मचारीको छनौट गरियो ।
- ५ नेवाले अपनाएका सम्पूर्ण नीति तथा कार्यक्रममा लैङ्गिक तथा गरिबी संवेदनशीलतालाई सुनिश्चित गर्न लैङ्गिक, जातजाति, गरिबीसम्बन्धी सवालहरूलाई समाहित गर्ने गरी परिमार्जन गरियो ।
- ५ आफ्नो संस्थाका कार्यरत कर्मचारीलाई पर्याप्त तालिम प्रदान गर्नु अर्को महत्त्वपूर्ण कार्य थियो । यस अन्तर्गत १४० जना अर्थात् ६८ प्रतिशतले लैङ्गिक सचेतीकरण तालिम प्राप्त गरेका छन् भने ७९ जना अर्थात् ३८ प्रतिशतले लैङ्गिक प्रशिक्षक प्रशिक्षण तालिम लिएका छन् ।
- ५ पाँचै वटा क्षेत्रीय कार्यालय अन्तर्गत एक-एक वटा परीक्षण आयोजना सञ्चालन गरियो ।

ज्यालामा सहलियतले विपन्न महिलालाई फाइदा पुऱ्यायो

तोला बुढा सिमरातीपोखरी परीक्षण आयोजनाको उपभोक्ता हुनुहुन्छ । आयोजनाको कार्यान्वयनका क्रममा पाइप लाइन खन्ने, पुर्ने, सिमेन्ट ढुवानी गर्ने, स्थानीय सामग्री सङ्कलन गर्ने कार्यमा उहाँको सक्रिय सहभागिता थियो । विपन्न वर्गकी महिला भएकाले उहाँले आफ्नो परिश्रमको ५० प्रतिशत ज्याला छुटस्वरूप रकम र चर्पी सामग्री पाउनुभयो । छुटको ज्यालाले उहाँले बास्त्रापालन सुरु गर्नुभयो । उहाँलाई यो व्यवस्था अति नै फाइदाजनक लाग्यो ।

यस पद्धतिअनुसार जन श्रमदानको ५० प्रतिशत रकम निर्माण कार्यमा संलग्न सक्रिय रूपमा सहभागी भएका विपन्न वर्गका अर्धदक्ष महिला पुरुषहरूलाई समानुपातिक रूपमा उपलब्ध गराउने गरिन्छ । यस व्यवस्थाले अप्रत्यक्ष रूपमा जिविकोपार्जनको अवसरहरूको खोजी गर्न मद्दत पुऱ्याउँछ ।

तोला बुढासँगको अन्तर्वार्ता, एनपिए मूल्याङ्कन, जुन २००२

“हाम्रो समुदायमा सञ्चालित लैङ्गिक सचेतीकरण तालिमले समुदायमा व्यक्तिलाई नयाँ अवधारणा तथा सरकारीत्मक सोचप्रति अग्रसर गरायो । यसबाट पुरुषहरूले आफ्नो व्यवहार परिवर्तन गरे । मेरा घरका पुरुषले अहिले घरको सरसफाइ, पानी ल्याउने आदिजस्ता घरायसी कार्यमा रुचिसाथ सहयोग गरिरहेका छन् ।”

-उमा भुजेल

(मर्मतसम्भार कार्यकर्ता, फापरथुम आयोजना)

- ५ लैङ्गिक तथा गरिबी संवेदनशील योजना अनुगमन तथा मूल्याङ्कन पद्धति विकास गरियो ।
- ५ परीक्षण आयोजनाबाट निर्धारण गरिएका कतिपय सिद्धान्तलाई नेवाले आफ्नो नियमित कार्यक्रममा समाहित गरि सन् २००२ देखि २००४ सम्ममा ९१ आयोजनामा अधिकांश सिद्धान्त लागू गरियो । हाल सञ्चालित आयोजनामा पनि यी सिद्धान्तहरू लागू भएका छन् ।
- ५ परीक्षण आयोजना मूल्याङ्कन गर्नका लागि सहभागितात्मक लेखाजोखा प्रणाली (Methodology for Participatory Assessment) सम्बन्धी तालिम तथा कार्यशाला गोष्ठी सञ्चालन गरियो । जसबाट नेवाको सहभागितात्मक मूल्याङ्कन पद्धतिको विकास गरियो ।
- ५ सामाजिक रूपमा उपेक्षा गर्ने चलनलाई हटाई लैङ्गिक समानतालाई प्रवर्द्धन गरी आफ्नो सबै कार्यक्रममा मूल प्रवाहिकरण गर्नुपर्छ भन्ने नेवाले महशुस गर्‍यो ।
- ५ आयोजनाको अवस्थाबारे थाहा पाउन ५ वटा परीक्षण तथा थप १० वटा आयोजनाको नेवा सहभागितात्मक मूल्याङ्कन पद्धतिबाट मूल्याङ्कन गरियो ।

लैङ्गिक तथा गरिबी संवेदनशील रणनीति

व्यवस्थित खानेपानी सुविधा तथा सरसफाइसम्बन्धी आनीबानीलाई दिगो बनाउँदै समुदायका महिला तथा विपन्न वर्गको सामाजिक स्तरमा परिवर्तन गर्ने, आत्मविश्वास बढाउने, सहभागितात्मक निर्णय प्रक्रियामा सशक्त रूपले प्रतिनिधित्व गराउने तथा आर्थिक पक्षमा पहुँच बढेको सुनिश्चित गर्ने उद्देश्यले नेवाले लैङ्गिक तथा गरिबी संवेदनशील रणनीतिको विकास गरेको हो । यस पद्धतिका मुख्य रणनीतिहरू यसप्रकार छन् :

- साभेदार संस्था तथा समुदाय स्तरमा लैङ्गिक चेतना सम्बन्धी तालिम प्रदान गर्ने ।
- आयोजनामा महिला, तथा विपन्न वर्गको सहभागिता बढाउन उनीहरूको आत्मविश्वास बढाउने ।
- विपन्न वर्ग पहिचान गर्दा समुदाय स्तरमा सम्पन्नता स्तरिकरण प्रक्रिया अपनाउने ।
- सामाजिक-आर्थिक सम्पन्नताका आधारमा मर्मत कोष सङ्कलन गर्न बढावा दिने ।
- महिला तथा विपन्न वर्गलाई प्राविधिक तालिम प्रदान गर्ने ।
- विपन्न वर्गका महिला तथा पुरुषलाई ५० प्रतिशत अर्धदक्ष कामदार ज्याला प्रदान गर्ने ।
- महिला तथा विपन्न वर्गलाई ज्याला पाउने काममा प्राथमिकता दिने ।
- महिला पुरुषको समान प्रतिनिधित्व भएको खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता समिति तयार पार्ने ।
- स्वास्थ्य तथा सरसफाइसम्बन्धी शिक्षा महिलाका साथसाथै पुरुषलाई समेत प्रदान गर्ने ।

विपन्न वर्गलाई लक्षित सहूलियतले चर्पी निर्माणमा सहयोग पुग्यो

अमीचन राम र सोनरीया देवी राम जिगरीया परीक्षण आयोजनाका विपन्न तथा दलित उपभोक्ता हुन् । उनीहरू दुवैका परिवारले सहूलियतमा घरेलु चर्पी सामग्री पाएका हुन् । आयोजना सुरु हुनु अघि उनीहरू खुल्ला चौरमा दिसा पिसाब गर्न जाने गर्दथे । राती तथा वर्षायाममा दिसापिसाब गर्न निकै नै कठिन हुन्थ्यो । सहूलियत नदिएको भए उनीहरूलाई चर्पी बनाउन निकै नै कठिन थियो । अहिले उनीहरूको घरका सम्पूर्ण सदस्यले चर्पी प्रयोग गर्ने गरेका छन् । उनीहरूको व्यक्तिगत सरसफाइमा सुधार आएको छ ।

एनपीए मूल्याङ्कन, जुन २००३

- विद्यालय जाने तथा विद्यालय नजाने बालबालिकाहरूलाई स्वास्थ्य तथा सरसफाइसम्बन्धी शिक्षा प्रदान गर्ने ।
- धारा संख्या निर्धारण गर्दा सामाजिक विभेद आदिलाई ध्यान दिई नीति कार्यान्वयन गर्ने ।
- धाराको डिजाइन निर्धारण तथा निर्माणस्थलको छनौट गर्दा महिलाहरूसँग सरसल्लाह गरी व्यावहारिक आवश्यकता पूरा हुने गरी गर्ने ।
- विद्यालयमा बालबालिकाको सुविधा अनुकूलका चर्पी निर्माण गर्ने ।
- विपन्न वर्गका लागि चर्पी सामग्रीमा अनुदान दिने ।
- करेसाबारीसम्बन्धी प्राविधिक तालिम प्रदान गर्ने ।
- लैङ्गिक संवेदनशील बचत तथा ऋण कार्यक्रम स्थापना गर्ने ।

नेपाल स्वास्थ्यको लागि पानी (नेवा) एक गैरसरकारी, राजनैतिक मुद्दाहरूबाट अलग रहेको तथा मुनाफारहित कार्य गर्ने संस्थाका रूपमा स्थापित भई विभिन्न लिङ्ग, जाति एवम् जनजाति तथा वर्गका मानिसहरूलाई सफा खानेपानी, स्वास्थ्य शिक्षा तथा सरसफाइका आधारभूत सुविधाहरू उपलब्ध गराउन प्रतिबद्धताका साथ कार्यरत छ ।

थप जानकारीका लागि सम्पर्क

नेपाल स्वास्थ्यको लागि पानी

पो.ब. ४२३१, लोहसाल काठमाडौं, नेपाल

इमेल : gap@newah.org.np

वेबसाइट : www.newah.org.np

फोन : +९७७ १ ४३७७१०७/८

फ्याक्स : +९७७ १ ४३७००७८

ग्रामीण खानेपानी, स्वास्थ्य शिक्षा तथा सरसफाइ योजनाहरूमा

लैङ्गिक तथा गरिबी संवेदनशील पद्धति

GAP आयोजनाको मूल्याङ्कनबाट प्राप्त मुख्य निष्कर्षहरू

- विपन्न र सामाजिक रूपमा भेदभाव गरिएका समूहहरूको खानेपानी तथा सरसफाइ कार्यक्रमको पहुँचमा वृद्धि
- स्वास्थ्यगरी महिला र विपन्नहरूको आयोजना व्यवस्थापनमा पहुँच तथा छनोटमा उल्लेख्य सहभागिता
- परिवारभित्र तथा समुदायमा महिलाहरूको स्तरमा सकारात्मक प्रभाव

समुदायबाट प्राप्त निष्कर्षहरू

स

न १९९९ देखि नेपालको आफ्ना कार्यक्रम तथा संस्थागत तहमा लैङ्गिक तथा गरिबी संवेदनशील पद्धति लागू गर्दै आएको छ । संस्थाले पहिल नगरेको खण्डमा महिला तथा विपन्न वर्गहरू आयोजनाबाट प्राप्त हुने सुविधाबाट स्वतः वञ्चित हुन्छन् भन्ने कुरा यस पद्धतिबाट पहिचान भएको छ । लैङ्गिक तथा गरिबी संवेदनशील पद्धतिले खानेपानी तथा सरसफाइ आयोजनाबाट प्राप्त हुने फाइदाहरूमा विपन्न महिला तथा पुरुषहरूको समेत समान पहुँच भएको सुनिश्चित गर्दछ, यसबाट दिगो विकासका प्रतिफलहरूतर्फ अग्रसर गराउँछ ।

सन् १९९९ देखि २००२ सम्म यो पद्धति नेपालको पाँचै विकास क्षेत्रमा नेपालको सहयोगमा सञ्चालित पाँचवटा आयोजनाहरूमा परीक्षणका रूपमा लागू गरियो । सन् २००३ मा ती लैङ्गिक तथा गरिबी संवेदनशील पद्धति लागू गरिएका पाँचवटा र नगरिएका १० वटा समेत गरी १५ वटा आयोजनाहरूमा नेपालद्वारा परिमार्जित सहभागितात्मक विश्लेषण पद्धतिद्वारा समुदाय, साभेदार संस्था तथा सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूको समान सहभागिता गराई तुलनात्मक अध्ययन गरियो । उक्त अध्ययनमा सुविधा तथा दिगो विकासमा टेवा पुर्‍याउन तपसिल बमोजिमका विषयवस्तु समावेश गरिएको थियो :

- महिला तथा विपन्न वर्गको आयोजनामा कतिको समानुपातिक रूपमा सहभागिता र आयोजनाको सुविधा प्राप्त भएको छ भन्ने कुरा पत्ता लगाउने ।
- सामुदायिक खानेपानी तथा सरसफाइ आयोजनालाई सफल बनाउने मुख्य कारणहरू पत्ता लगाउने ।
- समुदाय स्तरको सहभागितात्मक मूल्याङ्कनबाट आएका तथ्याङ्कलाई कार्यक्रम तथा नीति निर्माण तहमा लागू गराउने ।

एम.पि.ए.देखि एन.पि.ए.सम्म

नेपालको आफ्नो सहयोगमा सञ्चालित आयोजनाहरू समुदायको आवश्यकतामा आधारित, सहभागितात्मक र दिगोपनजस्ता पक्षहरूको मूल्याङ्कन गर्न सहभागितात्मक विश्लेषण पद्धति (MPA) को छनोट गर्‍यो । यस पद्धतिलाई कार्यस्थलमा परीक्षण गर्दा निकै नै समय लाग्ने देखियो ।

एमपिएलाई नेपालको आवश्यकता तथा नेपालको परिप्रेक्ष्य सुहाउँदो बनाउन परिमार्जन गरियो । यसलाई नेपालीमा नेपाल सहभागितात्मक विश्लेषण पद्धति नामाकरण गरियो । एमपिएभन्दा एनपिए यस अर्थमा फरक छ कि यसले लैङ्गिक अवधारणालाई मात्र दृष्टिगत नगरी खानेपानी, स्वास्थ्य शिक्षा तथा सरसफाइ आयोजनामा जाति, जनजाति तथा विपन्न वर्गका पक्षलाई समेत समावेश गरेको छ । एन.पि.ए.मा स्वास्थ्य शिक्षा, सरसफाइका पक्षलाई पनि बढी महत्त्वका साथ हेरिएको छ र समुदायका महिला तथा पुरुषको अनुभवलाई घटना विश्लेषण रूपमा लिइएको छ ।

- एमपिए सहभागितात्मक सिकाई तथा कार्य जुन खानेपानी तथा सरसफाइ आयोजना, वासिङ्टन र अन्तर्राष्ट्रिय खानेपानी तथा सरसफाइ केन्द्र (IRC) को विभिन्न क्षेत्रमा अनुभव भएका व्यक्तिहरूको समूहबाट तयार पारिएको हो ।

NEWAH GAP Pilot Projects in Nepal

समुदाय स्तरमा परेको प्रभाव

मूल्याङ्कनले देखाएको नतिजाले लैङ्गिक तथा गरिबी संवेदनशील आयोजनाहरू उक्त पद्धति लागू नगरिएका आयोजनाभन्दा निम्न पक्षमा राम्रो देखिएका छन् ।

खानेपानी सुविधामा पहुँच

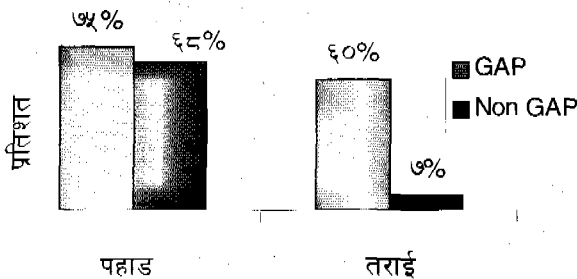
- व्यवस्थित खानेपानी तथा सरसफाइ सुविधाहरूमा समुदायका सबै वर्गको समान पहुँच भएको छ ।
- घरका अरू सदस्यहरूको सहयोगका कारण महिलाहरूको घरायसी प्रयोजनका लागि प्रयोग गर्ने पानी बोक्न लाग्ने समय घटेको छ ।
- खानेपानीको सुविधा तथा जीविकोपार्जन कार्यक्रममा सहयोग भएकाले तरकारी खेती गर्ने चलन बढेको र आयमूलक क्रियाकलापलाई टेवा पुगेको छ ।

सरसफाइ र स्वास्थ्यसम्बन्धी सुविधामा पहुँच

- अरू आयोजनाभन्दा परीक्षण आयोजनामा चर्पी प्रयोग गर्ने विपन्न घरहरूको संख्या दोब्बर बढेको छ ।
- पुरुष तथा विद्यालय नजाने केटाकेटीहरूको स्वास्थ्य शिक्षा तथा सरसफाइमा पहुँच बढेको छ ।

GAP पद्धति लागू भएका र नभएका आयोजनाहरूमा चर्पी भएका विपन्न घरपरिवारहरूको प्रतिशत

बैठक तथा निर्णय प्रक्रियामा सहभागिता

खानेपानी तथा सरसफाइ आयोजनाको निर्णय प्रक्रियामा सबै वर्गका महिलाहरूको सहभागितामा वृद्धि भएको छ ।

- विगतमा खानेपानी तथा सरसफाइ आयोजनाको योजना तर्जुमा गर्ने र कार्यान्वयन गराउने क्रममा समावेश नगरिएका वर्ग, जनजातिलाई बढीभन्दा बढी समावेश गरिएको छ ।

- उपभोक्ता समिति छनौटमा सबै वर्गको सहभागिता भएको छ ।
- समितिको कार्य व्यवस्थापन राम्रो भएको छ ।

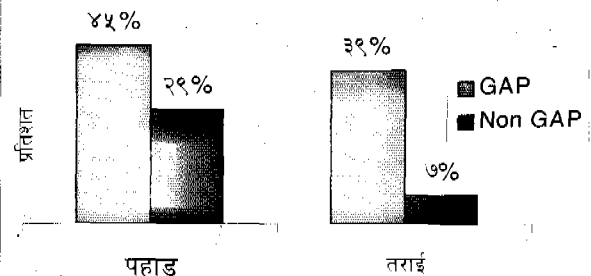
खानेपानी व्यवस्थापन तर्फ

- खानेपानी प्रणालीको आवश्यक मर्मत समयमा नै भएको छ ।
- नियमित रूपमा मर्मतसम्भार कोष सङ्कलन हुने गरेको छ ।
- आर्थिक तथा सामाजिक अवस्थाअनुसार तहगत मर्मतसम्भार कोषको सङ्कलन दुईवटा परीक्षण आयोजनामा सफल देखिएको छ । जसले गर्दा विपन्न वर्गले सामाजिक न्याय पाएको देखिन्छ ।
- सबै तहका उपभोक्ताबीच श्रम तथा ज्यालामा समानता पाइएको छ ।
- महिलाहरू पुरुषहरू सरह पारिश्रमिक पाउने मर्मतसम्भार कार्यकर्ता तथा मिस्त्री कामका लागि प्रशिक्षित भई काममा सहभागी भएका छन् ।

खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता समितिमा लैङ्गिक समानता

- खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता समितिको निर्णायक पदमा महिलाहरूको प्रतिनिधित्व बढेको छ ।
- खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता समितिका सबै पदाधिकारीहरू सामाजिक-आर्थिक समूहबाट चुनिने गरेका छन् ।
- खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता समितिको कार्य सम्पादन राम्रो रहेको छ ।

खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता समितिमा महिलाहरूको प्रतिनिधित्व प्रतिशत

रोजगारीमा विपन्न वर्गको पहुँच

विपन्न वर्गका सेख सराजुल, जिगारया लैङ्गिक तथा गरिबी संवेदनशील परीक्षण आयोजनाको धारा मर्मतसम्भार कार्यका लागि छनौट हुनु भएको छ । समितिले उहाँलाई मासिक रू ३०० दिने गर्दछ । यसबाट उहाँ निकै खुशी देखिनुभएको छ । सामुदायिक कार्यकर्ता भएपछि उहाँको आत्मविश्वास बढेको छ । उहाँ अहिले आफ्नो कमाईबाट आफ्ना छोराछोरीको विद्यालयको शुल्क तिर्न सक्ने हुनुभएको छ ।

एनपिए मूल्याङ्कन, जुन २००३

तहगत शुल्क प्रणालीले विपन्न वर्गको पहुँच बढ्यो

सुदुर पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्र अन्तर्गत पर्ने लेकथला, लैङ्गिक तथा गरिबी संवेदनशील परीक्षण आयोजनामा स्तर अनुसार मर्मतसम्भार कोष सञ्चालन गर्ने प्रणाली परीक्षण गरिएको थियो । समितिका कोषाध्यक्षको भनाई अनुसार ७५ प्रतिशत घरधुरीले मासिक रूपमा मर्मत कोष जम्मा गर्दछन् र बाँकीले नगद भएको बेलामा जम्मा गर्दछन् । सबै वर्गलाई सजिलै तिर्न सक्ने प्रणाली भएकोले कोही पनि नतिर्ने छैनन् । यो प्रणाली समान शुल्क प्रणालीभन्दा सजिलो छ, जब कि समान शुल्क प्रणालीमा सबै वर्गले तिर्न सक्दैनन् । त्यस समुदायका एक विपन्न वर्गका उपभोक्ता स्तर अनुसारको प्रणाली भनेको सबैले तिर्ने गरेको बताउँछन् । यो प्रणाली परीक्षण आयोजनाको एउटा राम्रो पक्ष हो । सुदुर पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्र अन्तर्गत हालसम्म १० वटा आयोजनामा सफलतापूर्वक यो प्रणाली लागू भएको छ ।

एनपिए मूल्याङ्कन जुलाई २००३

लैङ्गिक भूमिका तथा सम्बन्ध

- समुदायमा लैङ्गिक चेतना जागरण कार्यक्रमले लैङ्गिक भूमिकाहरू तथा कार्य विभाजनमा सकारात्मक परिणाम पाइएको छ । जस्तै महिलाहरूको निर्णय प्रक्रियामा भूमिका, प्राविधिक कार्यमा पहुँच तथा पुरुषहरूबाट घरायसी कार्यमा सहयोग आदि ।

महत्त्वपूर्ण पक्ष तथा सिकेका पाठहरू

लैङ्गिक तथा गरिबी संवेदनशील पद्धतिबाट हासिल गरेका अनुभवका आधारमा केही महत्त्वपूर्ण पक्षलाई नियाल्नु पर्ने देखिन्छ । त्यसले नेवा तथा यस क्षेत्रमा कार्यरत सबैलाई भविष्यमा नीति निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउन सहयोग गर्न सक्ने देखिएकाले सिकेका पाठहरूलाई तल उल्लेख गरिएको छ ।

वर्गीकृत तथ्याङ्क

लैङ्गिक, सामाजिक, आर्थिक स्तर र जाति जनजातिहरूको छुट्टाछुट्टै तथ्याङ्कले महिला, विपन्न वर्ग तथा सामाजिक रूपमा भेदभाव गरिएका वर्गसम्म पुग्न तथा भविष्यको नीति निर्माण तथा योजना तर्जुमा गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ ।

स्वास्थ्य तथा सरसफाइमा उत्प्रेरणा बढाउने नयाँ पद्धतिहरू

परीक्षण आयोजनामा सफलरूपमा समावेश कृयाकलापहरू हुनुका कारणहरू :

- विद्यालय नजाने केटाकेटीलाई स्वास्थ्य शिक्षामा समावेश गराउनु ।

- स्वास्थ्य तथा सरसफाइको आनीबानी सुधार गर्न बालबालिकाहरूको भूमिकालाई महत्त्व दिइएको ।
- पुरुषलाई पनि स्वास्थ्य तथा सरसफाइ तालिम प्रदान गरिएको ।
- दिगो स्वास्थ्य तथा सरसफाइ सुविधाहरूको प्रयोगका लागि आयोजना कार्यान्वयनका समयमा पुनर्ताजगी स्वास्थ्य शिक्षा प्रदान गरिएको ।
- उचित स्वास्थ्य तथा सरसफाइ एवम् गोपनीयताको प्रयोजनका लागि नुहाउने घर निर्माण गरिएको ।

स्वस्थकर चर्पीको सुविधा बढाउन विशेष सहूलियत

समग्र रूपमा विशेष सहूलियतमा प्रदान गरिएका स्वस्थकर चर्पी सामग्री उपयुक्त देखिएको छ । तर पनि कतिपय विपन्न वर्गका घरहरूले चर्पी घर बनाउन नसकेकाले त्यसबाट फाइदा लिन सकेनन् । नेवाले अत्यन्त विपन्न, विधवा, वृद्धवृद्धा तथा शारीरिक रूपमा अशक्त परिवारका लागि चर्पी निर्माणका साथसाथै अन्य सहूलियत उपलब्ध गराउने सोचाई लिएको छ ।

सम्बन्ध र भूमिकामा परिवर्तन

लैङ्गिक तथा गरिबी संवेदनशील पद्धति लागू गरिएका समुदायमा स्वानेपानी तथा सरसफाइ आयोजनाका कारणले स्वास्थ्य गरी लैङ्गिक भूमिकाहरूमा धेरै परिवर्तन भएको पाइन्छ । स्वमा गौतम सिमशतीपोखरी आयोजनामा कार्यरत महिला सरसफाइ कार्यकर्ता हुनुहुन्छ । उहाँ घर घरमा गई चर्पी निर्माण तथा प्रयोग गर्न सल्लाह दिनुहुन्छ । आयोजनाको सुरुआतसँगै महिलाको सहभागिता बढेको छ । स्वानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता समितिको कार्यकारी समितिमा महिलाहरूको प्रतिनिधित्व छ । यसरी नै प्रत्येक धाराबाट एक जना महिला धारा उपभोक्ता समूहमा छन् । छिमेकी गाउँबाट चर्पी बनाउनका लागि सल्लाह दिन धेरै अनुरोध गराएको गौतम बताउनुहुन्छ । उहाँले सक्दो रूपमा छिमेकी गाउँमा समेत सहयोग गरिरहनुभएको छ ।

मान बहादुर भुजेल फापरथुम आयोजनाका सामुदायिक कार्यकर्ता हुनुहुन्छ । गाउँमा यस अघि स्वास्थ्य कार्यकर्ताको काम सधैं महिलाले मात्र गर्ने गरेको र अन्य कुनै पुरुष स्वास्थ्य कार्यकर्ता नभएकाले सुरुमा उहाँले केही अप्ठ्यारो महसुस गर्नुभएको थियो । तालिम पश्चात उहाँले स्वास्थ्यसँग सम्बन्धित विभिन्न विषयबारे ज्ञान पाउनुभयो । टोलमा स्वास्थ्य शिक्षा लिन पुरुषहरूलाई उहाँले उत्प्रेरणा दिनुभयो र सबैले यसलाई उपयोगी पनि ठाने । पुरुषले आफ्नो स्वास्थ्य प्रतिको व्यवहारमा परिवर्तन ल्याए । उहाँको भनाइ अनुसार टोल शिक्षा लिएपछि समुदायका पुरुषहरू बढी जागरूक हुनुका साथै त्यसको महत्त्व बुझेका छन् । जसले गर्दा अरू आयोजनामा भन्दा परीक्षण आयोजनामा विपन्न वर्गले दोब्बर बढी चर्पी प्रयोग गरेको पाइन्छ ।

एनपिए मूल्याङ्कन, जुन २००३

दिगोपना

यदि विपन्न वर्ग तथा महिलालाई पुगेको फाइदा तथा त्यसको दिगोपन हेर्ने हो भने नेवाले आफ्नो दुई वर्षे मर्मतसम्भार कार्यक्रमपछि पनि आयोजनाहरूको अनुगमन गर्नु पर्ने देखिन्छ । नेवाले लैङ्गिक तथा गरिबी संवेदनशील पद्धति माफत सामाजिक परिवर्तनको सुरुआत गरेको छ । त्यसलाई निरन्तरता दिन उपभोक्ताहरूको काँधमा यो जिम्मेवारी थपिएको छ । सामाजिक परिवर्तन गर्ने कार्य सजिलो छैन । यसमा विभिन्न अप्ठ्याराहरूको सामना गर्नु पर्ने हुन्छ । यसका लागि केही समय र स्रोत साधनको आवश्यकता पर्दछ । यसलाई कार्यान्वयन गरी सामाजिक परिवर्तनका साथै दिगो राख्ने काम नेवालगायत यस क्षेत्रमा संलग्न सबै संस्थाका लागि एक ठूलो चुनौती हो ।

परिवेश सुहाउँदो रणनीति

नेपालमा सामाजिक, साँस्कृतिक, भाषागत साथै भौगोलिक विविधताले आयोजनाको प्रभावकारिता तथा दिगोपनमा निकै असर परेको देखिन्छ । यी विविधतालाई राम्ररी बुझेर कार्य थालनी गर्ने हो भने त्यसले स्वानेपानी तथा सरसफाइ आयोजनालाई दिगोपनातिर डोहोर्‍याउँछ । तसर्थ परिवेश सुहाउँदो रणनीति तयार गर्नु जरूरी देखिन्छ ।

लैङ्गिक भूमिका परिवर्तन, जातीय समता प्रवर्द्धन र गरिबीसम्बन्धी मुद्दाका लागि दीर्घकालीन योजनाको आवश्यकता हुन्छ

लैङ्गिक भूमिका परिवर्तन गर्न, जातीय विभेद हटाउन, विपन्न वर्गलाई समेट्न, समाजिक-साँस्कृतिक विश्वास तथा बानी व्यवहारमा सुधार ल्याउन व्यक्तिगत, संस्थागत तथा सामुदायिक तहमा दीर्घकालीन योजना तर्जुमा र आवश्यक सहयोग जरूरी हुन्छ । जुन कुरा लैङ्गिक तथा गरिबी संवेदनशील पद्धतिले समेट्ने देखिन्छ ।

संस्थागत प्रतिबद्धता

कार्यक्रममा लैङ्गिक तथा गरिबी संवेदनशील पद्धति लागू गर्नुभन्दा पहिले नीति तथा कार्यान्वयन प्रक्रिया तर्जुमा गर्न आवश्यक हुन्छ । यस पद्धतिलाई अघि बढाउनका लागि संस्थागत प्रतिबद्धताका साथै आर्थिक तथा भौतिक सहयोग अर्को महत्त्वपूर्ण पक्ष हो । साथसाथै यो संस्थाका प्रत्येक कर्मचारीको जिम्मेवारी पनि हो । यस कुरालाई नेवाको अनुभवले पनि पुष्टि गरेको छ ।

भविष्यका लागि मार्ग निर्देशन

नेवाले सन् २००५ सम्ममा आफ्ना शतप्रतिशत आयोजनामा लैङ्गिक तथा गरिबी संवेदनशील पद्धति लागू गर्ने लक्ष्य राखेको छ । जसका लागि :

- पिछडिएका वर्गका लागि कार्यक्रम लक्षित गर्नु,
- संस्थामा महिला कर्मचारीहरूको संख्या बढाउनु,
- पिछडिएका तथा विपन्न वर्गका कर्मचारी छनौट गर्नु,

लैङ्गिक तथा गरिबी संवेदनशील पद्धति महिला, विपन्न तथा पिछडिएका समूहहरूको हितका कार्य गर्ने एक विधि हो । नेवाको अनुभवमा सामाजिक परिवर्तनका निम्ति दीर्घकालीन योजना तर्जुमा गर्नु आवश्यक छ । संस्थामा कार्यरत कर्मचारी तथा साभेदार संस्थाहरूको क्षमता अभिवृद्धिलाई निरन्तरता दिनु लैङ्गिक तथा गरिबी संवेदनशील पद्धतिको एउटा महत्त्वपूर्ण पक्ष हो जसले लैङ्गिक, जातिगत तथा गरिबी आदि पक्षलाई आफ्ना आयोजनाका प्रत्येक चरणमा सुनिश्चित गर्दछ ।

नेपाल स्वास्थ्यको लागि पानी (नेवा) एक गैरसरकारी, राजनीति तटस्थ तथा मुनाफारहित कार्य गर्ने संस्थाका रूपमा स्थापित भः विभिन्न लिङ्ग, जाति एवम् जनजाति तथा वर्गका मानिसहरूलाः सफा स्वानेपानी, स्वास्थ्य शिक्षा तथा सरसफाइका आधारभू सुविधाहरू उपलब्ध गराउन प्रतिबद्धताका साथ कार्यरत छ ।

थप जानकारीका लागि सम्पर्क

नेपाल स्वास्थ्यको लागि पानी

पो.ब. ४२३१, लोहसाल काठमाडौं, नेपाल

इमेल : gap@newah.org.np

वेबसाइट : www.newah.org.np

फोन : +९७७ १ ४३७७१०७/८

फ्याक्स : +९७७ १ ४३७००७८

के तपाईंलाई थाहा छ ?

विश्वभरिका मानिसहरूलाई हुने करिव ८० प्रतिशत रोगव्याधि तथा बिमारीहरूको कारण अपर्याप्त सरसफाइ र फोहोर पानी हो ।

संसारभरिका सबै मानिसलाई सफा खानेपानी उपलब्ध गराउने हो भने फाडापस्वालाजन्य रोगहरूमा कमी आई विश्वव्यापी रूपमा बालमृत्युदरलाई आधा कम गर्न सकिन्छ ।

- विश्व स्वास्थ्य सङ्गठन, मार्च २००४

श्री ५ को सरकारले वि.सं. २०७३ सम्ममा सबै नेपालीलाई स्वच्छ खानेपानी र सरसफाइको सुविधा उपलब्ध गराउने लक्ष्य लिएको छ । निर्माण भएका खानेपानी आयोजनाहरूको उचित मर्मतसम्भार भई तिनको दिगोपन सुनिश्चित भएमा मात्र नयाँ आयोजनाहरूमा लगानी गर्न संभव हुन्छ र तोकिएको समयमा सो लक्ष्य प्राप्ति हुन सक्छ । त्यसैले खानेपानी आयोजना (द्युववेल) हरूको नियमित निरीक्षण गरी ग्राइड गर्ने, पाटपुर्जा सफा गर्ने, स्विङको तथा काम नलाग्ने सरसामान फेरबदल गर्नेजस्ता साधारण कार्य गरिराखेमा हतपत द्युववेल बिग्रिदैन ।

नेपाल नं. ६ (रातो) द्युववेल तथा जगेडा पाटपुर्जासम्बन्धी जानकारीहरू

द्युववेल : भूमिगत पानी प्राप्त गर्ने उपयुक्त माध्यम

तराइ क्षेत्रमा पानीको स्रोत भनेको जमिन मुनिको (भूमिगत) पानी हो । यस्तो पानी सामान्यतया सफा र पिउन योग्य हुन्छ । जमिनको सतहमा रहेको पानी नै जमिनको विभिन्न तहबाट छानिएर जमिन मुनि भण्डार भएको हुन्छ । तर जमिनमा भएका विभिन्न धातु, रासायनिक तथा जैविक पदार्थले पानीलाई दूषित बनाउन पनि सक्छन् । जस्तै : आर्सेनिक, आइरन (फलाम) को मात्रा आदि । कतिपय ठाउँको पानीमा आर्सेनिक र आइरनको मात्रा मानिसको स्वास्थ्यलाई असर पुऱ्याउने गरी पाइएकाले त्यस्ता हानिकारक तत्व नभएको पानी मात्र प्रयोग गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

मानिस तथा गाइवस्तुको मलमूत्र, खेतबारीमा हालिएको रासायनिक मल, कीटनाशक औषधीजस्ता मानवीय गतिविधिबाट पनि जमिन मुनि रहेको पानी दूषित हुन्छ । मानिसले प्रयोग गरेर खेर गएको ठोस पदार्थ तथा खेर गएको पानीले पनि जमिन मुनिको पानीलाई दूषित बनाउँछ र त्यस्तो पानी खाएमा मानिसलाई रोग लाग्दछ । त्यसैले जमिन मुनिको पानी स्वच्छ राख्नु पर्दछ ।

द्युववेल जमिन मुनि रहेको पानी सजिलो गरी प्राप्त गर्ने एक महत्त्वपूर्ण माध्यम हो । द्युववेल प्रयोग गर्न सजिलो हुन्छ र यसको प्रयोगबाट पानी स्वच्छ रूपमा सतहसम्म आइपुग्छ । द्युववेलमा पानी तान्नका लागि विभिन्न सरसामान जडान गरिएका हुन्छन् । मर्मत सम्भार नगरी द्युववेल चलाउँदा कहिलेकाहीँ ती सरसामान बिग्रिन सक्छन् अथवा राम्ररी काम गर्न छाड्छन् । त्यसैले एकपटक द्युववेल जडान भयो भनेर ढुक्क भएर नबसी नियमित रूपमा द्युववेल मर्मतसम्भार गर्नुपर्दछ ।

कस्तो अवस्थामा ट्युबवेलको पानी दूषित हुन्छ ?

- ◆ ट्युबवेलको प्लेटफर्म नभएमा,
- ◆ ट्युबवेलको प्लेटफर्मको कंक्रीट ढलान भत्केमा वा चर्केमा,
- ◆ हेडकभर फूटेमा वा नटबोल्ट नभएमा,
- ◆ ट्युबवेलको प्लेटफर्मबाट दूषित पानी बग्ने नाला नभएमा,
- ◆ ट्युबवेलको नजिकै चर्पी अग्लो स्थानमा भएमा,
- ◆ प्लेटफर्मको चारैतिर माटो नभरिको भएमा,
- ◆ ट्युबवेलको वरपर कुनै प्रदूषित पोखरी, फोहोर पानी जम्ने खाडल भएमा वा अन्य फोहोर वस्तुहरू फ्याँकिएको भएमा,
- ◆ ट्युबवेलको वरिपरि वा छेउमा गाईवस्तु, बङ्गुर आदिको दिसापिसाब भएमा वा अन्ततिरको निकास ट्युबवेलको वरिपरि भएमा ।

यस्तो अवस्था आउन नदिन तथा आइहालेमा यसको निराकरण गर्न मर्मतसम्भार कार्यकर्ता तथा उपभोक्ताहरू सधैं तत्पर रहनु पर्दछ ।

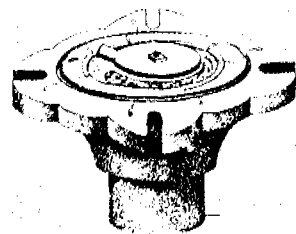
ट्युबवेलको पानी कसरी सफा राख्ने ?

- ◆ ट्युबवेलमा कम्तिमा वर्षको दुई पटक ब्लिचिड पाउडर राखी कीटाणुरहित बनाऔं,
- ◆ ट्युबवेलको पानीको आर्सेनिक परीक्षण गराई पानी खानयोग्य भएमा मात्र खानका लागि प्रयोग गरौं,
- ◆ आर्सेनिकको मात्रा हटाउनका लागि कञ्चन फिल्टर प्रयोग गरौं, यससम्बन्धी थप जानकारीका लागि वातावरण र जनस्वास्थ्य संस्था (एन्को) फोन नं. ०१-४४९३९६८ मा सम्पर्क गरौं,
- ◆ ट्युबवेलको प्लेटफर्म सफा राखी त्यसको वरपर पानी जम्न नदिऔं,
- ◆ पानी निकासका लागि नाला बनाई खेर गएको पानीलाई करेसाबारीमा प्रयोग गरौं,
- ◆ करेसाबारी नभएमा खेर गएको पानी सोस्ने खाडल (सोकपिट) बनाई प्रयोग गरौं,
- ◆ ट्युबवेलको वरिपरि माटोले टम्म मिलाएर पुरौं ।

आयोजनाको दिगोपनाका लागि

ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू

- ◆ खानेपानी आयोजनाको दीर्घकालीन सफलताका लागि मर्मत सम्भार सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण पक्ष हो,
- ◆ खानेपानी आयोजना निर्माण गर्नुभन्दा प्रभावकारी मर्मत सम्भार प्रणाली स्थापना गर्न उपभोक्ताहरूलाई मद्दत गर्नु आवश्यक छ,
- ◆ खानेपानी आयोजना सञ्चालनमा संलग्न संस्थाहरूले आफूले निर्माण गरेका आयोजनाहरूले काम गरिरहेका छन् छैनन् भन्ने बुझ्नु आवश्यक छ,
- ◆ खानेपानी तथा सरसफाइ आयोजना सञ्चालन गर्ने संस्थाहरूमा आयोजनाको मर्मत सम्भार हेर्ने अनुभवप्राप्त कर्मचारीहरू हुनु आवश्यक छ,
- ◆ खानेपानी तथा सरसफाइ क्षेत्रमा कार्यरत सबै संघ संस्थाहरूले आयोजनामा मर्मत प्रणालीलाई समावेश गरी उपभोक्ताहरूलाई मर्मतसम्भारसम्बन्धी उचित ज्ञान र सीप प्रदान गर्नु आवश्यक छ ।

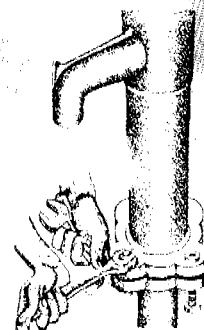

कहिलेकाहीँ बेस प्लेट माथिको जिब्री वरिपरि वा सानो बोल्ट वरिपरि बालुवा परे वा अड्केमा वा हावा गएमा ट्युबवेल सुक्न सक्छ ।

यस्तो भएमा के गर्ने ?

जिब्रीको वरिपरि भएको फोहोर भिक्री सफा गर्ने तथा सानो बोल्ट र नट पूरा कस्ने, जिब्री प्वाल परे अर्को नयाँ जिब्री फेर्ने

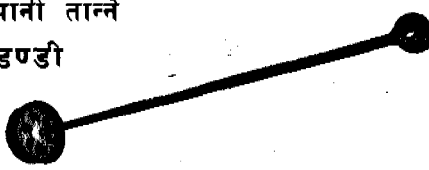
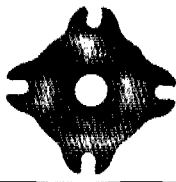
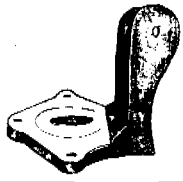
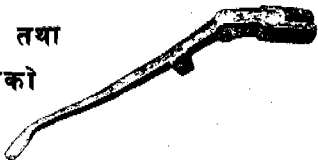

यसमा समावेश गरिएका सबै रेखाचित्रहरू युनिसेफ नेपालद्वारा प्रकाशित 'सुखी' भन्ने नामबाट विद्यमान हुन् ।

सफा गरेपछि वा नयाँ जिब्री फेरेपछि तलका चारवटै बोल्टहरूलाई बराबर हिसाबले कस्तुपछ्छ र हावा रोकिएको छ/छैन हेर्नुपर्छ

मर्मत सम्भारका लागि ध्यान विनुरने कुराहरू

- ट्युबवेल जडान गरिएका प्रत्येक टोलमा ट्युबवेलमा प्रयोग हुने एक सेट जगेडा सरसामान राख्ने गरौं,
- कुनै पनि सामग्री विग्रिने बित्तिकै त्यसलाई मर्मत गरेर प्रयोगमा ल्याऔं,
- फेरिएको सामग्रीको ठाउँमा तुरुन्त नयाँ ल्याई राख्ने गरौं,
- ट्युबवेलको प्रयोग गर्ने सबै घरपरिवारले जगेडा सामान खरिद गर्नलाई निश्चित मर्मतसम्भार कोष जम्मा गर्ने बानी बसालौं,
- प्रत्येक हप्ता ट्युबवेलको नट बोल्ट खोलेर नटबोल्ट र त्यसको प्वालमा ग्राज लगाऔं र फेरि त्यही ठाउँमा राम्रोसँग कसौं,
- ढुङ्गा वा अन्य वस्तु ट्युबवेल भित्र नहालौं र यदि पसेमा त्यस्तो वस्तुलाई निकालौं,
- ट्युबवेलको नियमित मर्मत सम्भारका लागि निश्चित व्यक्तिलाई जिम्मेवारी दिई स्याहार सम्भार कार्य गर्न र गराउन लगाऔं ।

धेरैजसो आवश्यक परिरहने निम्नलिखित जगेडा सामानहरू व्यवस्थित गरी राख्ने गरौं :

बकेट वासर (पानी तान्ने वासर)		जिब्री	
जिब्री थिच्ने फलाम		पानी तान्ने डण्डी	
बेस प्लेट		ढक्कन	
ह्याण्डल तथा ह्याण्डलको बोल्ट		पाइप रेञ्च	

स्वानेपानी तथा सरसफाइ डिभिजन
कार्यालय, सिरहा तथा संलग्न

अनुसूचिअनुसार सिरहा जिल्लामा

जम्मा ४५३८९ ट्युबवेल छन् ।

जसमध्ये नेपाल नं ६ (रातो) ट्युबवेल

१४९१ वटा छन् ।

फोटो : जीम हल्मस बाटर एड

नेपाल नं. ६ ट्युबवेलका जगेडा सरसामान पाइने ठाउँहरू

पसलको नाम	सम्पर्क व्यक्ति	ठेगाना	टेलिफोन	पाइने सामग्रीहरू
चिरञ्जीवी डाईवेयर	हरि साह	लहान नगरपालिका-१	०३३-५६०९३६	नेपाल नं. ६ ट्युबवेल तथा इण्डियन III का जगेडा सामानहरू
नायक हाईवेयर	फूलेश्वर नायक	गोलबजार	०३३-५४००५३	ट्युबवेलका जगेडा सामानहरू
साह आइरन स्टोर	लीलाराम साह	छपराचोक, धनगढी-१	०३३-५६९८९७	ट्युबवेलका जगेडा सामानहरू
भावना एण्ड दौलत	वसन्तकुमार साह	लहान नगरपालिका-१	०३३-५६०३९५	नेपाल नं. ६ ट्युबवेलका जगेडा सामानहरू
जगदम्बा हाईवेयर	सुशील अग्रवाल	लहान नगरपालिका-१	०३३-५६०९६०	पम्प बडी उपलब्ध छ
सुवास हाईवेयर	रामप्रकाश यादव	सिरहा, माडर	०३३-५२०३४९	ट्युबवेलका जगेडा सामानहरू
जीतेन्द्र हाईवेयर	अशोक अग्रवाल	विराटनगर, मोरङ	०२१-५३०९२५	नेपाल नं ६ ट्युबवेलका जगेडा सामानहरू

सिरहा जिल्लामा नेपाल नं. ६ (रातो) ट्युबवेल जडान गरिएका खानेपानी आयोजनाहरूको विवरण

स्थानीय संस्थाको नाम	आयोजना	गाविस	वडा	घरधुरी	लाभान्वित संख्या	ट्युबवेल	सहयोगी संस्था
जनज्योति युवा क्लब	असनपुर	असनपुर	६ बाहेकसबै	749	3661	47	नेवा, पू.क्षे.का.
ग्रामीण महिला जागरण केन्द्र	आसोपुर	आसोपुर बल्कवा	१ देखि ९	384	1781	42	नेवा, पू.क्षे.का.
इसीसीए (EECA)	भुल्ले	बडहरमल	५	10	40		नेवा, पू.क्षे.का.
सा.कि.वि.आ., बन्दीपुर	बन्दीपुर	बन्दीपुर		822	5100	51	नेवा, पू.क्षे.का.
ग्रामीण महिला जागरण केन्द्र	बछ्छवा	बछ्छवा	१ देखि ९	710	3341	71	नेवा, पू.क्षे.का.
सा.कि.वि.आ., बस्तीपुर	बस्तीपुर	बस्तीपुर		1854	11500	115	नेवा, पू.क्षे.का.
सा.कि.वि.आ., महनौर	बेतौना/महनौर	बेतौना/महनौर	१ देखि ९	600	2807	81	नेवा, पू.क्षे.का.
ग्रामसेवी समूह लहान	भदैया	भदैया	१ देखि ९	502	2667	49	नेवा, पू.क्षे.का.
सा.कि.वि.आ., भगवानपुर	भगवानपुर	भगवानपुर	१ देखि ४, ७	222	1037	24	नेवा, पू.क्षे.का.
सा.कि.वि.आ., भगवानपुर	भगवानपुर	भगवानपुर		320	2418	64	नेवा, पू.क्षे.का.
भवानी युवा क्लब	भवानीपुर	भवानीपुर	१ देखि ९	572	2915	50	नेवा, पू.क्षे.का.
सिर्जना क्लब	चन्द्रअयोध्यापुर	चन्द्रअयोध्यापुर	५ देखि ९	371	1825	53	नेवा, पू.क्षे.का.
सा.कि.वि.आ., छप्राही	धनगढी	धनगढी	१, २, ५, ८, ९	252	11८६	30	नेवा, पू.क्षे.का.
ग्रामदेवी समूह लहान	ढोढना	ढोढना	६ देखि ९	353	1836	42	नेवा, पू.क्षे.का.
दलित महिला संघ	रामपुरा	फूलबरिया	१, २, ९	229	1058	23	नेवा, पू.क्षे.का.
दलित महिला संघ	फूलबरिया	फूलबरिया	३ देखि ८	949	5111	63	नेवा, पू.क्षे.का.
दलित महिला संघ	गौतडी	गौतडी	१ देखि ७	162	753	22	नेवा, पू.क्षे.का.
त्रिशक्ति युवा क्लब, लहान	तारेगाना	गोविन्दपुर तारेगाना	६ देखि ९	463	2156	49	नेवा, पू.क्षे.का.
निसहाय सहयोग समिति	इटहर्वा	इटहर्वा	७ देखि ९	219	1347	28	नेवा, पू.क्षे.का.
दलित महिला संघ	कर्जनहा	कर्जनहा	१ देखि ४	375	1925	28	नेवा, पू.क्षे.का.
सा.कि.वि.आ., लक्ष्मीपुर	लक्ष्मीपुर	लक्ष्मीपुर/विष्णुपुर		1419	8800	88	नेवा, पू.क्षे.का.
सा.कि.वि.आ., महनौर	महनौर	महनौर	१ देखि ९	706	4381	35	नेवा, पू.क्षे.का.
सा.कि.वि.आ., महनौर	महनौर उत्थान	महनौर	१, ४, ८	164	1028	4	नेवा, पू.क्षे.का.
निसहाय सहयोग समिति	नहरारिगल II	नहरारिगल	४ देखि ९	282	1447	36	नेवा, पू.क्षे.का.
निसहाय सहयोग समिति	नहरारिगल I	नहरारिगल	१ देखि ४	300	2211	39	नेवा, पू.क्षे.का.
सा.कि.वि.आ., पडरिया	पडरिया	पडरिया	१ देखि ९	988	6948	85	नेवा, पू.क्षे.का.
सिर्जना युवा क्लब	पडरिया	पडरिया	१ देखि ९	305	2057		नेवा, पू.क्षे.का.
भवानी एकीकृत विकास केन्द्र	पोखरभिण्डा	पोखरभिण्डा	१ देखि ९	393	2012	47	नेवा, पू.क्षे.का.
भवानी एकीकृत विकास केन्द्र		सिसवनी	१ देखि ९			40	जि.खा.पा. लहान
भवानी एकीकृत विकास केन्द्र		मौवाही	१ देखि ९			34	जि.खा.पा. लहान
भवानी एकीकृत विकास केन्द्र		कलावञ्जर	१ देखि ९			49	जि.खा.पा. लहान
भवानी एकीकृत विकास केन्द्र		फूलकहाकट्टि	६ र ७			36	फण्ड बोर्ड
भवानी एकीकृत विकास केन्द्र		बलही	२, ३ र ४			36	फण्ड बोर्ड
भवानी एकीकृत विकास केन्द्र		भवानीपुर (प्र.धं)	१ देखि ९			50	फण्ड बोर्ड
कुल	२८			14675	83348	1491	

थप जानकारीका लागि सम्पर्क ठेगानाहरू

- नेपाल स्वास्थ्यको लागि पानी (नेवा) पूर्वाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालय, विराटनगर, पो.ब. : १४६, विराटनगर, टेलिफोन नं. : ०२१-५२७९१२,
- जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, सिरहा, माडर फोन नं ५२००१६
- खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन कार्यालय, लहान फोन नं ५६०१३५
- भवानी एकीकृत विकास केन्द्र, भवानीपुर - ४ फोन नं. ५६१७८९
- नेपाल रेडकस सोसाइटी जल्ला शाखा सिरहा फोन नं. ५२०७१८

चर्पी प्रयोग गर्दा गर्ने पर्ने कुराहरू

⇒ चर्पी भित्र एउटा भाँडामा सधैं दश-पन्ध्र लिटर पानी राख्ने गरौं ।

⇒ दिसा गर्नु अघि प्यानमा अलिकति पानी हालेमा प्यानमा दिसा टाँस्सिन पाउँदैन र सफा गर्न सजिलो हुन्छ ।

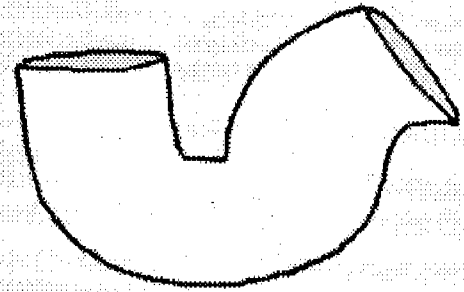
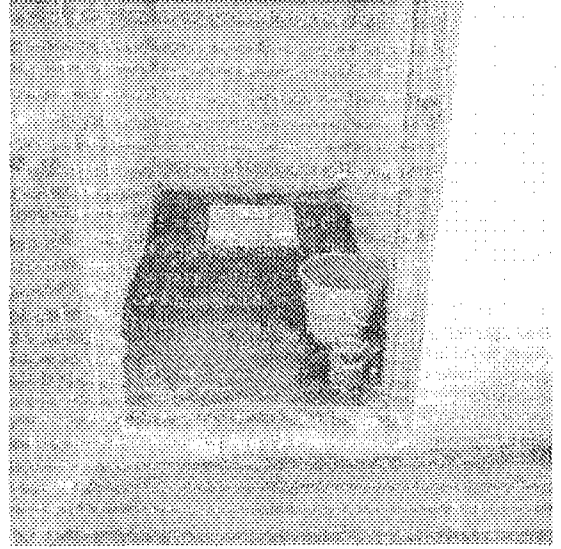
⇒ चर्पी प्रयोग गरिसकेपछि दिसा पूरै सफा हुने गरि बगाऔं । आवश्यक भए ब्रसले सफा गरौं । सोक पिट भरिन्छ भनेर पानी हाल्न डराउनु हुँदैन । बरु पानी कम भएमा सोसिन नपाई दिसालेमात्र सेप्टिक ट्याङ्क छिटो भरिन्छ ।

⇒ समय-समयमा ब्रसले राम्ररी चर्पी सफा गर्ने गरौं ।

⇒ चर्पीमा ढुङ्गा, काठका टुक्राटुक्रा, कागज, पातपतिङ्गर कहिल्यै पर्न नदिऔं । साइफन (चित्रमा देखाएजस्तो) घुमेको हुने भएकाले त्यसबाट कडा वस्तु बगेर जान सक्दैन र त्यहीं अड्किएर चर्पी बन्द हुन्छ । साइफनमा रहेको पानीले सेप्टिक ट्याङ्कको गन्ध आउन नदिने हुनाले सधैं चर्पीमा पर्याप्त पानी खन्याइ साइफनको घुमेको भागमा पानी रहन दिऔं ।

⇒ चर्पीमा मात्र प्रयोग गर्ने गरी एकजोर चप्पल राख्ने गरौं । यसरी चर्पीका लागि अलग्गै चप्पल प्रयोग गर्नाले चर्पी सफा राख्न मद्दत पुग्छ र चर्पीका कीटाणु अन्त जान पाउँदैनन् ।

⇒ दिसा धोइसकेपछि साबुन वा खरानी पानीले राम्ररी हात धुने गर्नाले भाडापखालाजस्तो सुरुवा रोग पनि धेरै हदसम्म कम हुन्छ ।

साइफन

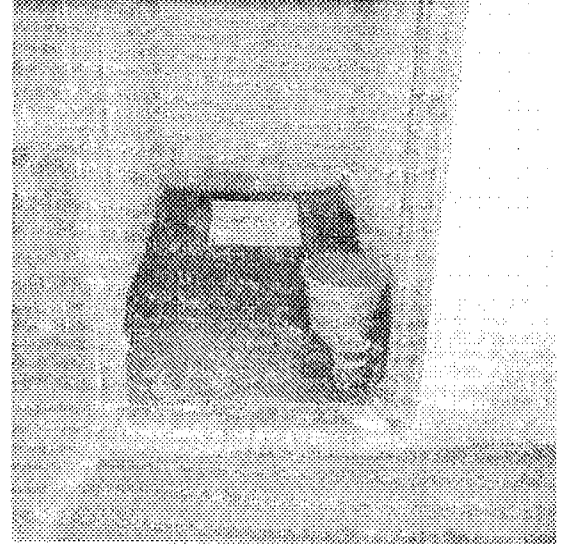

विद्यालय चर्पी प्रयोग गर्दा गर्ने पर्ने कुराहरू

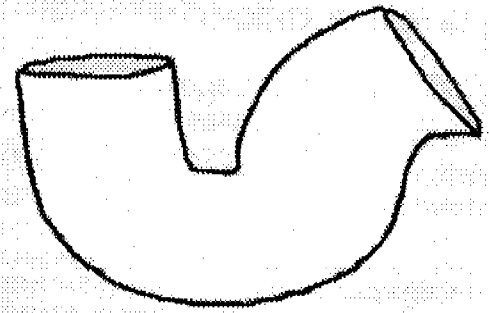
⇒ चर्पी भित्र एउटा भाँडामा सधैं दश-पन्ध्र लिटर पानी राख्ने गरौं ।

⇒ चर्पी प्रयोग गरिसकेपछि दिसा पूरै सफा हुने गरि बगाऔं । आवश्यक भए ब्रसले सफा गरौं । सेप्टिक ट्याङ्की भरिन्छ भनेर पानी हाल्न डराउनु हुँदैन । बरू पानी कम भएमा सोसिन नपाई दिसालेमात्र सेप्टिक ट्याङ्की छिटो भरिन्छ ।

⇒ समय-समयमा ब्रसले राम्ररी चर्पी सफा गर्ने गरौं ।

⇒ चर्पीमा ढुङ्गा, काठका टुक्राटुक्रा, कागज, पातपतिङ्गर कहिल्यै पर्न नदिऔं । साइफन (चित्रमा देखाएजस्तो) घुमेको हुने भएकाले त्यसबाट कडा वस्तु बगेर जान सक्दैन र त्यहीँ अड्किएर चर्पी बन्द हुन्छ । साइफनमा रहेको पानीले सेप्टिक ट्याङ्कीको गन्ध आउन नदिने हुनाले सधैं चर्पीमा पर्याप्त पानी खन्याइ साइफनको घुमेको भागमा पानी रहन दिऔं ।

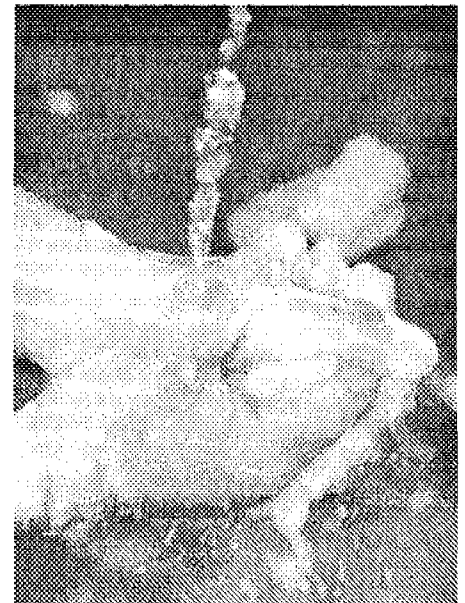

साइफन

⇒ पिसाब घरलाई नियमित रूपमा पानी तथा खरेटो वा ब्रसले सफा गर्ने गरौं ।

⇒ दिसा धोइसकेपछि साबुन पानीले राम्ररी हात धुने गर्नाले भाडापखालाजस्तो सुरुवा रोग पनि धेरै हदसम्म कम हुन्छ ।

⇒ विद्यालयमा हात धुनका लागि सधैं साबुन राखौं ।

Gramin Kshetraka Lagi Upayogi Latrine Drawing and Types – Booklet

यस पुस्तकका सम्बन्धमा

स्वस्थ जीवनका लागि सरसफाइ अपरिहार्य कुरा हो । व्यक्तिगत तथा वातावरणीय सरसफाइ कायम राख्नका लागि सरसफाइसम्बन्धी धेरै आनीवानीलाई दिगो रूपमा अपनाउनु आवश्यक छ । तथापि खुल्ला ठाउँमा गरिने दिसापिसाबले मानव स्वास्थ्य र वातावरणमा ठूलो प्रतिकूल असर पार्ने तथ्यलाई दृष्टिगत गर्दा दिसापिसाबको उचित विसर्जनका लागि चर्पीको प्रयोगलाई सरसफाइ प्रवर्द्धनको एक प्रमुख माध्यम मानिन्छ ।

यही तथ्यलाई मध्यनजर गरी नेवाले खानेपानी, स्वास्थ्यशिक्षा तथा सरसफाइ प्रवर्द्धनसम्बन्धी एकीकृत कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आएको छ । नेवाले समुदायमा सरसफाइ प्रवर्द्धनका लागि चर्पी बनाउन र त्यसको प्रयोग गर्न विभिन्न किसिमका पहलहरू गर्दै आएको छ । आफ्नो कार्य अनुभवका आधारमा समुदायका लागि उपयुक्त हुने विभिन्न किसिमका चर्पीहरूको नमूनालाई यस पुस्तक मार्फत् प्रस्तुत गर्ने जमर्को गरिएको हो ।

यस पुस्तकमा पहाडी क्षेत्रमा बनाउन सकिने चर्पीका पाँच प्रकारका नमूनाहरूको नक्सा दिइएको छ । यसमध्ये एक खाल्डे अस्थायी, एक खाल्डे साइफन, एक खाल्डे अफसेट स्थायी, दुई खाल्डे स्थायी भएको चर्पीका नक्साहरू समावेश छन् । चर्पी खाडल सामूहिक भएको तर चर्पीघर आ-आफ्नो भएको दुई किसिमका नमूना पनि नक्सामा राखिएको छ । सामूहिक चर्पी खाडल भएका चर्पीहरू समुदायका घरहरू एक अर्कामा जोडिएर बनाइएको छ । ठाउँको अभावले सबै घरमा चर्पी बनाउन संभव छैन भने दुई-तीन घरले एउटै चर्पी प्रयोग गर्न पनि सकिन्छ ।

तराई क्षेत्रमा सामान्यतया चर्पीको खाडलमा कंक्रीट रिड जडान गरेर बनाइन्छ । त्यसैले रिड राखेर फरक-फरक छ प्रकारका चर्पी बनाउन सकिने नमूनाको नक्सा पनि यस पुस्तकमा दिइएको छ । यसमा एक खाल्डे प्यान नभएको, एक खाल्डे साइफन भएको तथा प्यान भएको, एक खाल्डे अफसेट खाडल भएको, दुई खाल्डे चर्पीका नक्साहरू समावेश छन् भने घरहरू जोडिएर बनाएको ठाउँमा चर्पी, खाडल र सोक पिट, सामूहिक चर्पी घरहरू एवम् आ-आफ्नो बनाउन सकिने दुई खालका नमूना पनि यस पुस्तकमा समावेश गरिएको छ ।

यस पुस्तकमा विद्यालय चर्पीका 12 किसिमका नमूना पनि संलग्न गरिएका छन् । जसमा कतिपय फरक किसिमका नक्सा छन् भने कतिपय नक्सा एकै प्रकारका भए पनि विद्यार्थीहरूको संख्याको आधारमा फरक-फरक क्षमता भएका चर्पीका नमूनाहरू राखिएका छन् । पुस्तकमा दिइएका नमूनाहरूको आधारमा चर्पी बनाउँदा आवश्यक परेमा ठाउँअनुसार भ्याल ढोकाहरू केही परिवर्तन गरेर पनि बनाउन सकिन्छ । यस पुस्तकमा दिइएका केही विद्यालय चर्पीका नमूनाहरू यूनिसेफ, नेपालका नमूनाहरू हुन् ।

यस पुस्तकमा नेवाले सञ्चालन गर्दै आएको इको स्यानिटेसन (मल चर्पी), सुधारिएको चुलो तथा सार्वजनिक शौचालय जस्ता सरसफाइ कार्यक्रमको नक्सा पनि समावेश गरिएको छ । नेवाको आर्थिक तथा प्राविधि सहयोगमा कार्यक्रम सञ्चालन भएका कतिपय ठाउँमा गोबर ग्यासको टंकीसँग चर्पी जोडेर बनाइएको पाइएको हुँदा त्यससम्बन्धी पनि अझ बढी जानकारी मिलोस् भन्ने उद्देश्यले ती नमूनाहरूलाई पनि यस पुस्तकमा समावेश गरिएको हो । यस पुस्तकमा जानकारीका लागि टोल स्यानिटेसन, बंगलादेशमा प्रयोग भएका चर्पीका विभिन्न मोडेलहरू, सरसफाइसम्बन्धी दक्षिण एसियाली सम्मेलनको घोषणापत्र तथा सरसफाइसँग सम्बन्धित विश्वव्यापी तथा नेपालका तथ्यहरूलाई पनि सन्दर्भ सामग्रीका रूपमा समावेश गरिएको छ ।

यस पुस्तकमा चर्पीका विभिन्न नमूनाहरू दिइएको भए पनि एक खाल्डे, साइफन भएको र साइफन नभएको (Direct) चर्पी भने समुदायले नरुचाएको हुँदा त्यस्तो चर्पी बनाउने कार्यलाई प्रेरित गरिएको छैन । नेपालमा चर्पी निर्माणको विकासक्रममा अपनाइएका विभिन्न नमूनाहरूलाई लिपिबद्ध गर्ने उद्देश्यले मात्र उक्त नमूनाहरूलाई यस पुस्तकमा संलग्न गरिएको छ ।

Blue Pages: A Directory of Organisations Working in the Rural Water and Sanitation Sector in Nepal

About the Blue Pages II Issue

The Blue Pages: A Directory of organisations working in the Rural Water and Sanitation Sector in Nepal was published in November 2004. This issue of the directory has been prepared by Nepal Water for Health (NEWAH) and WaterAid Nepal as an initiative of Water and Sanitation -Resource Center Network Nepal. It is an effort to provide a convenient source of information on non-government organisations having the experience of delivering water, sanitation and hygiene services, especially in the rural sector of Nepal. It should therefore be of interest to HMGN departments, DDCs, INGOs and donor agencies that seek to work with such organisations. This issue of the directory contains information on the partner organisations of Nepal Water for health (NEWAH), Rural Water Supply and Sanitation Fund Development Board (RWSSFDB), Rural Water Supply and Sanitation Support Programme (RWSSSP) and Plan Nepal whereas the first issue contained information on NEWAH partners only.

It incorporates information on 265 partner organisations of NEWAH, RWSSFDB, RWSSSP and Plan Nepal. Some of NEWAH's partner organisations have closed down and many could not be contacted due to difficulties in communication due to the security situation. We apologize to those partners whose details do not appear in this issue. We request these partners to contact NEWAH regional offices so that information regarding their projects can be included in the next issue of the Blue Pages.

The Blue Pages contains the following information on each partner organisation:

- Partner name, contact person, address (office location), contact phone number
- Partner registration number, year of registration and location
- Partner working districts
- Information regarding the projects implemented by the partners with the support of organisations mentioned above
- Information regarding projects implemented by the partners with the support of other agencies

The information was collected through questionnaires sent to partner organisations and from the Management Information Systems of participating organisations.

The information in this Blue Pages is organised on the basis of Nepal's five development region and by districts. Please use the Table of Contents to locate the district and then turn to the page number indicated to find information on organisations (NGOs) working in a particular district.

For detailed information, please contact

Mr. Ratan Budhathoki, Information and Knowledge Manager, NEWAH HQ
ratan@newah.org.np

September 14, 2005

The Status of Sanitation in Nepal – Browsing through the Newspaper (Collection of Articles)

About the book

In Nepal thousands of people die every year due to diseases caused by lack of sanitation. The yearly heavy loss of lives that too because of a minor and curable disease like diarrhoea is a sign of grave disaster. There is no denying to the fact that the prevailing poor sanitation condition in our country is mainly responsible for this. Even the state, civil society and individual levels have not accorded their priority to sanitation. That is mainly why the nation has to accrue the loss of lives and properties in great numbers.

Notable works are being undertaken by the governmental and non-governmental sectors for the promotion of sanitation, yet the existing condition proves that measures taken are not sufficient enough. If sensitivity towards sanitation is developed at all levels of the society and among individuals, gradual progress in the status of sanitation can certainly be attained.

Keeping this in mind, last year NEWAH and Nepal WASH group organised a 'Media Campaign on Sanitation' in an effort to bring sanitation forward as an issue of public concern. This has proven to be an important milestone. Concerned sector specialists were involved in implementing journalist orientation programmes in Biratnagar, Kathmandu and Nepalgunj as part of this campaign. During the campaign conducted throughout the entire month of March last year, journalists from various regions of the country produced awareness promoting and investigative materials. We are confident that the pitiable conditions of sanitation picturised through their work has not only contributed in shedding light on the country's sanitation status, but has also helped concerned authorities to be on their alert.

Thus, the campaign has enabled to bring to the people's forefront a subject matter like sanitation, which previously was rarely highlighted. This book contains compilation of articles published in various newspapers including those published in the quarterly WASH newsletter 'Paani Ra Sarsafai' during 2003/2004. To cater to a broader range of readers, the articles have also been translated into English.

For a copy of this booklet please contact

Mr. Bharat Adhikary, Communication Officer
Communication@newah.org.np

"Achieving 100% Sanitation in Nepal by 2017"- Symposium Booklet

About the Booklet

Access to services of clean drinking water and adequate sanitation is the basic right of every individual. Yet, till date a large proportion of Nepal's population is deprived of these facilities. According to the national population census (2001) only 46% have received sanitation facilities. This data has been derived taking into account only the households that use a latrine. The status of sanitation is very weak considering it from the point of view of basic sanitation and hygienic practices.

The international millennium development goal has targeted to provide access to drinking water and sanitation to halve the world's population without these facilities within the next ten years, in other words by 2015. The national target still poses more challenges for Nepal because it states that by 2017 the entire population of Nepal shall be provided with drinking water and sanitation facilities.

To attain these targets, all the organisations involved in the promotion of drinking water and sanitation needs to move forward in a more coordinated manner. It is important to discuss about the various processes and technologies applied in this sector. In the meantime, it is equally important to identify different underprivileged groups of people deprived of these facilities, and contemplate on how to provide such services to them as well as on how to ensure that their voices are represented in the National Drinking Water and Sanitation Policy. Keeping this issue in mind a sectoral level symposium on "Achieving the total sanitation targets by 2017 in Nepal" was organized by NEWAH western regional office in March 2005. This programme is a result of the motivation provided through the "Symposium related to drinking water, health and sanitation in Nepal" organized by NEWAH in Kathmandu two years back where it was suggested that such symposiums should also be organised at the regional level from time to time to raise the issues related to sanitation which are comparatively less discussed

This book tries to cover the summary of the papers presented during the symposium, people's comments and remarks on those papers as well as questions raised during the discussions and answers to it. It is hoped that this book will come out to be useful to policy makers, individuals working in the drinking water and sanitation sector, researchers and others interested in the sector.

For a copy of this book please contact
Mr. Bharat Adhikary, Communication Officer
Communication@newah.org.np

पानी

वर्ष ४, अंक १ साउन २०६२

सरसफाइ

WASH

पूर्ण सरसफाइतर्फ उन्मुख रहने प्रतिबद्धताका साथ छैटौँ राष्ट्रिय सरसफाइ सप्ताह सम्पन्न

सरसफाइ प्रवर्द्धनका लागि प्रत्येक वर्ष मनाइदै आएको राष्ट्रिय सरसफाइ सप्ताह यसपटक २०६२ बैशाख २६ देखि जेष्ठ १ गतेसम्म छैटौँ राष्ट्रिय सरसफाइ सप्ताहका रूपमा मनाइयो । वि.सं. २०७३ सम्ममा सबै नेपालीलाई स्वच्छ खानेपानी र सरसफाइको सुविधा उपलब्ध गराउने श्री ५ को सरकारको लक्ष्य पूरा गर्ने दिशामा यसपटकको सरसफाइ सप्ताह केन्द्रित रह्यो । यस क्रममा कतिपय समुदायहरूले निश्चित समय सीमा तोकेर आफ्नो समुदायलाई पूर्ण सरसफाइयुक्त बनाउने प्रतिबद्धता व्यक्त गरेका छन् ।

यसै सिलसिलामा सरसफाइका निश्चित आधारहरू पूरा गरी पूर्ण सरसफाइको लक्ष्य प्राप्त गर्ने समुदायलाई जिल्ला विकास समिति बाराले प्राँच लाख रूपैयाँ पुरस्कार दिने घोषणा गरेको छ । यसैगरी बैतडी जिल्लाको दुर्गा भवानी गाउँ विकास समितिले दलित समुदायहरूलाई शौचालय निर्माणका लागि एकमुष्ट १० हजार

रूपैयाँ उपलब्ध गराउने घोषणा गरेको छ भने ग्रामीण उर्जा कार्यक्रमले शौचालय निर्माण सामग्री खरिदका लागि समुदायलाई २० हजार रूपैयाँ उपलब्ध गराउने निर्णय गरेको छ । जिल्ला विकास समिति म्याग्दी, खानेपानी तथा सरसफाइ डिभिजन कार्यालय, स्थानीय गैरसरकारी संस्था मिलन तथा स्थानीय विकास कोषले शौचालय प्रवर्द्धनका लागि दलित समुदायहरूलाई सहयोग गर्ने प्रतिबद्धता व्यक्त गरेका छन् ।

दाङको हापुर तथा ढिकपुर गाविसका बासिन्दाले निश्चित समय सीमा तोक्यो आफ्ना गाविसहरूलाई पूर्ण सरसफाइयुक्त बनाउने प्रतिबद्धता व्यक्त गरेका छन् । यसैगरी कैलाली जिल्लाका गाविसहरूले गाविस बजेटको १० प्रतिशत रकम सरसफाइ कार्यक्रममा खर्च गरिने जनाएका छन् ।

सरसफाइ सप्ताहका अवसरमा नेवा, पूर्वाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालयको आयोजनामा १७ वटा खानेपानी, स्वास्थ्यशिक्षा तथा सरसफाइ

आयोजनाका उपभोक्ताहरूलाई खुल्ला ठाउँमा दिसा गर्दा हुने बेफाइदाहरूका बारेमा अभिमुखीकरण गरिएको थियो भने बारा जिल्लाका १५ गाविसमा पनि यस्तै कार्यक्रमको आयोजना गरिएको थियो ।

यस अवसरमा खानेपानी तथा सरसफाइ प्रवर्द्धनका लागि कार्यरत विभिन्न सरकारी निकायहरू, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरू, स्थानीय स्तरका क्लब तथा समुदायमा आधारित संस्थाहरू एवं उपभोक्ताहरूको सक्रिय सहभागितामा सरसफाइ प्रवर्द्धनका लागि विभिन्न चेतनामूलक कार्यक्रमको आयोजना गरिएको थियो ।

यसका साथै खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता महासंघ (FEDWASUN) को अग्रसरतामा महासंघका जिल्ला शाखा गठन भएका ११ वटा जिल्लामा विविध चेतनामूलक कार्यक्रमको आयोजना गरी राष्ट्रिय सरसफाइ सप्ताह मनाइएको थियो ।

सरसफाइसम्बन्धी नागरिक आवाज संकलन

आगामी नोभेम्बर महिनामा पाकिस्तानमा हुने सरसफाइसम्बन्धी दोस्रो दक्षिण एशियाली सम्मेलन (SACOSAN) मा नेपालका तर्फबाट प्रस्तुत गरिने सरसफाइसम्बन्धी राष्ट्रिय कार्यपत्रमा नागरिक समाजको धारणा समावेश गर्ने सिलसिलामा देशका विभिन्न स्थानमा 'सरसफाइ विषयमा नागरिक समाजको आवाज' विषयक कार्यशाला गोष्ठीहरू सम्पन्न भएका छन् । नेपाल WASH समूहको आयोजनामा नेपालगञ्जमा गत साउन ९ गते र विराटनगरमा साउन १३ गते उक्त कार्यशाला गोष्ठीहरू सम्पन्न भएका थिए । यसैगरी नेवा, वाटरएड नेपाल, शहरी खानेपानी र सरसफाइका लागि गैरसरकारी मञ्च तथा लुमन्तीको संयुक्त आयोजनामा साउन २७ गते काठमाडौँमा उक्त कार्यशाला गोष्ठीको आयोजना गरिएको थियो ।

सहभागीहरूलाई राष्ट्रिय सरसफाइ निर्देशिका तथा सरसफाइसम्बन्धी वर्तमान स्थिति अवगत

गराउने तथा बंगलादेशको राजधानी ढाकामा अक्टोबर २००३ मा सम्पन्न सरसफाइसम्बन्धी पहिलो दक्षिण एशियाली सम्मेलनमा नेपालले प्रतिबद्धता जनाएका कुराहरू र हालसम्म हासिल भएका उपलब्धिहरूबारे जानकारी दिने तथा यसैगरी नेपालमा सबैका लागि सरसफाइको लक्ष्य हासिल गर्नका लागि नागरिक समाजको राय तथा सुझाव संकलन गर्ने यी उद्देश्यले यी कार्यशाला गोष्ठीहरूको आयोजना गरिएको थियो ।

सरसफाइसम्बन्धी पहिलो दक्षिण एशियाली सम्मेलनले प्रत्येक दुई-दुई वर्षमा यसप्रकारको मन्त्रीस्तरीय शिखर सम्मेलनको आयोजना गर्ने निर्णय गरेको थियो । सरसफाइसम्बन्धी सहस्राब्दी लक्ष्य हासिल गर्न, दक्षिण एशियाली देशहरूमा सरसफाइसम्बन्धी भएका राम्रा प्रयास र सिकाइहरूको आदानप्रदान गर्न यो शिखर सम्मेलन महत्वपूर्ण हुने अपेक्षा लिइएको छ ।

सरसफाइका सुविधामा अपाङ्गहरूको पहुँचसम्बन्धी विशेष सामग्रीहरू

सरसफाइसम्बन्धी राष्ट्रिय लक्ष्य र अपाङ्गहरूले भोग्नु परेका समस्याहरू	पृष्ठ ३
खानेपानी तथा सरसफाइ कार्यक्रममा अपाङ्ग संवेदनशीलता	पृष्ठ ४
अपाङ्ग अनुकूल सरसफाइ संरचनाका लागि केही सिफारिसहरू	पृष्ठ ६
सरसफाइ प्रवर्द्धनका लागि धारा तथा शौचालयहरूमा सरल पहुँच	पृष्ठ ७
सिथिनसः अर्थात् पानी सदुपयोग र सरसफाइ दिवस	पृष्ठ ८
विद्यालय सरसफाइ कार्यक्रमले समुदायमा पारेको प्रभावः एक अनुभव	पृष्ठ ९
पानी सुद्धिकरणका केही घरेलु विधि	पृष्ठ ११

सम्पादन मण्डल

कमल अधिकारी

(स्वामेपानी तथा ढल विकास विभाग)

दिविलाल श्रेष्ठ

(भाटपुड नेपाल)

मस्तेलाल श्रेष्ठ

(मुनिसेफ नेपाल)

जयद अधिकारी

(विहव स्वास्थ्य सङ्गठन)

हिमालय गौतम

(ग्रामीण स्वामेपानी तथा सरसफाइ कोष)

विकास समिति)

अर्जुन अधिकारी

अरुण अधिकारी

(नेपाल स्वास्थ्यको लागि पानी)

पत्राचार टेगाना

नेपाल स्वास्थ्यको लागि पानी (नेवा)

प्रधान कार्यालय, लोहसाल, काठमाडौं

फोन नं. ४२३१

०१-४२३१४३

फ्याक्स : ४३७००७८

ईमेल : communication@newah.org.np

वेबसाइट : www.newah.org.np

स्वामेपानी र सरसफाइका सुविधामा अपाङ्गहरूको

पहुँच : राष्ट्रिय आवश्यकता

स्वच्छ स्वामेपानी र सरसफाइको सुविधाको निर्वाध रूपमा प्रयोग गर्न पाउनु मानिसको नैसर्गिक अधिकार हो । यो अधिकारको प्रत्याभूतिका लागि यी सुविधाबाट वञ्चित वर्गहरूको पहिचान गरी उनीहरूलाई समतामूलक सुविधा उपलब्ध गराउने कार्य विभिन्न क्षेत्रबाट हुँदै आएको छ । ग्रामीण स्वामेपानी आपूर्ति तथा सरसफाइसम्बन्धी राष्ट्रिय नीतिमा 'स्वामेपानी तथा सरसफाइ सेवा उपलब्ध गर्ने आयोजना चक्रका सबै निर्णय प्रक्रियाहरूमा महिला, दलित, जनजाति, आदिवासी र पिछडिएको वर्गलाई अनिवार्य रूपमा संलग्न गराइनेछ' भन्ने बूँदा समावेश गरी सेवाबाट वञ्चित वर्गप्रतिको संवेदनशीलतालाई प्रष्ट पारिएको छ ।

यसो भए तापनि शारीरिक अपाङ्गताका कारणले गर्दा जनसंख्याको एक उल्लेख्य भाग स्वामेपानी तथा सरसफाइका सुविधाको पहुँच बाहिर रहन बाध्य भएको तथ्य हाम्रा सामुने छ । आफू समान अधिकार भएका अन्य मानिसले स्वामेपानी र सरसफाइका पर्याप्त सुविधा पाइरहेका स्थानमा पनि उनीहरूले यस्ता सुविधा पाउन सकिरहेका छैनन् ।

अपाङ्गहरूले भोग्नु परेको स्वामेपानी र सरसफाइसम्बन्धी समस्याप्रति स्वयं अपाङ्गहरू र स्वामेपानी र सरसफाइ क्षेत्रमा कार्यरत निकायहरूले गरेको पैरवीले गर्दा हाल राष्ट्रिय तहमा उनीहरूप्रति संवेदनशीलता देखा पर्न थालेको छ । स्वामेपानी र सरसफाइ क्षेत्रको राष्ट्रिय लक्ष्य हासिल गर्नका लागि अपाङ्गहरूलाई समाहीकरण गर्नुपर्छ भन्ने तथ्यलाई आत्मसात गरी सरसफाइसम्बन्धी राष्ट्रिय निर्देशिकाको मस्यौदामा जनसरोकारका स्थानहरूमा अपाङ्गहरूको अनुकूल हुने स्वामेपानी र सरसफाइका संरचनाहरू बनाइनु पर्दछ भन्ने कुरा समावेश गरिएको छ । स्वामेपानी तथा सरसफाइ प्रवर्द्धनका लागि कार्यरत केही संघ संस्थाले स्वामेपानी र सरसफाइका सुविधामा अपाङ्गहरूको पहुँचका लागि पैरवीका साथसाथै आयोजनाहरूमा अपाङ्गहरूको अनुकूलका संरचना बनाउने, उनीहरूलाई आरोग्यतासम्बन्धी विशेष ज्ञान दिने कार्य सुरु गरेका छन् । श्री ५ को सरकार, सेवा प्रदायक र सरोकारवालाहरूले आउँदा दिनमा स्वामेपानी र सरसफाइका सुविधामा अपाङ्गहरूको पहुँच बढाउन अझ बढी सक्रियता र संवेदनशीलताका साथ कार्य गर्दै जानु आवश्यक छ ।

पाठक प्रतिक्रिया

हाम्रो पनि ऐक्यबद्धता छ

गताङ्कको पानी र सरसफाइमा चितवन जिल्लालाई पूर्ण सरसफाइ जिल्ला बनाउनका लागि पहल गरिने समाचारले हामीलाई हर्षित तुल्याएको छ ।

विगत आठ वर्षदेखि चितवन जिल्लाको मेघौली गाविसका पिछडिएका जाति, जनजाति, दलित तथा विपन्न वर्गहरूको उत्थानका लागि विविध कार्यक्रम संचालन गर्दै आएको यस प्रेङ्गडसीप क्लिनिक नेपालले नेवासँगको साभेदारीमा यस गाविसका विभिन्न वडामा स्वामेपानी, स्वास्थ्यशिक्षा तथा सरसफाइ कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आएको छ ।

मेघौली गाविसका सबै वडाहरूलाई पूर्ण सरसफाइयुक्त गाविसका रूपमा चिनाउने परिकल्पनासहित कार्यरत यो संस्था सरसफाइ अभियानमा ऐक्यबद्धता जनाउन चाहन्छ ।

- राम भण्डारी, क्लिनिक नेपाल, मेघौली-५, चितवन

लक्ष्य चुनौतीपूर्ण छ

हाम्रो देशको ग्रामीण तथा पिछडिएका अधिकांश स्थानका बासिन्दाले अझै पनि स्वास्थ्य र सरसफाइसम्बन्धी उचित ज्ञान, सीप तथा व्यवहार अवलम्बन गर्न सकेका छैनन् । यातायातको सुविधा भएका, कुनै परियोजना सञ्चालन भएका ठाउँहरूमा समेत यो कुरामा पछि नै परेका छन् । कतिपय समुदायमा त 'दिसा' भन्ने शब्द उच्चारण गर्नु नै लाजमर्दो हुन्छ । खुल्ला ठाउँमा दिसा गर्ने कार्यलाई नियन्त्रण गर्न कम्तिमा पनि त्यसबाट पर्ने नकारात्मक असरहरूबारे समुदायलाई बुझाउन सके पनि यो प्रवृत्तिको अन्त्य गर्न ठूलो सहयोग मिल्ने निश्चित छ । खुल्ला ठाउँमा भएको दिसा विभिन्न माध्यमद्वारा मानिसको पेटमा प्रवेश गरी त्यसबाट लाग्ने रोगहरूबारे जानकारी दिने कार्य निश्चय नै सामान्य होइन । किनभने समुदायका हरेक स्तर र उमेरका व्यक्तिहरूका लागि यस प्रकारको सचेतना दिने कार्य सजिलो छैन । वि.सं. २०७३ सम्ममा 'एकघर एक चर्पी' अवधारणालाई साकार तुल्याउने हो भने यस क्षेत्रका सरोकारवाला व्यक्ति, समुदाय, संस्था,

सरकारी तथा गैरसरकारी क्षेत्रले प्रतिबद्धताका साथ अघि बढ्नु जरूरी छ । पूर्ण सरसफाइको लक्ष्यलाई केवल नारा र शहरी क्षेत्रमा मात्र सीमित राख्ने हो भने घोषित समयमा एक चौथाइ लक्ष्य हासिल पनि हासिल गर्न कठिन हुनेछ ।

- मुकुन्दप्रकाश ढट्टाल, नेपालगञ्ज

निरन्तरताको आवश्यकता

'पानी र सरसफाइ' मा स्थानीय बासिन्दाको अग्रसरतामा समुदायलाई पूर्ण सरसफाइयुक्त घोषणा गरिएका समाचार पढ्न पाउँदा खुशी लाग्यो । तर एकपटक सरसफाइयुक्त घोषणा भइसकेका समुदायहरू केही समयपछि पहिलेकै स्थितिमा पुग्न नदिन सचेत भन्नुपर्छ । किनभने नेपालमा राम्रा काम त धेरै भएका छन्, तर राम्रो कामले निरन्तरता पाएका उदाहरण भने ज्यादै थोरै मात्र भेटिन्छन् ।

'सरसफाइयुक्त' घोषणा गरिएका समुदायहरू कम्तिमा पनि तीन वर्षसम्म सोही अवस्था रहिरहे भने मात्र तिनीहरूलाई 'पूर्ण सरसफाइयुक्त' भनी घोषणा गर्नु बढी व्यावहारिक हुने थियो कि ?

- नोबिन्द बिगोरेया, तनहुँ, (हाल काठमाडौं)

सरसफाइसम्बन्धी राष्ट्रिय लक्ष्य र अपाङ्गहरूले भोग्नु परेका समस्याहरू

कर्मभारत नेपाली
अध्यक्ष, नेपाल अपाङ्ग समाज

हाम्रो समाजमा अपाङ्गपनसम्बन्धी अनेकौं गलत धारणाहरू विद्यमान छन् । यस्ता धारणाहरूले गर्दा अपाङ्गहरूले जीवनका प्रत्येक पक्षमा भेदभाव, उपेक्षा र असहज परिस्थितिको सामना गर्नुपरिरहेको छ । भूतप्रेतको कुदृष्टि, पूर्वजन्मको पाप वा देउता रिसाएमा मानिस अपाङ्ग हुन्छ, अपाङ्गलाई देखेमा साइत बिग्रिन्छ भन्ने धारणा हाम्रो समाजमा छ, जुन पूर्णतया गलत हो । अपाङ्गपन सामान्यतया विभिन्न रोगब्याधि, दुर्घटना तथा वंशाणुगत कमजोरीले निम्त्याउने एउटा अवस्था मात्र हो । अपाङ्गपन मानिसको सृष्टिदेखि नै विद्यमान छ । पोलियो, बिफरजस्ता अपाङ्गता उब्जाउने खालका रोगब्याधिहरू संसारबाट उन्मूलन भए तापनि सशस्त्र द्वन्द्व, प्राकृतिक प्रकोप, सवारी साधनहरूको बढ्दो प्रयोगबाट हुने दुर्घटना आदि कारणले अपाङ्ग हुनेहरूको संख्या दिनानुदिन बढ्दैछ ।

विकसित देशहरूमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको हक, अधिकार र सुविधाको प्रशस्त ख्याल राखिएको हुन्छ । तर हाम्रो जस्तो पिछडिएको समाजमा अपाङ्गहरू शारीरिक तथा मानसिक रूपले धेरै कष्टपूर्ण जीवन भोग्न बाध्य छन् । नेपालका सन्दर्भमा भन्नुपर्दा हालसम्म अपाङ्गहरूले राज्यबाट नै यथोचित सुविधा पाएका छैनन् । वि.सं. २०७३ सम्ममा सबै नेपालीलाई खानेपानी तथा सरसफाइ सुविधा उपलब्ध गराउने भन्ने श्री ५ को सरकारको लक्ष्यले अपाङ्गहरूलाई बेवास्ता गरेको छ ।

आपाङ्गपन धेरै खालका हुन्छन् । नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित सूचनाअनुसार शारीरिक अपाङ्गता, पूरै र अल्प दृष्टिविहीनता, सुस्त मनस्थिति, पूरै बहिरा र सुस्त श्रवण, मानसिक रोग आदि अपाङ्गपनका केही उदाहरण हुन् । यसमा पनि अशक्त अपाङ्गता र अति अशक्त अपाङ्गता गरी दुई भेद गरिएको छ ।

नेपालमा अपाङ्गहरूको अवस्था र त्यसको प्रभाव

सामान्यतया कुनै पनि घरमा जायजन्म हुँदा घर परिवारमै हर्ष छाउँछ । तर अपाङ्ग बच्चा जन्मेको खण्डमा ऊ जन्मैदेखि परिवारका लागि चिन्ता र बोझको विषय बन्दछ । ठूलो हुँदै गएपछि ऊ परिवारका लागि बढी बोझिलो, भेदभावको शिकार हुन्छ र समाजबाट पनि तिरस्कृत हुन्छ । विद्यालयमा अपाङ्गहरू, खासगरी अपाङ्ग छात्राहरूले बढी नै अपमान र असहज परिस्थितिको सामना गर्नुपर्ने हुन्छ ।

आपाङ्गपन सामान्यतया विभिन्न रोगब्याधि, दुर्घटना तथा वंशाणुगत कमजोरीले निम्त्याउने एउटा अवस्था मात्र हो । अपाङ्गपन मानिसको सृष्टिदेखि नै विद्यमान छ । पोलियो, बिफरजस्ता अपाङ्गता उब्जाउने खालका रोगब्याधिहरू संसारबाट उन्मूलन भए तापनि सशस्त्र द्वन्द्व, प्राकृतिक प्रकोप, सवारी साधनहरूको बढ्दो प्रयोगबाट हुने दुर्घटना आदि कारणले अपाङ्ग हुनेहरूको संख्या दिनानुदिन बढ्दैछ ।

आपाङ्गको शारीरिक कमजोरीलाई नामको रूप दिइएर बोलाउने गरिन्छ । अपाङ्गहरूले भोग्नु परेको समस्याले गर्दा उनीहरूको परिवार, आफन्त, समाज एवं राज्यको ठूलो हिस्सालाई नकारात्मक प्रभाव पारेको छ ।

खानेपानी र सरसफाइका सुविधाहरूमा अपाङ्गहरूको पहुँचको अभावले सिर्जित समस्या

नेपालमा खानेपानी र सरसफाइका सुविधाहरू अपाङ्ग अनुकूल नहुनाले गर्दा अपाङ्गहरूले दिसापिसाबजस्तो नित्यकर्मका समयमा धेरै असजिलो अवस्थाको सामना गर्नुपरिरहेको छ । हाम्रो देशमा घरेलु तथा सार्वजनिक शौचालयहरू अशक्त, अतिअशक्त र शारीरिक अपाङ्गहरूलाई अनुकूल हुने खालका छैनन् । त्यसले गर्दा अपाङ्गहरू शौचालय बाहिर सडकमा, खुल्ला ठाउँमा दिसापिसाब गर्न बाध्य हुन्छन् । कतिपय प्रकारका अपाङ्गपनमा शारीरिक सरसफाइका लागि पनि अरूको भर पर्नु पर्ने हुन्छ । सरसफाइसम्बन्धी उचित जानकारीको अभावले गर्दा उनीहरू बढी बिरामी हुने गर्दछन् ।

यसैगरी खानेपानीका धाराहरू अपाङ्गको पहुँच बाहिर र अप्ठ्यारा ठाउँमा हुन्छन् । अन्य संरचनाका साथै खानेपानी एवं शौचालय निर्माण गर्दा अपाङ्गहरूलाई सहभागी नगराएकाले गर्दा सार्वजनिक संरचना लगायत धारा, शौचालय उनीहरूको पहुँचभन्दा बाहिर हुन पुगेका हुन् । अशक्त अपाङ्गहरूको पहुँच पुग्ने खालको खानेपानी एवं शौचालय सुविधा निर्माण गर्नुपर्ने बाध्यात्मक नीति नबनाइन्जेल उनीहरू खुल्ला ठाउँमा दिशा पिसाब गर्न विवश हुनेछन् । त्यस परिस्थितिमा पूर्ण सरसफाइका कुनै पनि अभियानहरू सफल हुन सक्दैनन् ।

आपाङ्गहरूका लागि शौचालयको असुविधा सबैभन्दा ठूलो अवरोध हो । यसले गर्दा अपाङ्गहरू शिक्षा, स्वास्थ्योपचार, रोजगारी, मनोरञ्जन, हिँडडुलको स्वतन्त्रताजस्ता न्यूनतम अधिकारबाट वञ्चित छन् ।

यो समस्या समाधानका लागि राज्यले

आपाङ्गहरूको पहुँच हुने खालका खानेपानीका धारा तथा शौचालय निर्माण गर्ने नीति बनाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु पर्दछ । सार्वजनिक शौचालय, विद्यालय, क्याम्पस एवं सार्वजनिक कार्यालयहरूमा शौचालय बनाउँदा अपाङ्गलाई पनि अनुकूल हुने खालको (Universal Design) बनाउने बाध्यात्मक व्यवस्था गर्नु आवश्यक छ । सम्बन्धित निकायहरूले त्यस्ता संरचना भए मात्रै प्रस्तावित निर्माण कार्यलाई अनुमति दिनुपर्दछ । खानेपानी प्रणाली र शौचालय निर्माण गर्दा समुदायको मागका साथसाथै अपाङ्गहरूको समेत पहुँच हुने गरी बनाउन ध्यान दिनु पर्दछ । देशका प्रमुख स्थानहरूमा अवरोधमुक्त, अपाङ्गहरूको पहुँच पुग्ने नमूना शौचालय निर्माण गर्नु पर्दछ ।

राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्था एवं समाजसेवीहरूले अपाङ्गहरूलाई पनि स्वास्थ्य एवं सरसफाइसम्बन्धी शिक्षा दिएर जनचेतना जगाउनु पर्दछ । अपाङ्गहरूलाई अवरोध नहुने गरी पहुँच पुग्ने गरी खानेपानी एवं शौचालय निर्माण गर्नका लागि सहजीकरण गर्दै उनीहरूलाई पनि सकेसम्म निर्माण कार्याका लागि बनाइएका उपभोक्ता समितिमा सहभागी गराउनु पर्दछ ।

अपेक्षा गरिएका उपलब्धिहरू

आपाङ्गहरूलाई खानेपानी एवं शौचालयको पहुँचसम्म पुऱ्याउन सके उनीहरू स्वयं र उनीहरूबाट प्रभावित जनसंख्याको ठूलो भाग स्वास्थ्य एवं सरसफाइबाट लाभान्वित भई श्री ५ को सरकारको वि.सं. २०७३ सम्म शतप्रतिशत जनसंख्यालाई खानेपानी एवं सरसफाइ उपलब्ध गराउने नीति एवं रणनीतिको सफल कार्यान्वयन हुनेछ ।

विद्यालयहरूमा अपाङ्गहरूको अनुकूल हुने शौचालय भएमा उनीहरूले पनि सजिलै शिक्षा लिन सक्ने छन् जसबाट 'सन् २०१५ सम्ममा सबैका लागि शिक्षा' भन्ने श्री ५ को सरकारको कार्यक्रम कार्यान्वयनमा सहयोग पुग्नेछ । सबै सार्वजनिक कार्यालयहरूमा अपाङ्गहरूका लागि अनुकूल हुने शौचालय

भएमा अपाङ्गहरूले पनि योग्यताअनुसार रोजगारी पाउन र अधिकारको पूर्ण उपभोग गरी देश विकासको मूल प्रवाहमा समावेश हुन पाउनेछन् । अति अशक्त, अशक्त अपाङ्गहरू पनि राज्यको मूल प्रवाहमा समावेश भएमा उनीहरू घरपरिवार, समाज राज्यको बोभ नभई सहयोगी हुनेछन् ।

विद्यालय, कार्यालय वा अन्य कुनै सार्वजनिक सरोकारका स्थान वरपर अपाङ्गहरू छैनन् भनेर उनीहरूका लागि अनुकूल हुने भौतिक संरचना नबनाउने परिपाटीलाई त्याग्नुपर्दछ । कुनै पनि भौतिक सुविधाको निर्माण भएपछि मात्र उपयोगकर्ता त्यहाँ जान्छन् भन्ने कुरा हामीले मनन गर्नुपर्दछ । मानिस जुनसुकै बेला पनि

अपाङ्गपनको शिकार हुनसक्छ भन्ने वास्तविकतालाई हृदयङ्गम गर्न सकेको खण्डमा हामी अपाङ्गताप्रति अभि बढी संवेदनशील हुन सक्नेछौं ।

(२०६१ चैत्रमा पोखरामा सम्पन्न 'वि.सं. २०७३ सम्ममा नेपालमा सरसफाइको लक्ष्य प्राप्त विषयक सार्वजनिक संवाद कार्यक्रममा प्रस्तुत कार्यपत्रको सारसंक्षेप ।)

खानेपानी, स्वास्थ्यशिक्षा र सरसफाइ कार्यक्रममा अपाङ्ग संवेदनशीलता

नेवाले स्थापना कालदेखि नै समुदायमा खानेपानी, स्वास्थ्यशिक्षा तथा सरसफाइ कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आइरहेको छ । हालसम्ममा यस संस्थाको आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोगमा अधिराज्यका करिव आठ लाख मानिसले उक्त सुविधा पाइसकेका छन् ।

खानेपानी तथा सरसफाइ सेवा उपलब्ध गर्ने आयोजना चक्रका सबै चरणमा महिला, दलित, आदिवासी, जनजाति र पिछडिएको वर्गको अर्थपूर्ण सहभागिता बढाउन नेवाले आफ्ना आयोजनाहरूमा महिला पुरुष समविकास तथा गरीबी संवेदनशील पद्धतिलाई अङ्गिकार गरेको छ । समाजका सबै सामाजिक-आर्थिक अवस्थाका मानिसहरूलाई समेट्न यो पद्धति सहायक सिद्ध भएको छ । नेवाले समुदायमा सञ्चालन गर्दै आएको खानेपानी र सरसफाइसम्बन्धी कार्यक्रमको दायरालाई अभि बढी विस्तृत, दिगो र समतामूलक बनाउनका लागि सेवाबाट वञ्चित वर्गहरूको पहिचान गरी उनीहरूको समस्यालाई संबोधन गर्ने जमर्को गर्दै आएको छ ।

यसै सिलसिलामा हाल नेवा, पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालय पोखराले खानेपानी तथा सरसफाइका सुविधाहरूमा अपाङ्ग तथा शारीरिक

रूपमा अशक्तहरूको अनुकूल हुने खालका भौतिक संरचना निर्माण, अपाङ्गहरूका लागि सरसफाइसम्बन्धी शिक्षा तथा यससम्बन्धी पैरवीका लागि विविध कार्य गर्दै आइरहेको छ ।

आर्थिक वर्ष २००४/०५ मा नेवा, पोखरा र गाजा युवा क्लब, बाग्लुङसँगको साभेदारीमा अपाङ्ग तथा उनीहरूको घर परिवारका लागि स्वास्थ्यशिक्षा तथा सरसफाइ कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ । अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई चर्पीमा दिसापिसाब गर्न सहयोग पुग्ने खालका सामग्री उपलब्ध गराई चर्पी निर्माण तथा त्यसको उचित प्रयोग गर्ने गराउने उद्देश्यले सो कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो । यसका साथै अपाङ्गहरूलाई स्वास्थ्य तथा सरसफाइको दृष्टिकोणले समाजमा नमूनाको रूपमा प्रस्तुत गराउन सहयोग पुऱ्याउने ध्येय पनि यस कार्यक्रमको रहेको थियो ।

यस कार्यक्रम अन्तर्गत बाग्लुङ जिल्लाका विभिन्न ७ वटा गाउँ विकास समितिबाट महिला, पुरुष, जाति, जनजाति तथा दलित गरी ५० जना अपाङ्गहरूलाई समानुपातिक रूपमा छनोट गरेर उनीहरूलाई अनुकूल हुने खालका कुर्सी जडित प्यान, बैशाखी, स्टूल, वाकर आदि वितरण गरिएको थियो । यसैगरी अपाङ्गहरू लगायत उनीहरूको परिवारका सदस्यहरूलाई आधारभूत स्वास्थ्य तथा सरसफाइसम्बन्धी शिक्षा दिने कार्य गरिएको थियो । यस अन्तर्गत व्यक्तिगत सरसफाइमा ध्यान दिने, घरआँगन सफा राख्ने तथा चर्पीको आवश्यकता र त्यसको प्रयोगमा जोड दिइएको थियो ।

परीक्षणका रूपमा सञ्चालित यस कार्यक्रमबाट अपाङ्ग तथा उनीहरूका परिवारका सदस्यहरूले धेरै राहत महशुस गरेको पाइएको छ । खासगरी सजिलोसित र अरूको भर नपरी दिसापिसाब गर्न, व्यक्तिगत सरसफाइप्रति बढी सजग हुन यस कार्यक्रमले मद्दत गरेको छ । पहिले पहिले चर्पी प्रयोग नगर्ने छरछिमेकीहरू पनि अपाङ्गहरूले चर्पी प्रयोग गरेको देखेर आफ्ना घरमा चर्पी बनाई प्रयोग गर्न थालेको पाइएको छ ।

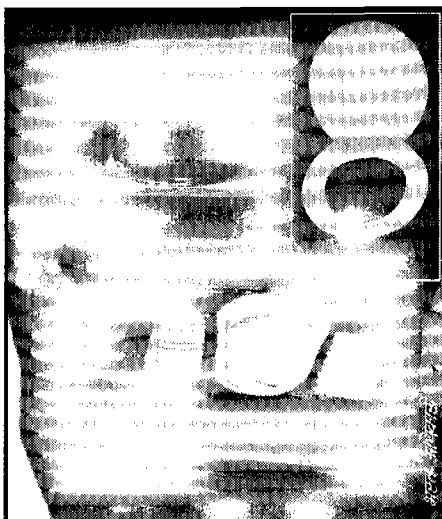

नविश्यको कार्यदिशा

नेवा, पोखराको आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोगमा सञ्चालन हुने सबै खानेपानी, स्वास्थ्यशिक्षा तथा सरसफाइ आयोजनाहरूमा अपाङ्ग तथा अशक्तहरूको अनुकूल हुने खालका खानेपानी र सरसफाइका संरचनाहरूको निर्माणलाई प्राथमिकता दिइने भएको छ । यसैगरी नेवा, पोखराको आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोगमा निर्माण हुने विद्यालय चर्पीहरूमा आगामी दिनमा अपाङ्ग छात्रछात्राहरूका लागि अनुकूल हुने खालको थप एउटा चर्पीकोठा बनाइने प्रस्तावसमेत पारित गरिएको छ ।

नेवा, पोखराले अपाङ्गहरूको अनुकूल हुने संरचना निर्माणसम्बन्धी आवश्यक सामग्रीहरू पाइने स्थानको पहिचान र समन्वय कार्य गर्दै आएको छ । खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता समितिमा अपाङ्गहरूको सक्रिय सहभागिता गराउने सोच लिइएको छ भने अपाङ्ग भएका घर परिवारलाई सरसफाइसम्बन्धी उचित शिक्षा दिने कार्य गरिने भएको छ ।

यो कार्यले खानेपानी तथा सरसफाइका क्षेत्रमा कार्यरत निकायहरूलाई अपाङ्गहरूको अनुकूल हुने खालका सरसफाइसम्बन्धी भौतिक संरचना निर्माणतर्फ ध्यानाकर्षण गर्ने अपेक्षा लिइएको छ ।

अपाङ्गहरूको अनुकूल हुने खानेपानीको प्यान उनीहरूलाई अनुकूल हुने खालको प्यान

ठूलीमायाको सपना साकार भएको त्यो दिन

सरोज दाहाल
सामाजिक प्राविधिक (तत्कालीन)
नेवा, पोखरा

अघिल्लो दिनसम्म पनि खुल्ला पाइपको पानीले निथुक्क भिजेर लुगा धुन र भाँडा माभन बाध्य ठूलीमाया पुनको नयाँ धारामा पानी आएपछि खुशीको सीमा नै रहेन ।

नयाँ बनाइएको धारामा पानी खसेको हेर्न उनी निकै आतुर थिइन् । मैले “दिदी, धारामा पानी आयो” भन्ने जानकारी दिने बित्तिकै उनी घिस्रिँदै आएर आँगनको छेउमा रहेको धाराको आफूले भेट्ने कल खोल्नि र अबोध बालक भै निकैबेर पानीसँग रमाइन् । दुवै खुट्टा नचले तापनि लुगा धुनेदेखि लिएर भात पकाउने, भाँडा माभ्ने काम गर्नु उनको दिनचर्या हो ।

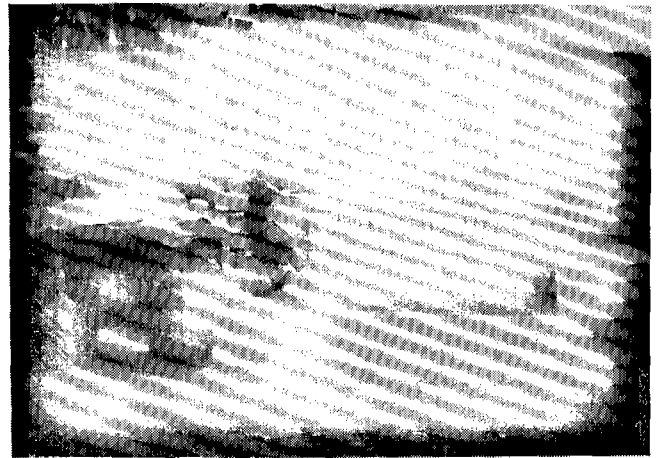
१२ वर्ष अघिसम्म ठूलीमाया साङ्ग नै थिइन् । उनको विवाह भइवरि एउटा छोरो पनि जन्मिसकेको थियो । एक दिन घाँस काट्न जाँदा अचानक लडेर ढाडमा चोट लागेपछि उनलाई पक्षाघात भयो र कम्मर मुनि नचल्ने भयो ।

धेरै उपचार गरेर पनि ठूलीमाया निको हुन सकिनन् । उनी स्थायी रूपमा अशक्त बनेपछि उनका श्रीमानले उनलाई घरबाट निकालेर दोस्रो विवाह गरे । यस्तो अवस्थामा माइतमा शरण लिनु शिवाय उनको अरू उपाय थिएन, त्यसैले उनी छोरो लिएर माइतमा आइन् । एकातिर शारीरिक रूपमा असक्षम हुनु, अर्कातिर घरबाट निकालिनुजस्ता कहिल्यै नभेटिने पीडाले उनलाई थिलथिलो बनायो । तर अरू उपाय थिएन, त्यसैले उनी घिस्रिएरै भए पनि घरभित्रका काम गर्न थालिन् ।

नेवाको आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोगमा पर्वत जिल्लाको धाइरिड गाउँ विकास समिति

अन्तर्गतको ताडमाड खानेपानी स्वास्थ्यशिक्षा तथा सरसफाइ आयोजना अन्तर्गत धारा नम्बर २ को उपभोक्ता ठूलीमाया पुनले आयोजना सम्पन्न हुनु अघि भोगेको पीडा ज्यादै नै कष्टकर थियो । आफू पानी लिन जान नसक्ने भएकाले उनलाई व्यक्तिगत सरसफाइमा समस्या त छँदैथियो, बोकेर ल्याएको पानीले भाँडा माभ्दा, कपडा धुँदा, उनी निथुक्क हुन्थिन् । त्यसो त गाउँमा चार-पाँच वर्ष पहिले अस्थायी रूपमा पाइपबाट पानी ल्याइएको थियो, तर धारा नहुनाले गर्दा ठूलीमायाले धेरै समस्याको सामना गर्नु परेको थियो । “पहिले त काम गर्दा गर्दै रूभेर दिनमा दुईपटक लुगा फेर्नु पर्दथ्यो, आफूले भनेजस्तो धारा बनिपछि बल्ल दुक्क भयो ।” उनी भन्छिन् ।

ताडमाडमा खानेपानी, स्वास्थ्यशिक्षा तथा सरसफाइ आयोजनाको निर्माणसम्बन्धी काम सुरु हुने बेलामा नेवाका प्राविधिकलाई ठूलीमायाले आफूजस्ता अपाङ्गहरूलाई धारा प्रयोग गर्न धेरै असजिलो हुने बताएकी थिइन् । “एक त धारा खोल्न नै नसक्ने, खोलेको धारा प्रयोग गर्दा पनि निथुक्क भिजिने, खोल्न र बन्द गर्न पनि अर्काको गुहार माग्नु पर्ने धाराको त मलाई के काम ?” उनको यो विवशता

आफूलाई अनुकूल हुने धारामा प्रसन्न मुद्रामा ठूलीमाया पुन

बुभेर बसी बसी खोल्न मिल्ने धारा बनाइयो । हेर्दा सानो देखिने यो कामले ठूलीमायाको दिनचर्यालाई धेरै सजिलो बनाइदियो । आँगनसम्म आइपुगेको सुविधा पनि आफ्नो शारीरिक अवस्था अनुकूलको नहुँदा त्यसबाट विमुख रहनु परेन ।

पहिले पहिले गाउँमा चर्पीको पनि समस्या थियो । ठूलीमायालाई सजिलो हुने खालको चर्पी बनाइदिने प्रस्ताव गर्दा भने उनले आफूलाई साविककै चर्पी भए हुने बताइन् ।

अपाङ्गहरूले पनि साङ्ग सरह विकासका सबै प्रतिफल पाउनु पर्छ भन्ने कुरामा सबैको संवेदनशीलता जागु आवश्यक छ । सेवाबाट विमुखहरूको आवाज सुनेर उनीहरूको हितका लागि थोरै भए पनि प्रयत्न गर्ने हो भने विकासका अवसरबाट कोही पनि वञ्चित हुने छैनन् भन्ने कुरा यसबाट सिद्ध हुन्छ ।

सरसफाइ, चुरोट र सामरिक खर्च

विश्व स्वास्थ्य संगठनको आह्वानमा सन् १९८१ देखि १९९० सम्म मनाइएको अन्तर्राष्ट्रिय खानेपानी तथा सरसफाइ दशकले दशकको अन्त्यसम्ममा स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाइका सुविधाहरूलाई सर्वसुलभ गराउने लक्ष्य लिएको थियो । यदि विश्व स्वास्थ्य संगठनले निर्धारण गरेको मापदण्ड न्यूनतम रूपमै भए पनि पूरा हुन सकेको भए दशकभरिमा ६० अर्ब डलर खर्च हुने थियो, अर्थात् दशकभरिका प्रत्येक दिन खानेपानी र सरसफाइको सुविधाहरूको उपलब्धताजस्तो सार्थक कार्यका लागि करिब १ करोड ६५ लाख डलर खर्च हुने थियो ।

तर विश्वमा प्रत्येक दिन :

→ २४ करोड डलर बराबरको चुरोट किनबेच हुन्छ,

→ २ अर्ब ३० करोड डलर सामरिक (सैन्य) प्रयोजनका लागि खर्च हुन्छ ।

यी रकमहरूको थोरै अंश मात्र खानेपानी तथा सरसफाइ प्रवर्द्धनका लागि लगानी गरिएको भए ?.....

स्रोत : www.who.org

रामा कुरा सिक्नेछौ

आज हामी एकदुई वटा राम्रा कुरा सिक्नेछौं आफ्नो घर आँगन आफैं सफर राख्नेछौं रोग जति धेरैजसो फोहोरले नै ल्याउँछ रोग लाग्ने बाटो छेके राम्रो हुन्छ र बच्नुपर्छ फोहोरबाट खाने पिउने कुरामा हेल्चेक्साई गर्नु हुन्छ ज्यादै जानेमा खानुहुन्छ रक्सी, चुरोट, पानपराग, खैनी र अल्सा, टिभी, क्यान्सर लागी मर्नुपर्छ र साग-पात, गण्ड, मूला, फर्सी, बोडी लौका खानेकुरा यी हुन् राम्रा नछुटोस् है मौका खाना खानु छुनु अघि साबुनले हात धोऔं खाना खाएपछि पनि दाँत माभ्ने गरौं दिसा-पिसाब गर्नलाई चर्पीमा नै जाऔं है साबुन-पानी प्रयोग गरी हातरुखुटा धाऔं है

- भानुप्रसाद उपाध्याय, प्रज्ञावाच्यपक
नयाँ किरण माध्यमिक विद्यालय, भोभाड, चितवन

अपाङ्ग अनुकूल सरसफाइ संरचनाका लागि केही सिफारिसहरू

वीरेन्द्रराज पोखरेल
अध्यक्ष, अपाङ्ग महासंघ नेपाल

अपाङ्गहरूले प्रत्येक दिन सामना गर्नुपर्ने सबैभन्दा ठूलो समस्या सरसफाइको विसर्जनमा हुने कठिनाई हो । अपाङ्ग व्यक्तिले साङ्ग व्यक्तिको तुलनामा एउटै प्रकृतिको काममा पनि बढी समय, बढी मिहिनेत र बढी खर्च गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यसैले सामाजिक समताका लागि उनीहरूलाई सकारात्मक भेदभाव गर्नु आवश्यक छ । खासगरी सरसफाइ प्रवर्द्धनका लागि कार्यरत संघ संस्थाहरूले यस कुरामा ध्यान दिई घर तथा सार्वजनिक स्थानहरूमा अपाङ्गमैत्री भौतिक संरचनाको निर्माण गर्नु पर्दछ ।

अपाङ्गहरूले आफ्नो अनुभवका आधारमा सिफारिस गरेका निम्नलिखित बुँदाहरूलाई ध्यान दिएर चर्पी तथा सरसफाइसँग सम्बन्धित अन्य संरचनाहरू बनाएको खण्डमा उनीहरूले सरसफाइका क्षेत्रमा सामना गर्नुपरेको समस्याको समाधान गर्न सकिन्छ । यसले उनीहरूको समावेशीकरणमा समेत टेवा पुग्ने निश्चित छ ।

❖ अपाङ्गहरूका लागि सिँदीमा राखिने च्याम्प (छड्के सतह) को भिरालोपन कम हुनु आवश्यक छ । यो ३० डिग्रीभन्दा बढी भिरालो भयो भने उनीहरूका लागि सुविधाजनक हुँदैन ।

❖ चर्पीसम्म पुग्ने ठाउँमा च्याम्प अथवा खुट्टाकिलाको दायाँ बायाँ समातेर जान मिल्ने खालका बारहरू राख्नुपर्दछ । ती बारहरू ढोका खुल्ने ठाउँसम्म आइपुगेको खण्डमा यसबाट बूढाबूढी, अशक्त, बालबालिका तथा नेत्रहीनहरूका लागि पनि चर्पीसम्मको पहुँच सरल हुन्छ ।

❖ हात धुने ठाउँ चर्पी नजिकै राख्नाले दिसा धोइसकेपछि हात धुने बानी बस्दछ । धारा चर्पीभन्दा टाढा र असजिलो भएका खण्डमा हात धुने बानीमा ह्रास आउँछ । तर हात धुने ठाउँ चर्पी बाहिर राख्नु राम्रो हुन्छ । यसो गर्नाले भित्र ठाउँ बढी हुन्छ र अपाङ्गहरूलाई चर्पी प्रयोग गर्न थप सजिलो हुन्छ ।

❖ बाथरूमका धाराहरू सामान्यतया धेरै माथि राख्ने गरेको पाइन्छ । होचा पुड्का, बालबालिका तथा हवील चेयर प्रयोग गर्नेहरूले त्यस्तो धारा प्रयोग गर्न सक्दैनन् । त्यसैले धारा प्रत्येक खालका शारीरिक विशेषता भएकाहरूले भेट्ने ठाउँमा राख्नुपर्दछ ।

❖ सामान्यतया हाम्रो घर समाजमा धाराको टुटी धेरैबेर फनफनी घुमाएपछि मात्र पानी आउने खालको हुन्छ । हात कमजोर भएका मानिस तथा बालबालिकाहरूले यस्तो धारा प्रयोग गर्न धेरै कठिनाईको सामना गर्नुपर्ने हुन्छ ।

यसको साटो एकचोटी घुमाउँदा पानी आउने र बन्द हुने खालको धारा राख्नु राम्रो हुन्छ ।

❖ चर्पीको प्यान राख्ने मिस्त्रीहरूले आफ्नो नापअनुसार दिसा गर्न बस्दा खुट्टा टेक्ने ठाउँ (फुट स्टेप) राख्ने गर्दछन् । तर त्यस्तो संरचनामा अपाङ्ग तथा बालबालिकाहरू लड्ने

प्रयोगकर्ताहरू भित्र जान सक्दैनन् । त्यसैले ढोकाको चौडाई कमिमा तीन फिट हुनुपर्दछ र ढोकाको भित्रपट्टिको चुकुल जमिनदेखि साढे दुई फिटको उचाइमा राख्नुपर्दछ । यसो गर्नाले बालबालिकादेखि लिएर सबैखालको अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले पनि चुकुल लगाउन र उठार्न सक्छन् ।

❖ चर्पीभित्र प्रशस्त उज्यालो भएमा कम दृष्टि भएका र बूढाबूढीहरूलाई धेरै सजिलो हुन्छ । बिजुलीको सुविधा भएका ठाउँका चर्पी र बाथरूममा पर्याप्त उज्यालो दिने चिम जडान गर्नुपर्दछ ।

❖ हवील चेयर प्रयोग गर्न नसक्नेहरूले हात टेकेर पनि चर्पी जानुपर्ने हुन्छ । उनीहरूको हातमा फोहोर नलागोस् भन्नका लागि उचित किसिमले डिजाइन गरिएको काठको ह्याण्डलको व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

❖ सरसफाइ प्रवर्द्धनका लागि कार्यरत संघ संस्थाहरूले समुदायमा कतिजना अपाङ्ग छन् भन्ने कुराको पहिचान गरेर सोही अनुपातमा चर्पी बनाउने गर्नाले अपाङ्गहरूको सरसफाइसम्बन्धी समस्या समाधानमा धेरै ठूलो सहयोग पुग्नेछ ।

❖ चर्पीलाई घरभन्दा धेरै पर बनाउने चलनलाई परिवर्तन गरी भरसक घर नजिकै चर्पी बनाएर त्यहाँसम्म पुग्ने बाटो सजिलो बनाउनु पर्दछ । यसले गर्दा अपाङ्ग, बालबालिका तथा बूढाबूढीहरूलाई सजिलो हुन्छ ।

❖ बाथरूममा राखिने ज्यादै ठूला धातुका बाल्टिन तथा बाटाहरू अपाङ्ग, बालबालिका, सशक्त तथा वृद्धवृद्धाले प्रयोग गर्न सक्दैनन् । त्यसैले ठीकको र सकेसम्म

प्लाष्टिकका भाँडा प्रयोग गर्नुपर्छ ।

❖ चर्पी प्रयोग गर्ने र सरसफाइ गर्ने कुरा तुलनात्मक रूपमा महिलाहरू, त्यसमा पनि अपाङ्ग महिलाहरूका लागि बढी कष्टप्रद हुन्छ । महिनावारी तथा सुत्केरीका बेला उनीहरूलाई सरसफाइको थप समस्या पर्नसक्छ । उनीहरूको समस्यालाई सकेसम्म कम गर्न सरसफाइ प्रवर्द्धनका लागि कार्यरत संस्थाहरूले उचित ध्यान दिनु आवश्यक छ ।

(२०६१ चैत्रमा पोखरामा सम्पन्न 'वि.सं. २०७३ सम्ममा नेपालमा सरसफाइको लक्ष्य प्राप्ति विषयक सार्वजनिक संवाद कार्यक्रममा प्रस्तुत कार्यपत्रका आधारमा)

अपाङ्ग व्यक्तिहरूको सामाजिक समाहिकरण : एक एकीकृत पद्धति

सक्छन् र दिसा पनि प्यानभन्दा बाहिर पर्न सक्छ । त्यसैले खुट्टा टेक्ने ठाउँहरू नजिकै राख्नु उपयुक्त हुन्छ ।

❖ कमोडलाई अपाङ्गहरूको अनुकूल बनाउनका लागि यसको उचाइ १५ देखि १८ इन्च राख्नुपर्दछ । त्यसको परिधि धेरै ठूलो हुनहुँदैन । किनभने खासगरी पोलियोग्रस्त मानिसहरूको कम्मरको गोलाई सानो हुने भएकाले उनीहरू बढी परिधि भएको कमोडमा छिर्न सक्छन् । चेप्टो कमोडको गोलाई सानो हुने भएकाले यो सबैका लागि उपयुक्त हुन्छ ।

❖ चर्पीको ढोका सानो भएमा हवील चेयर

सरसफाइ प्रवर्द्धनका लागि

धारा तथा शौचालयहरूमा सरल पहुँच

अपाङ्ग व्यक्तिहरूको पानी र सरसफाइका सुविधाहरूसम्मको पहुँच ज्यादै कम रहेको छ । जसले उनीहरूको एकलोपन, खराब स्वास्थ्य र गरीबीका संभावनाहरूलाई भन्नु बढाउँछ । यसले मानिसलाई सुरक्षित पानी र सरसफाइको सुविधा पाउनु पर्ने आधारभूत मानव अधिकारबाट पनि वञ्चित गराउँछ । अपाङ्गहरूलाई बेवास्ता गरेर स्वच्छ खानेपानी र सरसफाइ, स्वास्थ्य तथा गरीबी निवारण सम्बन्धमा लिइएको सहस्राब्दी विकास लक्ष्य हासिल हुन सक्दैन भन्ने कुरालाई खानेपानी र सरसफाइका सेवा प्रदायकहरूले आत्मसात गर्न थालेका छन् ।

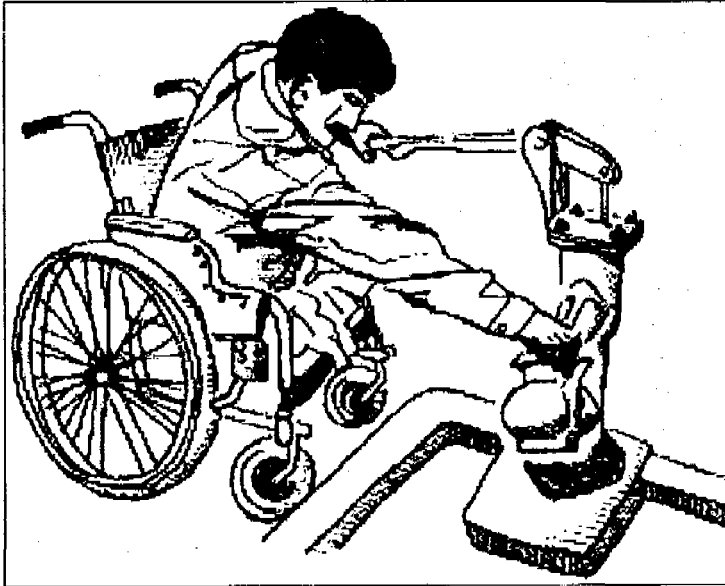
वाटर, इन्जिनियरिङ डेभलपमेन्ट सेन्टर (WEDC) द्वारा संयुक्त अधिराज्यस्थित लबोरो विश्वविद्यालयमा हालसालै सम्पन्न अनुसन्धानले ग्रामीण तथा विपन्न शहरी क्षेत्रका अपाङ्गहरूको कसरी सजिलैसित पानी र सरसफाइसम्बन्धी सुविधाहरूसम्म पहुँच हुन सक्छ भन्ने कुरामा प्रकाश पारेको छ । यस अनुसन्धानका लागि बंगलादेश, कम्बोडिया र युगाण्डाका समुदायहरूबाट विभिन्न सूचना तथा जानकारी संकलन गरिएको थियो ।

निष्कर्षहरू

- ज्यादै कम मात्रामा सेवा प्रदायकहरूले अपाङ्गहरूको समस्यालाई समाधान गर्ने सोचाइ लिएका छन् । सुविधाहरूलाई बढीभन्दा बढी पहुँचयोग्य र फराकिलो बनाउनका लागि उनीहरूमा तालिम, सीप र सूचनाको अभाव छ ।
- अपाङ्ग व्यक्तिहरूसँग उनीहरूको माग र आवश्यकता सम्बन्धमा बिरलै छलफल गरिन्छ, यसैले गर्दा उनीहरू पहुँचयोग्य सेवा उपलब्ध गर्न असफल हुन्छन् । आयोजनाको डिजाइन र छलफलका प्रक्रियाहरूमा अपाङ्गहरूलाई बेवास्ता गरिन्छ ।
- सेवा प्रदायकहरू समुदायमा अपाङ्ग अनुकूलका संरचनाहरूको माग नै छैन भन्ने पूर्वानुमान गर्दछन् । तर वास्तविकता के छ भने धेरैजसो अपाङ्ग व्यक्तिहरूलाई उनीहरूको पहुँच हुने खालका संरचनाहरू बनिन सक्छन् भन्ने कुरा थाहै छैन, कसरी त्यस्तो सेवाको माग गर्ने भन्ने कुरा त परै जाओस् ।
- सरल र कम खर्चिलो प्रविधिले अपाङ्ग

तथा उनीहरूको परिवारको जीवनमा ठूलो परिवर्तन ल्याउन सक्छ । तैपनि यस्ता कार्यहरू सानो तहमा गरिन्छन् र चर्चाको विषय बन्दैन् र यससम्बन्धी सूचनाको आदानप्रदान पनि ठूलो स्तरमा हुने गर्दैन ।

- पानी र सरसफाइको सरल पहुँचका सम्बन्धमा अपाङ्ग व्यक्तिहरूले सामना गर्नुपरेका केही ठूला बाधकहरू खुड्किला, धारा तथा चापाकल वरपरको चिप्लो भुईँ, अप्ठ्यारो बाटो जस्ता भौतिक संरचनासँग सम्बन्धित छन् ।

अपाङ्ग व्यक्तिहरूलाई घरभित्र पानी र सरसफाइका सुविधाहरूको प्रयोग गर्ने कुरामा पहुँच बढाएर उनीहरूको आत्मसम्मान पुनर्स्थापित गर्न तथा उनीहरूको स्वावलम्बीपन र सामाजिक समाहीकरणमा सुधार ल्याउन सकिन्छ । यसले परिवारका अन्य सदस्यहरूको कार्यबोझ घटाएर अन्य महत्त्वपूर्ण कामका लागि समय मिल्छ ।

पानी र सरसफाइका क्षेत्रमा कार्यरत केही मुख्य संस्थाहरू अपाङ्गहरूको मुद्दालाई कसरी नीतिगत र रणनीतिगत तहमा समावेश गर्ने भन्ने कुरामा चिन्तन गर्न थालेका छन् । उदाहरणका लागि वाटरएड बंगलादेशले आफ्ना स्थानीय

सामेदार संस्थाहरूलाई कसरी उनीहरूको आयोजनामा अपाङ्गहरूको आवश्यकतालाई संबोधन गर्न सकिन्छ भन्ने कुरामा सहयोग पुऱ्याइरहेको छ । खानेपानी तथा सरसफाइ क्षेत्रका योजनाकार, सेवा प्रदायकहरू, अपाङ्गहरूद्वारा गठित संघ संस्थाहरू र अपाङ्गहरूलाई सेवा प्रदान गर्ने संघ संस्थाहरूका लागि WEDC ले एक स्रोत पुस्तक प्रकाशन गरी सार्वजनिक गर्नेछ । यसमा कार्यक्रम कार्यान्वयकर्ताहरूलाई पानी र सरसफाइसम्बन्धी सुविधामा अपाङ्गहरूको पहुँच पुऱ्याउन र फराकिलो पार्न सहयोग पुऱ्याउने किसिमका उपायहरू सँगहित छन् ।

पानी र सरसफाइका सुविधामा अपाङ्गहरूको आवश्यकताअनुसारको पहुँच बढाउन गर्न सकिने कार्यहरू

- सेवा प्रदायकहरूमा सम्बन्धित विषयको ज्ञान र सीप अभिवृद्धि गर्ने,
- भिन्न प्रकारका आवश्यकताहरूलाई ध्यानमा राखी सरसफाइसम्बन्धी सेवालाई बढी विस्तारित र समतामूलक बनाउनु पर्ने, यस्तो काम संरचनाको डिजाइनमा सामान्य खालका केही परिवर्तन र थोरै थप खर्च गर्दा संभव हुन्छ,
- बेग्लै परिस्थितिमा के कस्ता कार्य गर्न र अवलम्बन गर्न सकिन्छ भन्ने कुरा प्रदर्शन गर्न र सिक्न पद्धति र प्रविधिहरूको परीक्षण गर्ने,
- अपाङ्गहरूको पानी र सरसफाइका सुविधाहरूसम्म पहुँच र समाहीकरणका लागि कार्य गर्न सेवा प्रदायकसमक्ष पैरवी गर्न अपाङ्ग व्यक्तिहरूद्वारा गठित संस्थाहरूको क्षमताको विकास गराउने,
- आफ्नो आवश्यकतालाई राम्ररी बुझेका अपाङ्ग व्यक्तिहरूसँग सहकार्य गर्ने,

पानी र सरसफाइका सुविधाहरूलाई बढी विस्तृत र सुलभ बनाएको खण्डमा समुदायका अशक्त, वृद्धवृद्धा, गर्भवती, साना बालबच्चाका आमाबाबु, घाइते र बिरामी मानिसहरू, मुठी कस्न नसक्ने, लचकताका साथ उठबस गर्न नसक्ने, सामान उठाउन नसक्ने सबै प्रकारका मानिसहरू समेत लाभान्वित हुन्छन् ।

— Hazel Jones,
Water, Engineering Development Centre,
Loughborough University Leicestershire, LE11
3TU, UK
(id21 insight बाट अनुदित/उद्धृत)

सिथिनखः अर्थात् पानी सदुपयोग र सरसफाइ दिवस

प्रकाशचन्द्र अमात्य
कार्यकारी निदेशक,

उहरी खानेपानी र सरसफाइका लागि गैरसरकारी मञ्च

काठमाडौं उपत्यका एकताका पानीले भरिएको तलाउ थियो । भनिन्छ, महामञ्जुश्रीले चोभार डाँडा काटेर यहाँको पानी बाहिर पठाइ बस्ती बसाएका थिए । उपत्यकामा अहिले पानीको ठूलो अभाव भएको सबैलाई अवगतै छ । यो अभाव हटाउनका लागि बेल्मा उचित पहल गर्न सकिएन भने यो समस्याले विकराल रूप लिने स्वतः हाम्रा सामुने छ ।

नेपालीहरूको जीवनपद्धतिमा पानीको ठूलो भूमिका छ । पानीको महत्त्व बुझेर काठमाडौं उपत्यकाका आदिवासी समुदायले आफ्नो सभ्यताको विकास सँगसँगै पानीको संस्कृतिलाई पनि ठाउँ दिदै आइरहेको देखिन्छ । पानीलाई संस्कृतिसँग जोडेर, सामाजिक महत्त्व दिएर पानीको संरक्षण र यसको उपादेयतालाई लिएर मानिसहरूलाई जागरूक बनाउने प्रयास प्राचीन समाजले सिकाएको छ । तर आजको समाजले ढोंगी आधुनिकतालाई पछ्याउँदै जाँदा पानीको संस्कारसँग जोडिएको संस्कृति, उक्त संस्कृतिले बनाएको सम्पदा र त्यसभित्रको सीप वा प्रविधिलाई बिर्सि गएको छ । जसले गर्दा आज हामी पानीको ठूलो समस्या भोग्न बाध्य छौं ।

मानवले जन्म लिएदेखि देहत्याग नगरेसम्म कुनै न कुनै किसिमले पानीको उपयोग गरिनैरहेको हुन्छ । मानव जीवनको अन्तिम क्षणमा हाम्रो संस्कारअनुसार आफन्तजनहरूबाट मुखमा पानी चढाइने, मृत्युपछि तर्पण दिने परम्पराले पानीसँग मानिसको सरोकार मृत्यु पर्यन्त रहेको प्रष्ट हुन्छ । मानिसहरूले पानी र पानीको मुहानलाई पवित्र ठाउँको रूपमा मान्यता दिदै आएका छन् ।

पन्ध्रौं-सोह्रौं शताब्दीतिर पानीको आपूर्तिलाई व्यवस्थित बनाउनका लागि मानिसहरूले इनार, ढुङ्गेधारा आदि बनाउन थाले । पानीलाई धर्मसँग गाँसेर धार्मिक कीर्ति राख्नका लागि ठाउँ ठाउँमा सत्तल, पाटि, मन्दिर आदि बनाउने संस्कार बस्दै गयो । यसैगरी ढुङ्गेधारा बनाउने चलन

पनि बस्दै गयो, यसका लागि मुहानदेखि सुरक्षित रूपमा पानी ल्याउने प्रविधिको विकास भयो ।

आम जनताले पानीको उपभोग गर्न सकून् भनेर राज्यकोषबाट नै खर्च गरेर धारा बनाउने गरिएको हाम्रो इतिहास छ । राजपरिवार नै अग्रसर भएर सार्वजनिक ढुङ्गेधारा, पोखरी आदि बनाएको पनि इतिहास छ । यस्ता धारालाई सकेसम्म कलात्मक रूप दिन धारामा कलात्मक प्रस्तर मूर्तिहरू स्थापना गर्ने चलन बसेको हो । यसको ज्वलन्त उदाहरणका रूपमा काठमाडौंको र पाटनको सुनधारालाई लिन सकिन्छ ।

सन् १८९१ मा वीर शमसेरले पाइप लाइनबाट पानी आपूर्ति गर्ने वीरधारा ल्याउनुभन्दा अधिसम्म उपत्यकाको सम्पूर्ण पानी आपूर्ति ढुङ्गेधारा, इनार, कुवा, खोला आदिबाट हुँदै आएको थियो । ढुङ्गेधाराबाट दिनरात बग्ने पानी स्वेर जान नदिनका लागि ढलको व्यवस्था गरिएको थियो । यसको दायाँ बायाँ खाल्डो बनाएर पानी जम्मा गर्ने र नजिकै इनार खनेर पानीलाई सुरक्षित गरिराख्ने प्रविधि पनि यहाँका आदिवासीहरूले प्राचीन कालदेखि नै प्रयोगमा ल्याइसकेका थिए । यस प्रविधिले उपत्यकामा चाहिने पानीको आपूर्ति सजिलोसँग भएको थियो ।

हाम्रा पुर्वजहरूले पानीलाई धार्मिक, सांस्कृतिक र सामाजिक आस्थासँग जोडेर यसको समुचित उपयोग र संरक्षण गरिआएका थिए । पानीको स्रोतको रूपमा खोलालाई पवित्र ठानेर त्यस्तो ठाउँमा फोहोर नगर्न, पानी जम्मा हुने पोखरी, कुवा सफा गर्ने र इनार लिप्ने भनेर इनार सफा गर्ने चलनलाई धार्मिक र सांस्कृतिक आस्थासँग जोडिएको छ । यसै क्रममा

सिथिनखःको दिन इनार सफा गर्ने चलन उपत्यकाका रैथाने समुदायको संस्कृतिको अङ्ग नै बनेको छ । अझ अधिकांश ठाउँमा इनार सफा गर्ने काम सङ्गठनात्मक रूपमा गराउन र समुदायहरूलाई प्रतिनिधित्व गराउन गुठीको समेत व्यवस्था गरिएको छ ।

सिथिनखःका दिन इनार, कुवा र ढुङ्गेधारा सफा गर्नुको पछाडि भौगोलिक र वैज्ञानिक कारण पनि छ । कुमार षष्ठी पनि भनिने यो दिन वर्षा सुरु

सिथिनखःका अवसरमा इनार सफा गर्दै उपभोक्ताहरू

हुने ऋतुमा पर्छ । यस समयमा पानीको सतह पूर्ण रूपमा घट्ने भएकाले इनार, कुवा, पोखरी र ढुङ्गेधाराहरू सजिलैसित सफा गर्न सकिन्छ । किम्बदन्तीअनुसार पानीमा बस्ने नाग त्यस दिन देवाली मनाउन त्यस ठाउँ छोडेर जाने भएकाले पनि सो दिन पानीका मुहानहरू सरसफाइ गर्ने चलन बसेको हो ।

यस्तो सांस्कृतिक एवं परम्परागत मौलिक प्रविधिको महत्त्वलाई नबुझेर मानिसहरूले यो परम्परालाई बिस्तारै बिर्सदै गइरहेका छन् । पाइपबाट पानी वितरण गर्ने चलन बढेपछि परम्परागत स्रोतलाई कममात्र महत्त्व दिइएकाले परम्परागत पानीको स्रोत लोप हुँदै गएको हो । विकासका नाममा अव्यवस्थित सहरीकरणलाई मौन भएर हेरिरहनु अर्को ठूलो गल्ती हो ।

पानी संरक्षणका क्रममा लोपमुख प्राचीन संस्कृति र प्रविधिलाई वर्तमान परिवेशअनुसार सिथिनखःका दिन पानीको उपयोग व्यवस्थित गर्न, पानीको मुहान सफा गर्न पानी सदुपयोग र सरसफाइ दिवसको रूपमा मनाउन र यसको प्रचार प्रसार गर्ने अभियान समय सापेक्ष छ । यसो गर्न सकिएमा मानिसहरूले सरसफाइ दिवसलाई संस्कृतिकै अङ्गका रूपमा आत्मसात गर्नेछन् । मानिसहरूलाई परम्परागत पानी सम्पदा र पानीको मुहान सफा गर्नुपर्छ भन्ने चेतना जगाउन सकियो भने पानीको आपूर्तिमा अनेक स्रोतको उचित रूपमा प्रयोगमा ल्याउन सकिन्छ र अहिले उपत्यकामा विद्यमान पानीको समस्या पनि समाधान गर्न सकिन्छ । यसका लागि मानिसहरूलाई पानीको मुहानको सरसफाइ विषयमा जागृत गराउन ज्यादै आवश्यक छ । यसलाई दिवसको रूपमा मनाउनका लागि प्रचारप्रसार गरेर नेपालीको मौलिक चाड सिथिनखःलाई स्थायित्व दिन सके पानीको समस्याबाट अवश्य पनि मुक्ति पाउन सकिन्छ भन्ने कुरा पूर्ण विश्वास गर्न सकिन्छ ।

फोटो सौजन्य : गैसस मञ्च

मौलिक परम्परालाई जीवन्त बनाउन पहल : सिथिनखः मनाउँदै

विद्यालय सरसफाई कार्यक्रमले समुदायमा पारेको प्रभाव : एक अनुभव

नगतराज ऐयरी
प्रधानाध्यापक

श्री पञ्च प्राथमिक विद्यालय, बैजलपुर, कपिलवस्तु

पृष्ठभूमि

नेपालका तराई जिल्लाहरूमध्ये कपिलवस्तु जिल्ला सरसफाईका सुविधा तथा सरसफाईसम्बन्धी उचित आनीबानीको प्रयोगका सम्बन्धमा निकै पछि परेको छ । यस जिल्लाको साक्षरता प्रतिशत ४२.५ प्रतिशत मात्र रहेको छ । चेतनाको अभावले गर्दा यहाँका धेरैजसो समुदायहरूमा खुल्ला ठाउँमा दिसा गर्ने, कुलोको पानी पिउनका लागि प्रयोग गर्ने, बाटाघाटामा गोबर र फोहोर थुपार्ने कार्य सामान्य भै छन् ।

यस जिल्लामा गरीबीको दर निकै उच्च छ । जिल्लाका करिब १५ प्रतिशत मानिसहरू अत्यन्त कष्टपूर्ण जीवन बिताइरहेका छन् । उनीहरूका लागि पहिले पेटभरि खाना, आड ढाक्न नाना अनि बल्ल चर्पी भन्ने स्थिति छ । सुकुम्बासी समस्याले पनि चर्पी निर्माण र प्रयोगमा बाधा पुऱ्याएको छ । यो समस्या बढ्दो रूपमा रहेकाले आगामी दिनमा यसबाट उब्जने अन्य चुनौतीहरूको सामना गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

विद्यालय सरसफाई कार्यक्रमको प्रारम्भ

कपिलवस्तु जिल्लाको बैजलपुर गाउँ विकास समिति पनि केही वर्ष अघिसम्म जिल्लाको समग्र अवस्थाबाट अछुतो थिएन । सरसफाईसम्बन्धी परम्परागत मान्यता र व्यवहार, सुकुम्बासी समस्या, गरीबीजस्ता कारणले यहाँ सरसफाईको अवस्था ज्यादै दयनीय थियो ।

बैजलपुरस्थित श्री पञ्च प्राथमिक विद्यालयले २०५८ कार्तिकमा विद्यालय सरसफाई कार्यक्रमसम्बन्धी तालिम पाएपछि यो गाविसमा सरसफाई प्रवर्द्धनका लागि बाटो खुल्यो । विद्यालयमा गठन भएको बालक्लबले सरसफाई कार्यक्रमलाई विद्यालयदेखि समुदायसम्म पुऱ्याउन खेलेको भूमिकाले समुदायमा सरसफाई प्रवर्द्धन गर्न सघाउ पुऱ्यायो ।

बालक्लबले विद्यालयभित्र र समुदायमा संचालन गरिरहेका सरसफाईसम्बन्धी सबै किसिमका क्रियाकलापहरूलाई थप हौसला र गति दिँदै पूर्ण सरसफाई अभियानलाई सफल पार्न युनिसेफको सहयोगमा खानेपानी तथा सरसफाई सब डिभिजन कार्यालय तौलिहवा, कपिलवस्तुको अग्रसरतामा सहभागितात्मक

ग्रामीण लेखाजोखा कार्यक्रम संचालन गरियो । यस अन्तर्गत प्रारम्भमा विद्यालयको सेवा क्षेत्रका सम्पूर्ण अभिभावकहरूको भेलाले बैजलपुर र उत्तर पिपरामा खानेपानी तथा सरसफाई कार्यक्रम सम्पन्न गर्ने ११ सदस्यीय मूल समिति गठन गरी सबै महिला सदस्यहरू रहेको चारवटा टोल समिति गठन गरियो । यी दुवै समुदायका बासिन्दाले समुदायलाई पूर्ण सरसफाइयुक्त बनाउन प्रतिबद्धता जनाए ।

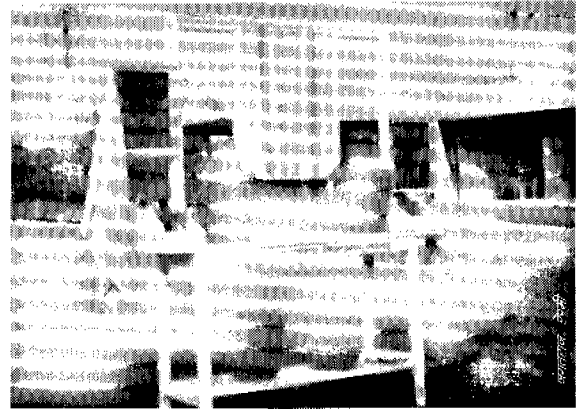
सरसफाईका लागि समुदायको प्रयास

समुदायमा सरसफाई कार्यलाई अघि बढाउनका लागि मूल समिति गठन भएपछि सबै टोलहरूलाई समेटेर टोल समितिहरू गठन गरियो । यसैगरी धनी-गरीब मिलाएर पाँच-पाँच घरको एक समूह गठन गरियो । यी समूहहरूले चर्पीका लागि ढुङ्गा, बालुवा, ईटा आदि ल्याउने काम गरे । टोल-टोलमा रिड बनाउने एक-एक वटा फर्मा वितरण गरियो । समूहले पालैपालो खाडल खन्ने र रिड बनाउने कार्य गर्‍यो । खाडलमा रिड हालेर ढक्कन लगाएपछि सिट र पाइप माग गरी टोल समितिको सिफारिस सहित मूल समितिमा निवेदन दिने प्रक्रिया निर्धारण गरियो । यसमा आवश्यक देखेमा मूल समितिले अनुगमन गरी प्रत्येक चर्पीका लागि प्यान र पाइप दिने कार्यलाई अघि बढाइयो ।

समुदायका असहाय, निर्ध र गरीब व्यक्तिहरूलाई टोल समितिले आवश्यक सहयोग गर्ने परिपाटी बसाली समतामूलक व्यवहार अवलम्बन गरियो । मूल समितिले सबै टोलमा अनुगमन गर्ने र छिटो चर्पी बनाएर प्रयोग गर्ने प्रेरणा दिने कार्यलाई जारी राख्यो । यसैगरी विद्यालयका तर्फबाट बेलाबखतमा सबैलाई हौसला दिन बाल क्लबका सदस्यहरू र शिक्षकहरू समुदायमा गई राम्रो कामलाई स्याबासी दिने र गुनासा एवं समस्याहरू सुनी त्यसको जानकारी मूल समितिलाई दिने कार्यलाई पनि अघि बढाइयो ।

बालक्लबका गतिविधिहरू

सरसफाई कार्यक्रमलाई अघि बढाउन गठित बालक्लबले मानिसहरूलाई जथाभावी फोहोर नगर्न अनुरोध गर्ने कार्यहरूलाई जारी राख्यो । सरसफाईसम्बन्धी आनीबानीलाई व्यवहारमा उतार्न साबुन पानीले हात धुने, चर्पीको प्रयोग गर्ने, वातवरणीय सरसफाई, पुर्नजलीय

व्यक्तिगत सरसफाई प्रवर्द्धनका लागि सरसफाईसम्बन्धी सामग्रीहरू राखिएको टेबल सेट

उपचार, पिउने पानीको सुरक्षा आदिसम्बन्धी जनचेतना जगाउने कार्यलाई पनि निरन्तरता दिइयो । विद्यालय र समुदायमा दाँत माप्ने, नड काट्ने, नुहाउनेजस्ता आनीबानीलाई निरन्तरता दिन प्रेरित गरियो । बालक्लब तथा कक्षागत विद्यार्थीहरूले आलोपालो गरी कक्षाकोठा, विद्यालय परिसर शौचालय सफा गर्ने प्रक्रियाको थालनी गरियो ।

समुदायमा आएका परिवर्तनहरू

छात्रछात्रा, शिक्षक तथा समुदायका सदस्यहरूले सरसफाईप्रति देखाएको चासोले गर्दा आजभोलि समुदायको मुहार फेरिएको छ । जथाभावी पहिलेजस्तो दिसाको थुप्रो देखिँदैन । बाटाघाटामा वस्तुभाउ बाँच्ने, काठ दाउरा, लडिया, पराल, स्याउला आदि राख्ने तथा अन्य फोहोर फ्याँक्ने चलनमा धेरै कमी आएको छ । घरभित्रको फोहोर बाटामा फ्याँक्ने चलन हटि घरभित्रको लगायत बाटाघाटाको फोहोर पनि निश्चित ठाउँमा खनिएका खाडलमा फाल्ने गरिएको छ । यसैगरी भाँडा माभेर घाममा सुकाउने, खेर गएको पानीको निकास बनाउने, घर परिवार फूलहरू लगाउने, धारा नजिक भाँडा नमाप्ने, बच्चाको दिसा धाराभन्दा पर-धुनेजस्ता सरसफाईका उचित आनीबानीको विकास भएको देखिएको छ ।

समुदायमा सरसफाईसम्बन्धी आनीबानीमा

बाँकी पृष्ठ ११ मा

असल शिक्षाको अर्थ प्रत्येक व्यक्ति शारीरिक, बौद्धिक तथा मानसिक रूपमा पूर्ण स्वस्थ हुनु हो । सरसफाई कार्यक्रमले बालबालिकाहरूमा सरसफाईसम्बन्धी राम्रो बानी व्यवहारको निर्माण गर्ने भएकाले यस कार्यक्रमका माध्यमबाट उनीहरूको पठनपाठनमा थप टेवा पुऱ्याएको अनुभव गरिएको छ ।

पानी सुद्धिकरणका केही घरेलु प्रविधिहरू

राज्य अधिकारी
वातावरण र जनस्वास्थ्य संस्था (एन्को)

पानी बिनाको संसार कल्पना पनि गर्न सकिदैन । किनभने समस्त जीव र वनस्पतिको जीवनको एक मुख्य आधार पानी हो ।

मानिसका लागि पानीको आवश्यकता अझ बढी छ । किनभने मानिसले जीवन निर्वाह गर्नका लागि मात्र नभएर अन्य प्रयोजनका लागि पनि पानीको प्रयोग गर्दछ । तर आज विश्वका विकासोन्मुख मुलुकका धेरै मानिसहरू पर्याप्त स्वच्छ पानीको अभावमा बाँचिरहेका छन् । कतिपय ठाउँमा भएका पानीका स्रोतहरू पनि अत्यन्त प्रदूषित र विषाक्त हुँदै गएका छन् ।

पानी सड्नो र सफा हुँदैन पिट्नका लागि योग्य छ भन्न सकिदैन । पिट्ने पानी कस्तो हुनु पर्दछ भन्ने ज्ञानको अभावले गर्दा पनि हजारौं मानिसहरूले अकालमा ज्यान गुमाइरहनु परेका तथ्यहरू बेलाबेलामा सार्वजनिक हुने गरेका छन् ।

पानी कसरी प्रदूषित हुन्छ ?

सामान्यतया पानी जैविक र रासायनिक गरी दुई प्रकारले प्रदूषित हुन्छ । पानीको स्रोत वरपर फोहोर फ्याँक्नाले, दिसा पिसाब गर्नले, गाईवस्तु चराउनाले र चराचुरुङ्गी तथा वन्यजन्तुको मलमूत्र पर्नाले हुने प्रदूषणलाई जैविक प्रदूषण भनिन्छ । यसैगरी कल कारखानाहरूले विभिन्न वस्तु उत्पादन गर्ने क्रममा प्रयोग गरेका अनेक किसिमका रसायन (केमिकल) मसिएको पानी नदीनाला र पानीको स्रोत नजिकै त्यसै छोडिदिनाले पनि पानी प्रदूषित हुन्छ, जसलाई रासायनिक प्रदूषण भनिन्छ । जुन हाम्रो स्वास्थ्यका लागि अत्यन्त हानिकारक हुन्छ ।

हाम्रो जस्तो देशमा धेरैजसो जैविक तरिकाले पानी प्रदूषित हुने गरेको पाइएको छ । पानीका स्रोतहरूको सरसफाई, संरक्षण र मर्मत नगर्नाले आँउ, हैजा, झाडापखाला, टाइफाइडजस्ता पानीजन्य रोगहरूबाट बर्सैनी धेरै मानिसको ज्यान गइरहेको छ ।

केही वर्षदेखि हाम्रो देशको तराइका कतिपय स्थानमा जमिन मुनिको पानीमा आर्सेनिक नामक मानव स्वास्थ्यका लागि घातक तत्व रहेको पत्ता लागेको छ । यसबाट भूमिगत रूपमा रहेको पानी प्राकृतिक रूपमा नै प्रदूषित भएको देखिएको छ ।

आर्सेनिक के हो ?

आर्सेनिक एक मन्द विष हो । यसलाई न आँखाले देख्न सकिन्छ न त यसको कुनै रङ, स्वाद वा गन्ध नै हुन्छ । त्यसैले पानीमा आर्सेनिक मसिएको छ भन्ने कुरा हेरेर, सुँघेर वा चाखेर थाहा पाउन सकिदैन । आर्सेनिक प्राकृतिक रूपमा नै पाइन्छ । विशेष गरी आग्नेय चट्टान र विभिन्न खनिज पदार्थहरूमा आर्सेनिक मसिएर रहेको हुन्छ । हजारौं वर्ष अघिदेखि हिमालय वा अन्य भू-भागहरूबाट पानीको माध्यमबाट बालुवा, गिट्टी र माटोसँग मसिदै समथर भू-भागमा आर्सेनिक जम्मा भएको दावी भूगर्भीविदहरूको छ । यस प्रक्रियाबाट भारतको बङ्गाल प्रदेश, बङ्गलादेश र नेपालका तराइ भूभागको भूमिगत पानीमा आर्सेनिक पाइएको हो ।

मानवीय क्रियाकलापबाट पनि पानीमा आर्सेनिक मसिन पुग्छ । कलकारखानाबाट निस्केको रासायनिक पदार्थ, रासायनिक मल, काठ रङ्गाउने रङ, कीटनाशक औषधी आदिको प्रयोगबाट पनि पानीमा आर्सेनिक मसिन्छ ।

आर्सेनिक मसिएको पानी लामो समयसम्म खानाले मानिसलाई आर्सेनिकोसिस नामक रोग लाग्न गई क्यान्सरजस्ता घातक रोगहरू लागेको पनि विभिन्न अध्ययनबाट देखिएको छ ।

धेरै महँगो प्रविधिहरू प्रयोग गरेर पानीलाई स्वच्छ बनाउन नसकिने होइन, तर हाम्रो कमजोर आर्थिक अवस्थाले गर्दा महँगो प्रविधि अपनाउन

सक्ने अवस्था छैन । त्यसैले हामीले पानी सुद्धिकरणका लागि कम खर्च लाग्ने घरेलु प्रविधिहरूका बारेमा थाहा पाइराख्नु उपयुक्त हुन्छ ।

खानेपानी शुद्धिकरण गर्ने केही घरेलु प्रविधिहरू

कञ्चन फिल्टर (Bio-Sand Filter)

संयुक्त राज्य अमेरिकास्थित म्यासाच्युसेट अफ टेक्नोलोजी, वातावरण र जनस्वास्थ्य संस्था (एन्को) र ग्रामीण खानेपानी तथा सरसफाई सहयोग कार्यक्रमको संयुक्त प्रयासबाट पानीमा रहेको जीवाणु र आर्सेनिक समस्यालाई हटाउन सक्ने प्रविधिको विकास भएको छ । यो एक किसिमको सुधा रिएफके बायोस्याण्ड फिल्टर हो । जसलाई कञ्चन फिल्टर भनिन्छ । विशेष किसिमको पाइप जडान गरिएको प्लाष्टिकको बाल्टिनमा गिट्टी, बालुवा र कीला राखी यो फिल्टर बनाइएको हुन्छ । यसले पानीमा भएको ९५ प्रतिशतसम्म आर्सेनिक घटाएको पाइएको छ । यसमा छानिएको पानी जीवाणुरहित हुनुका साथै पानीको स्वादमा पनि मिठास ल्याउँछ ।

कञ्चन फिल्टरबाट प्रतिघण्टा ३० लिटर पानी छान्न सकिने भएकाले ठूला परिवारका लागि पनि यो उपयुक्त हुन्छ । विश्व बैंकद्वारा सन् २००३ मा अमेरिकामा आयोजित डेभलपमेन्ट मार्केट प्लेस २००३ द्वारा यो फिल्टरलाई पुरस्कृत गरिएको थियो ।

आर्सेनिक र जीवाणु कसरी हट्छ ?

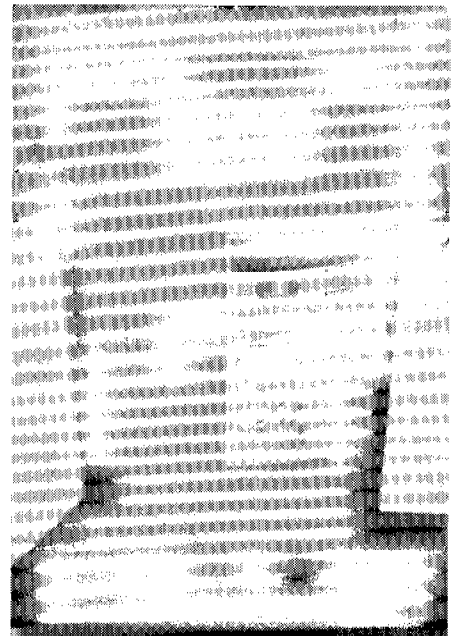
आर्सेनिकयुक्त पानी फिल्टरमा खन्याउँदा फिल्टरको माथिल्लो भागमा रहेको खिया लागेको कीलामा आर्सेनिक तत्व टाँसिन गई पानीबाट आर्सेनिक हट्न पुग्दछ ।

यस फिल्टरमा रहेको मसिना बालुवाका कणहरूबाट केही प्रकारका ठूला जीवाणुहरू छानिन्छन् । अन्य स-साना जीवाणुहरू बालुवाको माथिल्लो सतहमा हुने जैविक प्रक्रियाको कारणबाट नष्ट हुन्छन् ।

बालुवाको सतहमा जैविक प्रक्रिया थालनी हुन तीन हप्ता लाग्ने भएकाले गर्दा यस फिल्टरले सुरुमा राम्ररी काम नगर्न पनि सक्छ तर त्यसपछि यसले राम्ररी काम गर्दछ ।

फिल्टर प्रयोग गर्ने विधि

- ❖ पानीलाई फिल्टरको माथिल्लो भागमा खन्याउने ।
- ❖ उक्त पानी फिल्टर भएर पाइपबाट निस्कन्छ जुन पानी पिउनका लागि योग्य हुन्छ ।
- ❖ यदि फिल्टरबाट पानी कम आएमा फिल्टर सफा गर्ने समय भएको बुझ्नु पर्दछ ।

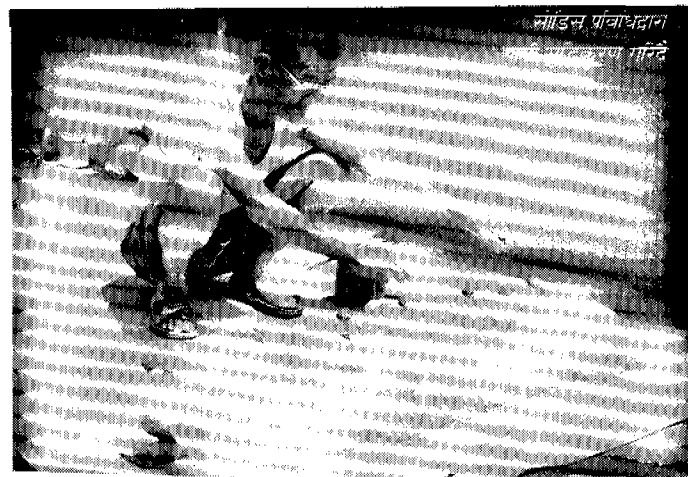

फिल्टर सफा गर्ने विधि

- ❖ साबुन पानीले हात राम्रो सँग धुने ।
- ❖ किला राखेको ट्रे बाहिर निकाल्ने ।
- ❖ बालुवाको माथिल्लो पतहबाट आधा इन्च जति भित्रसम्म हात छिराएर राम्रोसँग बालुवालाई चलाउने ।
- ❖ एक छिन चलाएपछि बालुवा माथिको फोहोर पानी मगले बाहिर बाल्टिनमा निकाल्ने र पुनः बाटा राखी पानी खन्याउने । यसरी दुई पटकसम्म सफा गर्ने ।
- ❖ सफा गर्दा निस्केको फोहोर पानीलाई गोबरमा फाल्ने ।
- ❖ कीला राखेको ट्रे पहिले जसरी नै फिल्टरमा मिलाएर राख्ने, त्यसपछि पानी खन्याई फिल्टर प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

सोडिस (घामपानी) प्रतिधि

सोडिस प्रविधिबाट अत्यन्त सजिलोसित पिउने पानी स्वच्छ गर्न सकिन्छ । सोडिस प्रयोग गर्नका लागि एकदेखि दुई लिटरसम्मको

प्लाष्टिकको पारदर्शी बोतल र सूर्यको किरण भए पुग्छ । सूर्यको तापबाट निस्कने परावैजनिक किरणले पानीमा रहेका झाडापखाला, आउँ, टाइफाइड र जण्डिसजस्ता रोग लाग्ने सूक्ष्म हानिकारक कीटाणुहरू नष्ट गर्दछ । साधारण जानकारीका भरमा नै यो प्रविधिबाट पानी सुदृढिकरण गर्न सकिन्छ ।

प्रयोग गर्ने तरिका

- ❖ बोतलको लेबल उप्काएर राम्रोसँग भित्र बाहिर पानीले सफा गर्ने ।
- ❖ सफा गरिसकेको बोतलमा आधाभन्दा बढी भाग पिउने पानीले भर्ने ।
- ❖ सो बोतलको बिको बन्द गरी पानीलाई २० सेकेन्डसम्म तलमाथि हल्लाउने, यसरी हल्लाएको पानी नफाल्ने ।
- ❖ बाँकी रहेको खाली भागमा पानी पूरा भर्ने र बिको लगाउने ।

विद्यालय सरसफाइ

मात्रै होइन सामाजिक कुसँस्कार विरुद्धमा पनि आवाज उठ्न थालेका छन् । दाइजो प्रथामा कमी आएको छ भने महिलाहरू माथि हुने सबैखाले अन्याय र अत्याचारको समेत सशक्त विरोध गर्ने परिपाटीको थालनी भएको छ ।

सरसफाइ कार्यक्रमले शैक्षिक

गतिविधिमा पुर्‍याएको टेवा

शिक्षा दिने ठाउँ स्वच्छ, सफा र सुविधायुक्त हुनुपर्छ भन्ने कुरामा दुईमत छैन । शिक्षा भनेको व्यक्तिगत रूपमा असल बानी व्यवहारहरूको

निर्माणका साथै सुखी जीवनयापनका लागि आवश्यक सीप हासिल गर्नु हो । विद्यालयदेखि समुदायसम्म सरसफाइ कार्यक्रमलाई पूर्ण सफल बनाउन सक्नु भनेको पनि जीवनोपयोगी शिक्षालाई व्यवहारमा उतार्नु हो ।

असल शिक्षाको अर्थ प्रत्येक व्यक्ति शारीरिक, बौद्धिक तथा मानसिक रूपमा पूर्ण स्वस्थ हुनु हो । सरसफाइ कार्यक्रमले बालबालिकाहरूमा सरसफाइसम्बन्धी राम्रो बानी व्यवहारको निर्माण गर्ने भएकाले यस कार्यक्रमका माध्यमबाट उनीहरूले व्यावहारिक शिक्षा हासिल गरी उनीहरूको पठनपाठनमा थप

टेवा पुर्‍याएको अनुभव गरिएको छ ।

बालबालिकाहरूको समग्र विकासका लागि विभिन्न किसिमका नौला र सिर्जनशील तरिकाहरू अपनाइएको थियो । जसमध्ये विद्यालय हातादेखि स्व अनुगमन गर्न सरसफाइसँग सम्बन्धित सामग्रीहरू राखिएको टेबुल सेटको प्रयोगलाई उल्लेखनीय मान्न सकिन्छ । सरसफाइप्रति बालबालिकाहरूमा देखिएको उत्साह र प्रतिबद्धताले समुदायका वयस्क व्यक्ति र अभिभावकहरूको जीवनशैलीमा परिवर्तन आउनु नै यस कार्यक्रमको मुख्य सफलता हो ।

❖ बोतललाई बिहान धाम लागेदेखि नअस्ताएसम्म पारिलो घाम लाग्ने ठाउँमा करिब ७ घण्टा र बादल लागेमा २ दिनसम्म ढल्काएर राख्ने ।

त्यसपछि सो पानी कीटाणु रहित भई पिउन योग्य हुन्छ । यसरी सुदृढ गरिएको पानीमा भएका रासायनिक पदार्थ र स्वादमा केही फरक पर्दैन ।

यो प्रविधिलाई विश्व स्वास्थ्य सङ्गठन (WHO), यूनिसेफ तथा श्री ५ को सरकारले मान्यता प्रदान गरिसकेका छन् ।

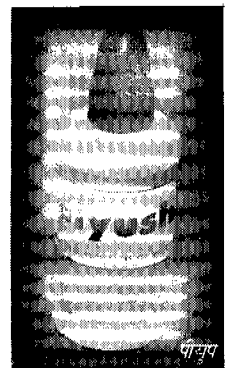
सीमितताहरू

- ❖ पानी घमिलो भए फिल्टर गरेर मात्र सोडिस गर्नु पर्दछ ।
- ❖ सोडिस गर्दा मिनरल वाटरका एक वा दुई लिटरको पारदर्शी बोतलमात्र प्रयोग गर्नुपर्दछ । रङ्गिन जर्किन वा बोतल प्रयोग गर्न हुँदैन ।

पीयुष प्रतिधि

पीयुष क्लोरिन भनिने रासायनिक झोल हो । यो बजारमा किन्न पाइन्छ । पीयुष खानेपानीलाई जीवाणुरहित पार्ने एक सजिलो, सस्तो र भरपर्दो घरेलु प्रविधि हो । यसलाई हामी दैनिक रूपमा प्रयोग गर्न सक्छौं । पीयुष हालेको पानी उमाली राख्नु पर्दैन ।

पानीमा हालेको पीयुषले पानीमा भएका जीवाणुहरूलाई पूर्ण रूपमा नष्ट गर्दछ । एक लिटर सफा पानीमा तीन थोपा पीयुष राखेर आधा घण्टासम्म छोपेर राख्नुपर्दछ । हाल बजारमा पाइने पीयुष ६० मि.ली हुन्छ । यसले चार सय लिटर पानीलाई जीवाणुरहित बनाउन सक्छ ।

ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू

- ❖ पीयुष सीधै पिउन हुँदैन । गल्लीले पिएमा प्रशस्त पानी पिउनु पर्दछ ।
- ❖ पीयुषलाई लुगा र शरीरको कुनै पनि अङ्गमा पार्नु हुँदैन । यदि परेमा पानीले राम्ररी पस्वाल्नु पर्दछ ।
- ❖ पीयुषलाई चिसो, अँध्यारो तथा केटाकेटीहरूले नभेट्ने ठाउँमा सुरक्षित तरिकाले राख्नु पर्दछ ।

माथि उल्लेख गरिएका प्रविधिहरू हाम्रो साना प्रयासले र कम स्वर्चमा प्रयोग गर्न सकिने खालका छन् । जीवनको आधारका रूपमा रहेको पानीलाई प्रदूषणमुक्त बनाउन सकेमा फोहोर पानीका कारणबाट हुने अनेकौं रोगब्याधिलाई नियन्त्रण गर्न सकिनेछ भने पानीजन्य रोगका कारणबाट ठूलो संख्यामा अकालमा ज्यान गुमाउनु पर्ने क्रमलाई घेँरे हदसम्म रोक्न सकिनेछ ।

फोटो सौजन्य : गैसस मञ्च

शौचालय नमूना समीक्षण

“सार्वजनिक सरोकारका ठाउँमा शौचालय फोहोरमुक्त छैनन्”

❖ देशभरि छैटौँ राष्ट्रिय सरसफाइ सप्ताह मनाइरहेका बेला राजधानीका धेरै शिक्षित मानिसलाई समेत त्यतिखेर देशमा के मनाइदैछ भन्ने कुरा थाहा थिएन ।

❖ राजधानीका कतिपय महत्वपूर्ण कार्यालय तथा सार्वजनिक भवनहरूमा शौचालय कहाँ छ भनेर कसैलाई सोध्नु पर्दैन । कार्यालयको मुख्य ढोकामा पुग्ने बित्तिकै आउने दुर्गन्धले नै शौचालय कहाँ छ भन्ने कुरा स्वतः थाहा पाइन्छ ।

❖ राजधानीका ९० प्रतिशत कार्यालयहरूमा अपाङ्गहरूको अनुकूल हुने खालका शौचालयहरू छैनन् ।

यी तथ्यहरू गत वैशाख २५ देखि जेठ १ गतेसम्म काठमाडौँका विभिन्न कार्यालय तथा जनसरोकारका स्थानहरूमा गरिएको शौचालय नमूना समीक्षणका क्रममा प्राप्त भएका हुन् ।

नेपाल वातावरण पत्रकार समूहले यो समीक्षण राजधानीका विभिन्न मन्त्रालय लगायतका सरकारी कार्यालय, संस्थान, अदालत, अस्पताल, विद्यालय, क्याम्पस तथा विभिन्न पेशागत सङ्गठनका कार्यालयहरूमा सम्पन्न

गरेको थियो । राष्ट्रिय सरसफाइ सप्ताह सञ्चालन भइरहेको अवसरमा गरिएको उक्त समीक्षण ५१ वटा विभिन्न कार्यालयहरूमा रेण्डम सेम्पलिङका आधारमा गरिएको थियो ।

यो समीक्षण गरिएका कार्यालयका सम्बन्धित व्यक्तिहरूमध्ये ४१ प्रतिशतभन्दा बढीले आफ्नो कार्यालयको अवस्था राम्रो भएको बताएका थिए भने ५३ प्रतिशतले ठीकै र ६ प्रतिशतले नराम्रो रहेको बताएका थिए । समीक्षण गरिएका ७१ प्रतिशत कार्यालयमा महिलाहरूका लागि छुट्टै शौचालय भएको पाइयो । तर तीमध्ये अधिकांशमा महिलाहरूको अनुकूल हुने खालका संरचना भने पाइएन । पुरुषकै लागि बनिएका शौचालयहरू महिलाका लागि भनेर छुट्टयाइएको मात्र पाइयो ।

पानीको व्यवस्था भएका शौचालयहरूमा समेत सरसफाइको व्यवस्था उचित मात्रामा नभएको पाइएको समीक्षणले देखाएको छ । शौचालय सरसफाइका लागि आवश्यक पर्ने ब्रस, फिनेल, कपूर, हारपिकजस्ता सामग्री अधिकांश शौचालयमा छैनन् । शौचालयको मर्मतसम्भारमा पनि उचित मात्रामा ध्यान दिइएको छैन ।

समीक्षण गरिएका करिब ७५ प्रतिशत कार्यालयहरूमा माथिल्लो तहका कर्मचारीका लागि छुट्टै शौचालयको व्यवस्था रहेको पाइएको छ । त्यस्ता शौचालयमा पानी, रूमाल र साबुनको उचित व्यवस्था गरी शौचालय सफा राखिएको भए पनि सांही कार्यालयका अन्य कर्मचारी तथा सेवाग्राहीले प्रयोग गर्ने शौचालयको सरसफाइप्रति ध्यान दिइएको छैन । समीक्षणका क्रममा ३५ प्रतिशत शौचालयमा मात्र साबुन, पानी र रूमालको उचित व्यवस्था गरिएको पाइएको छ ।

समीक्षणका क्रममा प्रश्न सोधिएका अधिकांश कार्यालयका कर्मचारीहरूले शौचालय सफा हुनुपर्ने धारणा व्यक्त गरे पनि आफूले शौचालय सफा राख्न उचित पहल भने नगरेको बताए । कार्यालयको शौचालयमा सफाइका लागि राखिने सामग्री गन्ने बित्तिकै हराउनु, बजेटको अभाव, शौचालय सफाइमा संलग्न कर्मचारीहरूलाई गरिने नग्लो दर्जाको व्यवहार, आफूले प्रयोग गर्ने शौचालय सफा राख्न आफैं अग्रसर हुनुपर्छ भन्ने धारणाको कमीले शौचालय फोहोरमुक्त हुन नसकेको पाइएको छ ।

सञ्चार अभियानमा संलग्न पत्रकारहरू पुरस्कृत

चितवन जिल्लामा वैशाख १४ देखि असार १५ गतेसम्म सञ्चालित ‘सरसफाइ प्रवर्द्धनका लागि सञ्चार अभियान’ मा सहभागी भएका पत्रकारहरूलाई यही साउन २५ गते चितवनको नारायणगढमा आयोजित एक कार्यक्रममा कदरपत्रसहित WASH फेलोसीप पुरस्कार प्रदान गरियो ।

उक्त अभियानमा चितवन जिल्लाका ११ जना पत्रकारहरूले सरसफाइसँग सम्बन्धित विषयवस्तुमा विभिन्न सामग्री उत्पादन गरी प्रकाशन तथा प्रसारण गरेका थिए । यस अन्तर्गत ‘चितवनमा स्वास्थ्यका लागि सरसफाइ अभियान’ शीर्षकको लेखका लागि अन्नपूर्ण पोष्ट दैनिकका संपादक श्री गणेशश्वर शर्मा द्वितीय र ‘लाजमर्दो अवस्थाबाट उठेर नमूना बन्ने तरखरमा’ विषयक समाचारमूलक लेखका लागि चितवन पोष्टका श्री रमेश कुमार पौडेल तृतीय हुनुभएको थियो ।

नेपाल पत्रकार महासंघ, चितवन शाखाका सभापति श्री जनक अर्यालको सभापतित्वमा सम्पन्न उक्त कार्यक्रमका प्रमुख अतिथि नेपाल

पत्रकार महासंघका केन्द्रीय सदस्य श्री विष्णु छिमेकीले पुरस्कृत पत्रकारहरूलाई पुरस्कार तथा कदरपत्र प्रदान गर्नुभएको थियो । सो अवसरमा उहाँले पत्रकारहरूले सरसफाइ विषयलाई सधैं प्राथमिकता दिएर सामग्री उत्पादन गर्नु पर्ने कुरामा जोड दिनुभएको थियो ।

नेपाल WASH समूहले गत वर्ष पनि विराटनगर, काठमाडौँ र नेपालगञ्जमा पत्रकारहरूका लागि सरसफाइसम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरी सञ्चार अभियान सञ्चालन गरिसकेको छ ।

सञ्चार अभियानको प्रभाव

पत्रकारहरूलाई सरसफाइसम्बन्धी विषयवस्तुमा सहजीकरण गरी सुरु भएको यो सञ्चार अभियानमा विभिन्न पत्रपत्रिका मा सरसफाइसम्बन्धी विभिन्न लेखरचना प्रकाशित भएका थिए भने चेतनामूलक रेडियो कार्यक्रमहरू

पनि उत्पादन गरिएका थिए । चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जको छेउछाउका बासिन्दाहरूले चर्पी नहुँदा भोग्नु परेको समस्या, दिसा गर्न जङ्गलमा जाँदा जङ्गली जनावरको आक्रमणबाट ज्यान गुमाउनु परेको तथा अङ्गभङ्ग भएका घटनाहरूले समाचारका प्रमुखता पाएका थिए । यसैगरी बढ्दो प्रदूषण र त्यसको असर, समुदायमा सञ्चालित चर्पी निर्माण अभियान, सन् २००९ सम्ममा चितवन जिल्लालाई पूर्ण सरसफाइयुक्त जिल्ला बनाउने लक्ष्यसम्बन्धी समाचारहरूले पनि स्थान पाएको देखियो । सञ्चार अभियानको समाप्तिपछि पनि सरसफाइसम्बन्धी समाचारहरूले निरन्तरता पाएको देखिएको छ ।

पानी र सरसफाइ नैवाको वेबसाइट
www.newah.org.np मा पनि पढ्न सकिनेछ ।

नाम :

ठेगाना :

.....

.....

4. Advocacy

4.1 NEWAH's GAP Approach and Dissemination of Findings - Summary Report

4.2 Symposium on "Achieving Total Sanitation in Nepal by 2017" – Summary Report

4.3 Media Campaign and WASH Fellowship Award – Summary Report

4.4 "Citizen's Voice on Sanitation" - Regional Consultation Workshops to Contribute to the 'Country Paper on Sanitation' in SACOSAN II – Abstract

4.5 Sharing of Participation in DAKAR – WASH Global Forum (Presentation Slides)

4.6 Sharing of Participation in OXFORD – SSHE Round Table Meeting (Presentation Slides)

NEWAH's GAP Approach and Dissemination of Findings

Summary Report

Background

Nepal Water for Health's (NEWAH) experience of supporting communities to implement integrated water, sanitation and hygiene projects through a demand driven approach during the 1990s was that generally the rich and so-called higher caste men dominated all aspects of projects. The demand driven approach did not take into consideration poverty and gender issues and women and poor men were too often excluded from any form of decision-making and training, leading to unequal access to safe drinking water and sanitation between the better off and poorest socio-economic groups and ultimately to the un-sustainability of projects.

Evolution of a Gender and Poverty Approach (GAP)

As a response to these issues NEWAH began developing a GAP strategy in 1999 based on the belief that gender and caste inequity and poverty issues has to be addressed in order to achieve a more equitable and community-centred approach. Early work focused on reaching a common understanding of gender and poverty issues amongst all staff, internalizing these concepts and gaining the commitment of senior management to the approach. A GAP Unit was formed and a GAP approach developed and piloted in 5 projects throughout Nepal in 2000 -2002.

Evaluation of the GAP Approach

In 2003 an assessment of the GAP pilots was made using the NEWAH Participatory Assessment (NPA) methodology to evaluate whether and to what extent the GAP approach had achieved its objectives. Ten non-GAP projects (or regular NEWAH projects) were also assessed to enable comparisons. The assessments were conducted in June 2003, one year after the pilot projects had completed.

Evaluation Findings

Water, sanitation, and hygiene projects often inadvertently reinforce existing deep-seated practices of exclusion. Nepal Water for Health (NEWAH) developed, piloted and evaluated a Gender and Poverty approach, which aims to address gender and caste inequity and poverty issues in practice. The evaluation indicates that there is more equitable access to water and sanitation by women, poor and disadvantaged groups due to use of PRA tools, flexible water point policy, greater involvement of women in design and location of water points, and provision of free latrine components to the poorest. The poorest and women took opportunities to earn supplementary income during the project. Access to hygiene education by men and 'out-of-school' children was enhanced and transformations in gender roles identified. The evaluation demonstrated that when commitment is made, gender and poverty issues can be tackled, leading to improvements in domestic and community gender relations, enhanced social status, greater self-confidence and improved well being for women and the poor.

Gap Dissemination Materials

After the GAP evaluation, detailed and summary reports, two leaflets both in English and Nepali have been produced for dissemination. Similarly posters and GAP training manual have also been developed.

GAP Dissemination Workshops

Today the GAP approach has been mainstreamed into all NEWAH projects and also at the institutional level. The outcomes and impacts of this approach have been seen to be positive thus, to share the experiences and findings from the pilot projects, NEWAH organised GAP Dissemination workshops in different phases at the regional level and few at the district level over a period of time. The workshops were conducted in the following regions in the given dates:

- National level Gap dissemination Workshop, Central Region – 22 April 2004, Kathmandu
- Far Western Region - 21 March 2005, Baitadi District (Regional & District level)
- Eastern Region - 21 June 2005, Biratnagar
- Mid Western Region - 7 July 2005, Nepalgunj
- Western Region - 15th August 2005, Pokhara (Regional & District level)

Main Objectives of Dissemination

- To share the overall background, evaluation findings of GAP pilot project, strategies, challenges and implications of GAP approaches with concerned agencies and partners.
- To collect and incorporate the fruitful comments and suggestions from the participants for the improvement of NEWAH's GAP approach.

Methodology

The methodology used was based on presentations and plenary discussions followed by question and answer session.

Participation

Representatives from the government and non-government organisations, projects partner organisations, community level representatives and NEWAH regional staff were the main participants in those programmes.

Presentations

Presentations on the following main topics was carried out:

- ❖ Background and Mainstreaming of GAP approach (Institution / programme level)
- ❖ Evaluation methodology – NPA
- ❖ Findings of GAP Pilot Project
 - Technical
 - Health & sanitation
 - Management

Lesson learned, Challenges, Implication & Future direction of GAP approach

The major lessons learned from NEWAH's GAP pilot projects were shared among the participants.

Plenary Discussion Forum

During this forum the floor was opened for discussion in this session where the participants openly put forth their questions and queries to the facilitators participants and discussion were held on it. Feedback comment and suggestion were also sought from the participants.

Participant's views and suggestions:

- The comparative analysis is good, still community awareness and grassroots approach needs to be adopted for improvement.
- Members from the new project communities should be taken to the GAP-pilot projects on observation visits to directly observe the impacts and be motivated to achieve better results in their projects as well
- GAP approach is important not only in the WATSAN projects but it is useful for other programmes as well, thus this sharing is valuable for all the participants.
- Simratipokhari project, MWRO: This project shows us good results, no problem in well-being ranking. If only we could clarify to people about the purpose of why the community are themselves involved in identifying their levels, the well being ranking process would not create problems or confusion and in fact make the programme more positive and successful
- Continuity should be given to Drinking Water, Health and Sanitation programmes by NEWAH using this approach

- Coordination to implement the GAP approach among concerned sector organisations is required
- Inclusion of the GAP approach in the national policy framework necessary
- Subject and practice of gender sensitivity in NEWAH's policy very laudable
- The poorest of the poor households should be provided support from the organisational level for material transportation during the project so that the time saved can be spent on other important activities
- While implementing the saving an credit programmes it would be better to take the PDDP programmes side by side
- Adoption of the GAP approach by the concerned stakeholders would be an important step

Experience Sharing: Simratipokhari, MWRO

Before NEWAH approached Simratipokhari in Dang the existing water facilities were based on unequal distribution of water. The water system did not cover all the households especially that of the lower caste people.

The community is separated into two belts - upper and lower where the upper belt is the settlement of the lower caste families (which are socially excluded, economically deprived) and lower belt is where the upper castes reside. Though, the water pipes ran through the upper belt people living there were deprived of the facility while the upper caste people were enjoying it.

Due to this injustice the un-served population cut the pipelines and ultimately the whole system became useless. When NEWAH intervened in the community in 2000 it covered those households that were not covered previously. This can be credited to the NEWAH GAP approach, which ensures inclusion of gender, poor and marginalised groups in all its projects. Now the whole community has an access to safe drinking water and sanitation facilities.

Note: For detailed information on the presentations please refer to the leaflets on section 4 or contact Ms. Laxmi Paudyal, Social Development Manager, NEWAH HQ laxmipaudyal@newah.org.np for the English version and other details

Symposium on "Achieving Total Sanitation in Nepal by 2017"

Summary report

1. Introduction

To mark the Global Sanitation Week (March 15-21), a half-day symposium was conducted at Western Region on 21st March 2005. The theme of the Symposium was **"Achieving Total Sanitation in Nepal by 2017"**. This was the second Symposium organised by NEWAH. The main objective of the WASH Symposium was to raise awareness among the stakeholders, sectoral organisations, donors and users group. During the Symposium, various models like (Community Led- Total Sanitation Approach) CLTS, Baglung Model, School Sanitation Hygiene Education (SSHE) Model were presented and specially the issues from disabled organisations like Nepal Disabled Organisation and Nepal Disabled Association were presented and discussed. The differently able people from Nepal Disabled Society and National Federation of the Disabled Nepal (NFDN) made their presentations and raised their voices on issues and concerns on sanitation during the programme.

2. Rationale for the WASH Symposium

In 2002 when Nepal Water for Health (NEWAH) first conducted a Symposium focusing on four different dimensions related to Water, Sanitation, Health and Hygiene Issues, during that time it was felt that a similar type of Symposium should be organised specially focusing on sanitation issues in future. In order to raise the profile of sanitation at the regional level, the Symposium programme was organised in the Western Region of Nepal to bring together a group of stakeholders from government, civil society and communities under the same platform to discuss about sanitation issues and problems in the region.

3. Dates and location of WASH Symposium

WASH Symposium was held at Hotel Blue Bird in Western Region of Nepal on 21 March 2005. Participants from sectoral organisations, group of stakeholders from government, civil society and communities were invited to attend the WASH Symposium.

4. Sessions

Informal Introduction and Opening Remarks – Mr. Manoj J. Rayamajhi

The participants introduced themselves and Mr. Manoj J. Rayamajhi, Regional Manager of NEWAH Western Regional Office welcomed everyone and gave a formal opening remark highlighting on the over all scenario of sanitation in Nepal and the importance of the symposium in the regional context to share, discuss, exchange and learn from the experiences of various organisations involved in the drinking water and sanitation sector. He also pointed the need to focus and set priority to the drinking water and sanitation problems and issues of the disabled people.

Presentation on Millennium Development Targets (MDT) and National Sanitation Policy – Mr. Umesh Pandey

Mr. Umesh Pandey gave an overview on the rationale of conducting the Symposium programme, which was followed by a presentation on MDT and The National Sanitation Policy. The session provided the background and an introduction to the Millennium Development Goals and the drinking water and sanitation millennium targets of halving the world's population without water and sanitation by 2015. He also pointed out the challenge for Nepal in meeting these targets at the same time trying to meet the national targets of achieving 100% sanitation by 2017 as drawn up in the National Sanitation Policy and their implications for Nepal.

Mr. Pandey also highlighted the areas focused by the rural drinking water and sanitation related national policies in implementing drinking water programmes such as integrating health/hygiene education and sanitation components into those programmes, reducing environmental pollution, greater involvement of local bodies as per the decentralisation process and strengthening of users groups and non-government organisations. Moreover, compulsory involvement of women, dalit, ethnic, tribal and backward groups in all the decision making process of drinking water and sanitation project to ensure their greater and meaningful participation.

Presentation on "National Drinking Water and Sanitation Policy and the disabled" - Mr. Rukmagat Neupane

The objective of this session was to explain the link between meeting total sanitation and disability, and to highlight the disability issues that need to be internalised by all sectoral organisations working on water and sanitation issues.

Mr. Rukmagat Neupane of Nepal Disable Society informed about the various misconceptions held about people's disability and a general view towards them, because of which the disabled have to face discriminations in all aspects of their lives, at birth, in schools, concerning their rights or when it comes to having access to basic services. He further pointed to the fact that the disabled people lack access to drinking water and sanitation facilities in Nepal. And the national sanitation target of HMGN to provide drinking water and sanitation services to all the people in Nepal, have overlooked large number of disabled people in the country.

Sharing about the discomfort and problems faced by disabled people in using the normal latrine (at home, in schools or public places) he said that they are compelled to go out in the open or depend on others for support to even use a latrine or drink water. Moreover, he stressed that the government and all the organisations working in the water and sanitation sector should design programmes, focusing and incorporating their needs and providing services, which are appropriate and accessible to them. Only then can the MDTs be met and in turn will also help disabled people to make a dignified living.

Presentation on "Concept of Independent Living and Challenges for persons with Disabilities at Home and Community" - Birendra Raj Pokharel

Mr. Birendra Raj Pokharel from National Federation of the Disabled Nepal (NFDN) emphasised that persons, with disabilities are not the part of compassion or sympathy. They also contribute in the National and International level through their own innovations and competence. So today, rather than secluding them they should be brought to the mainstream of the Nation in order to ensure their rights and dignity. Giving an insight into the background of disability he also focused on various types of discrimination the people with disability have to face in their daily lives such as attitudinal, institutional and environmental

Introducing the concept of Independent Living mainly developed to promote favourable and conducive environment for people with disability he pointed that on the grounds of the philosophy, the following services should be provided to the disabled persons:

- Dispatch of Personal Assistants
- Peer Counseling
- Independent Living Skill Training
- Advocacy Activities
- Providing Information

In conclusion he focused on the situation of girls and women and the need to give special attention to them because in many societies women are not treated equally and when they have disabilities their problems are doubled and they also hesitate to share their problems.

Presentation on "Community Led Total Sanitation Campaign to Achieve Total Sanitation" - Ms. Laxmi Paudyal

Ms. Laxmi Paudyal, Social Development Manager, NEWAH highlighted on the status of sanitation in Nepal and the need to adopt new technologies, options and approaches for sustainable promotion of sanitation. She briefed about community led total sanitation as one of those approaches which through the leadership of the members of the community promotes/motivates latrine usage and emphasises on putting an end to open defecating habits in the community. She also introduced how the process is triggered in the community and the Ignition PRA tools used in this process, such as faeces flagging, mapping, calculations which allows the community to feel shameful about their open defecating practices. And it subsequently makes them realise and creates the desire to build and use a latrine. The fact that this approach does not promote the subsidy approach is mainly to discourage

people from being attracted to the subsidy rather than making the effort to change their hygiene behaviours.

Presently, the CLTS approach has been implemented in Urlabari Ekata Chowk and Prakriti Chowk of Morang district, Karkidanda, Sulikhola, Deuarli, Simle and Devasthan of Dhading district and Bhorle community of Gorkha district. Public declaration of open defecation free status has taken place in Ekata Chowk, Prakriti Chowk and Karkidanda. The rest of the communities are in the process informed Ms.Paudyal.

As per the experiences of implementing the CLTS approach the main lessons learned are as follows:

- It is possible to implement sanitation programmes without subsidy
- The role of children's group is very important
- Replication in other communities easier and quicker once the process is applied in a single community
- Necessity of regular monitoring for effectiveness and sustainability of the programme,
- Capable and effective facilitator required
- Provision of reward and punishment important to motivate and keep a check on people who defecate openly
- Importance of coordination among sector organisations for greater promotion of this approach

Presentation on "Baglung Model Sanitation Programme: An Experience" – Mr. Bharat Paudel

Mr. Bharat Paudel, Division Engineer in Baglung District pointed that as long as the National Policy on Sanitation is not properly put into effect the desired results cannot be obtained and if the target of meeting total sanitation by 2017 is to be attained lot of effort needs to be made.

He informed about the positive results achieved through the latrine building campaign in Baglung, implemented in coordination with DWSS, local government bodies, I/NGOs, local clubs and community members. This programme has been moved forward with a vision of constructing one latrine per household in Baglung within a period of four years. Accordingly 39412 latrines will be constructed in 59 districts of the VDC within four years' time from the VDC budget.

Speaking about the lessons learned he highlighted that as a result of this joint venture 14,000 latrines have been constructed within a period of one year in Baglung district. And further he said that the organisations involved should restrain from finding faults in one another to move forward in a coordinated and effective manner.

The entire community is provided subsidy to build the latrines and they are mobilised during the construction works. If programmes like biogas, soak pits, improved cooking stove are taken side by side with the latrine building campaign it is sure to raise the living standards of the people. Participation of women and inclusion of the disadvantaged groups in these programmes are equally important he confirmed.

Presentation on "Junior/Youth Red Cross International Friendship Project: Roles and Responsibilities of the Stakeholders" – Mr. Kiran Paudel

Briefing about the background of the Nepal Red Cross Society and its involvement in the drinking water, health, education sector since 1994 with the support of various organisations, Mr. Kiran Paudel informed about the International Friendship Programme being implemented by Tanahun Red Cross Centre in Tanahun district with the support of Japan Red Cross Society. This programme focuses on school sanitation, with the objective of improving the status of school and community health, education and sanitation as well as building the capacities of junior and youth Red Cross and the youths in the community.

This programme promotes hygienic practices and environmental cleanliness through the participation of women and children. It has developed and published IEC materials related to health and sanitation and conducts health/hygiene and sanitation education classes. What's more the programmes also carries out activities related to the improvement of sanitation units (latrine, drainage, nursery ponds, garbage pits, manure pits etc).

Since the implementation of the programmes school enrollment rate has increased, children attend the school regularly especially girl children. Now they have latrines and facilities in the school and do not need to skip school during their menstruation period. Hygienic practices of the children have improved. They have been able to share and promote what they have learned at home as well as in the community have developed the feeling of cooperation and leadership and are more aware now.

Presentation on "Gorkha Welfare Scheme and Rural Drinking Water and Sanitation Programme without Subsidy" – Ms. Bhim Kumari Ale

Ms. Bhim Kumari Ale of Gorkha Welfare Scheme also presented the background of the organization and its experiences in implementing the rural drinking water and sanitation programmes without subsidy. She informed that by providing greater emphasis on a self-realisation process in communities people are advised to identify, evaluate and use locally available resources to build latrines according to their capacities. Like wise it is also involved in providing school hygiene education programmes promotion of environmental cleanliness and good hygiene behaviour and greater participation and inclusion of women and poor in the projects. Sharing about her experiences she informed that when latrines are built without subsidy and through cent percent people's own resources and investments dependency syndrome is reduced as well as disputes created by it. Ms. Ale also pointed that greater emphasis should laid on the issues of the disabled people with regard to water and sanitation.

Closing Remarks

Mr. Umesh Pandey concluded the programme by emphasizing on the need to organise more forums like these to discuss and continue to raise voices and concerns on sanitation issues. He also highlighted the Symposium programme to be an appropriate platform to discuss in depth about sanitation issues.

WASH fellowship award programme

The journalists from Chitawan district who were involved in the 'Media Campaign for Sanitation Promotion' during the month of May and June were awarded a WASH fellowship award and a letter of appreciation in a programme organised in Narayanghat, Chitawan on 9 August 2005.

During the month of May and June, 11 journalists from Chitawan District produced, published and broadcasted 24 material contents related to sanitation as part of this campaign. Journalist Mr. Chintamani Paudyal from Annapurna Post bagged the first prize for his winning feature article on "Chitawan Sanitation Campaign for Health Improvement", Mr. Ganashekar Sharma the editor of Sapthahik Chitawan won the second prize and Mr. Ramesh Kumar Paudel from Chitawan Post the third for "Importance of Awareness for Environment Cleanliness" and "Coming out From the Shameful Status" respectively.

Consolation prizes were awarded to Mr. Basanta Parajuli from Synergy FM for producing a radio programme related to the national sanitation week, reporter Ms. Srijana Aryal from Lumbini National Daily and reporter Mr. Ekal Silwal from Nepal Samachar Patra for their press report on "Banks of Narayani River Turning into a Latrine" and "Jhutimaya Injured due to Absence of Latrine" respectively. A sum of Rupees 5,000, 3,000 and 2000 was also awarded to the first, second and third prize winners respectively along with an appreciation letter. Rupees 1,000 and appreciation letters were awarded to the consolation prize winners. All the journalists involved in this campaign were also given a letter of appreciation.

Journalist Mr. Chintamani Paudyal being awarded the first prize

The Chairperson of Federation of Nepalese Journalists, Chitawan District Branch, Mr. Janak Aryal, chaired the fellowship award programme. As the Chief guest of the programme Central member of the same organisation Mr. Bishnu Chimeki awarded prizes and appreciation letters to the winners. He expressed that the advocacy efforts initiated by NEWAH under the WASH activities to prioritise sanitation issues in the media as appreciative. Further, he highlighted that the journalists need to always produce materials by prioritising the subject of sanitation.

Ms. Saraswati Khanal, Regional Manager from NEWAH Central Regional Office, Mr. Rabinlal Shrestha, Advocacy and Research Manager from WaterAid Nepal and Mr. Bhairab Risal from NEFEJ were in the panel of jury and were responsible for evaluating the received articles. The communication media in Chitawan district broadcasted news related to the WASH activities and fellowship award with much enthusiasm and importance.

The purpose of the media campaign

In Nepal the condition of sanitation in comparison to the drinking water is very poor. More than half of Nepal's population still today does not have access to basic sanitation. Since the level of awareness on sanitation is also very low the sanitation promotion programmes have not proven to be very effective. Keeping this situation in focus, as part of the WASH activities initiated by NEWAH various advocacy programmes have been implemented to increase awareness on sanitation. Since the involvement of the media is very important in increasing awareness Nepal WASH group have time and again organised sanitation orientation programmes to the journalists and inspired them to produce, publish and broadcast materials on sanitation.

On April 27 an orientation was conducted for the journalist from Chitawan district on sanitation. NEWAH has also conducted orientation programme and media campaign in Biratnagar, Kathmandu and Nepaljung earlier. Senior journalist Mr. Bhairab Risal, WaterAid Nepal's Mr. Rabinlal Shrestha and NEWAH's Mr. Bharat Adhikary and Ms. Soniya Thapa oriented and facilitated the journalist about what role the media needs to play for the promotion of sanitation to achieve the millennium development and national targets on sanitation and the challenges associated with it.

Impact of media campaign

Various articles related to sanitation have been published in the local and national media and newspapers since the initiation of the media campaign. News on incidents of residents living around the Chitwan National Park suffering from wild animal attacks, either being killed or handicapped while going to the jungle to defecate because of lack of latrine at home were also flashed in the media. Likewise news on the increasing pollution in the Narayani river and its effects and the target of declaring Chitwan as a total sanitation district by 2009 have also found great importance. Even after the completion of the media campaign the news on sanitation was found to be coming out regularly.

The participants of the media campaign with NEWAH staff

“Citizen’s Voice on Sanitation” Regional Consultation Workshops to Contribute to the “Country Paper on Sanitation” in SACOSAN II

Summary

Three regional consultative workshops were conducted in the Mid Western, Eastern and Central region on 24th July, 28th July and 11th August respectively. NEWAH organised the programmes at the Mid-Western and Eastern Region while NGO forum organised the programme at the Central Region with the support of WaterAid Nepal.

The objective of conducting these workshops was to provide opportunities to the civil society to voice their concerns about sanitation issues to be reflected in the National Sanitation Country Paper going to be presented by Nepal in the upcoming SACOSAN II being held in November 2005 in Pakistan. An opportunity was also taken to share the National Policy and guidelines of sanitation during these programmes. The participants from various NGOs, government and civil societies were invited to share their concerns and opinions on sanitation issues.

The following main points have been extracted from the voices of Regional Consultation Workshop as per second draft of the Country paper:

Civil Society Representation In the Preparation of Master Plan

1. Incorporate key sanitation messages into the curriculum of primary level education
2. Civil society should be well informed about work plan of SACOSAN II
3. For raising awareness, effective two ways communication system between all stakeholders needs to be developed
4. Progress of SACOSAN I and II need to be shared with civil society at different levels
5. Prepare participatory sanitation work plan in consultation with civil society
6. Adequate resource allocation for sanitation
7. The government should be able to co-ordinate with implementing agencies, NGOs, beneficiaries, private sectors for effective and efficient implementation of sanitation program
8. There should be enough room for representative of civil society to participate the conference
9. Sanitation master plan should be prepared in consultation with all stakeholders including civil society
10. Make a realistic plan for closing the existing sanitation gap
11. Unclear nation's role regarding sanitation program
12. Understanding of macro level effect of sanitation lacking
13. MDG needs should be matched with the needs of civil society

Agendas for SACOSAN II from civil society's perspective

1. Sanitation message should be disseminated at public sphere effectively
2. Poor, Dalits, disadvantaged and most vulnerable groups should be positively discriminated for the promotion of sanitation program.
3. Government should keep the commitments as made in the SACOSAN particularly for allocating resources .
4. More support is needed to solve the squatters' problem that are beyond their reach (construct toilet in squatter's communities where land is a serious problem)
5. Strengthen co-ordination between NGOs, INGOs and government.
6. Provision of adequate sanitation facilities for meeting the needs of women, children (boys and girls) and physically disabled people.

WASH Dakar Global Forum

December 2004

Theme

- "Water, Sanitation & Hygiene for all- Solutions and action: local and national."
- To accelerate action in water, sanitation and hygiene towards achieving the MDGs by 2015.

Highlighted Issues

- Put sufficient resources in government budgets.
- Empower women and strengthen influence in WATSAN systems.
- Donors to provide catalytic support and encouragement.
- Synergy established with other MDGs- within strong Poverty Reduction Strategy

cont.

- Mobilization of schools systems
- New partnerships and coalitions
- Monitoring process to measure, indicators and monitoring and evaluation

Key Outcomes

- To draw a roadmap for action to meet MDG
- MDG to form the basis for national PRS papers and WASH Road maps- International aid, trade reform and cancellation
- The way forward from Dakar to 13th session of the Commission on Sustainable Development in New York

- UN Review of MDG progress, 4th WWF in Mexico
- To develop a tool to access MDGs- roadmap is based on best practice
- Steering committee election

Dakar Statement: Action and Commitments

- The Global WASH Forum jointly hosted by the WSSCC and the Government of Senegal while adopting the Dakar Statement.
- Recognises water, sanitation and hygiene as the cornerstones of public health and a basic component of ensuring environmental sustainability.
- Endorses gender sensitive, people-centred approaches as non-negotiable for achieving the WASH MDGs.

- Endorses the new initiatives of African Ministers initiatives on WASH (AMIWASH) and Women leader for WASH.
- Calls upon the Collaborative Council to be the advocate for Hygiene and Sanitation and to add "Hygiene" in its name and logo.
- Places emphasis on the following for accelerating action in meeting the MDGs.

Details on Statement and Roadmap can be available on www.wsscc.org/dakar

School Sanitation Hygiene Education Roundtable Meeting

24-26 January 2005

Objectives

- Promote the rationale for investing in water, sanitation and hygiene education for schools
- Develop key elements of effective national programming in SSHE- best practice and lessons learned
- Strengthen ongoing, and develop new, broad-based partnerships with a consensus on guiding principles, operational framework and resources needs
- Identify and agree on key follow-up actions and partnership activities in support of school water, sanitation and hygiene education

Main Strategies of SSHE

- Participation
- Effective Management
- Education and Capacity Development
- Technology, design, use and maintenance

Actions

1. At School and Community Level
 - Government and NGOs will ensure children and young people participation in decisions and actions
 - Governments will enable schools to obtain safe drinking water
 - School teaching and students will consistently use, operate and maintain the school water and sanitation facilities
 - Government and schools teachers will provide life skills-based hygiene education.

2. At programme support/delivery level

- All stakeholders will together define their roles and responsibilities for ensuring water supply and sanitation facilities and hygiene education for all schools
- Government will operate mechanisms
- Government and support organisations will strengthen mid-level management

3. At national level

- Government will maintain separate budget lines with adequate allocations
- Government and support agencies will prioritise the coordinated provision of water and sanitation facilities
- Government will identify one lead agency to coordinate inputs from all sources

4. At International level

- UNICEF will support governments and NGOs to accelerate the provision of water supply and sanitation facilities and hygiene education for schools.
- Donor agencies will allocate funds
- Partnerships and networks will increase support
- The Joint Monitoring Programme will include key indicators of the use of water supply and sanitation facilities and hygiene education

Elements of the SSHE Package

- The provision of safe drinking water and adequate water for hygiene throughout the year, using low-cost, community-owned solutions, including rooftop rainwater harvesting where appropriate
- Sanitary facilities that are regularly used and maintained. This implies that technologies will be child/adolescent/teacher-friendly, gender-differentiated, culturally and environmentally appropriate and sustainable.

- Handwashing with soap before eating, after using the toilet and before preparing or serving food
- Hygiene education, based on a life skills approach, with outreach to homes and communities.
- An enabling policy environment and adequate institutional arrangements.

Other Important Elements of SSHE

- Deworming of children as a component of the school health programme.
- Food hygiene especially where schools provide meals or snacks
- Health check-ups, with follow-up for those children that need it
- Facilities and counseling for menstrual management
- Waster water and solid waste disposal management
- Water quality monitoring

Thank you

5. Networking for Information Sharing

5.1 Improving Access to Information: Resource Center Development (RCD) for Better Water and Sanitation Services – Introductory Article (*published in ENPHO Magazine – 2005*)

5.2 Status of Networking – Resource Centre Network Nepal's Effort, Presentation during RCD Facilitator's Workshop (04 April 2005 –07 April 2005) Tiruvanthapuram, Kerala, India

Improving Access to Information: Resource Centre Development (RCD) for Better Water and Sanitation Services

Introductory Article

Ratan Budhathoki (NEWAH) and Eveline Bolt (IRC) – March 2005

The situation in Nepal

Despite forty years of effort in the water supply and sanitation sector, Nepal is still identified as one of the countries where people have least access to water and sanitation facilities. There are many reasons for this, including the geographical situation and consistently high levels of poverty. But limited coordination and communication between the different groups involved in the sector makes things worse. This problem became clear through a mapping exercise that was carried out by WaterAid Nepal in 2001. It showed that a series of studies were carried out by various sector agencies around water and sanitation within a year of each other, and yet many of these agencies were unaware of what the others were doing. In addition, information and knowledge is poorly shared within the sector and is not very accessible either to the main players or to the communities who need and use the information. This results in a waste of financial and human resources, and hampers service delivery.

Resource Centers can help overcome this problem

A Resource Center

The term 'Resource Centre' can be interpreted and used in many ways. However, in our view a resource centre is an organisation or a network of organisations that collaborate to share information and improve accessibility to information. It makes information available and usable to various target groups to whom it can make a difference.

In order to provide these support services a Resource Centre:

- Collects information on practices and experiences at different levels (community, national and international)
- Processes, packages and disseminate information (for example through the publication of a newsletter or case studies);
- Maintains a documentation service (through a library or through internet);
- Facilitates the use of information to upgrade knowledge levels through training and capacity building;
- Does thematic research where information gaps exist;
- Does advocacy for sector development;

Rationale for the Resource Center Development

Often information is accessible to only a limited group of users. Sharing of information among the different agencies working in the sector through smooth coordination will avoid duplication, and thus help in making better, i.e. more cost-effective use of available resources. Through advocacy towards better information management the agencies will be aware of information available and necessary in the sector and thus be motivated to act on meeting the gaps in quality information.

A Resource Center development process has the potential to play a significant role in facilitating or initiating information sharing, making sure that every stakeholder can share information through the network up to the general public and has the same access to information that is delivered in a user-friendly way. In this way, stakeholders do not have to waste funds, time and effort in trying to find information. Instead, they can put their efforts in those activities that will lead to better performance in the water and sanitation sector, and ultimately achieve the overall objective to provide 100% safe drinking water and adequate sanitation to all by 2017.

A concerted effort to strengthen Resource Center's Services in Nepal

First a reality check

Nepal Water for Health (NEWAH) with the support of IRC International Water and Sanitation Centre¹, The Netherlands, and in collaboration with Integrated Development Society (IDS) Nepal assessed the existing information flows and information needs in the water and sanitation sector and the willingness of stakeholders to contribute to the establishment of a Resource Centre (Network) in Nepal. This was done through workshops, field visits and interviews.

The conclusion of the water sector assessment was that the information flow in the sector is both ineffective and inadequate. Information is shared mainly verbally among the stakeholders through personal networking. It was also experienced that too much information is being disseminated, that information supply and demand do not match, and that documents are often not really accessible (for example because a good executive summary is missing).

Through the interviews conducted at the organisational level we learned that information flows are not systematic and that there are many pieces of similar information material circulating in the sector. This indicates inefficient use not only of time and funds, but also in hindering people's thinking about appropriate technologies to help serve the people in better ways. In addition field visits clearly showed that local communities require much better access to information that they feel is relevant to them for continued functioning of their water supply systems and sanitation facilities.

The objective of the concerted effort

Taking the outcomes of the above mentioned assessment into account a number of sector organisations decided to start a Resource Center Development initiative. These organisations include:

- Nepal Water for Health (NEWAH)
- Integrated Development Society (IDS)-Nepal
- Environment and Public Health Organisation (ENPHO)
- Friends Service Council (FSC) Nepal
- Nepal Red Cross Society (NRCS)
- Water Aid Nepal (WAN)
- Department of Water Supply and Sewerage (DWSS)

The objective of the Resource Center Development initiative is to develop or strengthen organisations to perform Resource Centres functions: to provide access to effective information services that address the information needs of the local communities, intermediary level implementing organisations, field workers and sector professionals.

The underlying aim is to address the information needs of the community so as to empower them to seek solutions to their problems. Information is one of the ways that helps people build confidence and it is crucial for solving many problems encountered in the sector.

The major activities of the first phase are improving internal information management, consensus building within organisation about RCD and enhancing information sharing among sector organisations through meetings, workshops, distributing publications and disseminating information through Websites.

Within the next 2-3 years it is expected that:

- Major stakeholders in the water and sanitation sector get involved and support the Resource Centre philosophy;
- Appropriate information management in place;
- Resource Centre services are available at the central level and in some of the districts;
- Resources are mobilized for sustaining the Resource Centre services by developing proposals, disseminating products and integrating the program as an integral part of the organisation;

Hence, it is envisaged that by this time the concept of Resource Centre Development – “using knowledge to overcome water and sanitation deprivation” (as mentioned by IRC) will be internalized in many sector organisations and they can position themselves as an effective resource center and function efficiently.

¹ IRC supports Resource Centre Development processes in a large number of countries (for more information please take a look at www.irc.nl)

Resource Centre Network- Nepal

"Status of Networking"

An Initiative of RCNN - IRC Resource Centre Development

On behalf of RCNN
R.B. Budhathoki, M.C. Neupane
Kerala, India, April 5, 2005

Goal & objectives

- **Goal:** establish a well-equipped functional RC with access to effective services of info. & knowledge on WATSAN for all users.

Objectives:

- Ensure effective functioning RC
- Increase involvement & support of sector organizations
- Initiate info./ knowledge sharing
- Making info. available at district / Community level (INA)
- Identify & introduce an appropriate info. management system

2

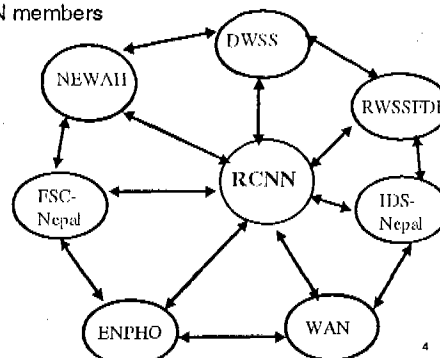
Context

How RCD initiative began in Nepal:

- Started with partner workshop early 2002
- Awareness raising within RCN member orgs.
- Early 2003: info needs assessment (INA) & Water sector assessment (interview-14 orgs.)
- As an effort of various stakeholder meetings a group of seven organizations formed: the Resource Centre Network (RCN)

3

- Advisory Board
- RCNN members

4

Efforts in making network function

- RCN being sensitive, proactive and diplomatic
- Joint action plan
- Given Department (govt.) as chair of RCN
- NEWAH worked as RCN secretariat
- Financial transparency maintained
- A MoU was signed by seven RCN members
- Sub-level contracts were signed between NEWAH and individual member
- New proposal to EC for 2005 onwards

5

Current Status

- Network members have assigned staff and taken RCD as a integral component of organization
- Government has realized and started the information and knowledge management initiative & made funds available to strengthen DWSS's capacity
- a common view and initiation to develop the network products (website, publications- Blue pages, inventory of resources, information through WASH news letter, education manual, leaf let under process)

6

Common characteristics

Autonomy of members remain intact & voluntary participation

- regular meetings;
- Clarity on role of IRC, Secretariat and chair org.

Benefit of joining the network seen as:

- To better position itself;
- To better fulfill organization's goals
- To obtain a larger outlet for products;

7

Characteristics...

- To obtain funding for common activities
- To avoid duplication in the same effort
- Influence in policy improvement

Network structure is:

- Informal (loose) network
- Non-hierarchical
- Secretariat Support

8

Problems in networking

- Networking was tough
 - People were sensitive about perceived role of NEWAH and its exclusive relationship with IRC
- Structure was considered important than content
- Few organizations did not feel comfortable with NEWAH's facilitation role.
- Issue of power relation between government and NGOs

9

Challenges

- Long term commitment from RCN members
- Monitoring of implementation (quality of work) and validation
- Remaining focused on information needs
- Obtaining and dealing with budget matters
- Development of network products

10

Challenges...

- Broader participation of organizations delivering information
- Establishing RC at local level
- Still some un clarity about how to make Network approach workable (role of Government and NGOs)
- Frequent human resource turnover
- Current situation of the country

11

Future vision

"The network will be strengthened to coordinate & encourage the sector organizations at national, district and community level to flow information and knowledge effectively"

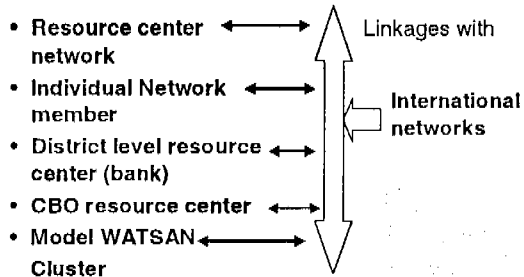
12

Activities that fit in this vision

- Documentation service (library, internet)
- Strengthening Institution capacity
- Capacity building of human resource
- District level Resource centre (resource bank)
- Packaging and dissemination of information (through newsletter, resource materials)
- Advocacy, lobbying and policy influence
- Coordination and linkages with existing sectoral networks

13

Modality

14

How do we seek future financing?

- Each organization has to develop a clear strategy and policy to contribute RCN activity as integral component of the organization.
- Explore opportunities/ approach to different donor and organizations to expand and develop the RCN activities

• Thank you

15

6. Case Studies and Features

6.1 Case Studies

- 6.1.1 Keshmaya's Early Death and the Current Situation in Tangmang –
By Saroj Dahal
- 6.1.2 A Woman's Courage in Saving her Land from Being Lost –
By Laba Hari Budhathoki

6.2.1 Sancharika Feature Service

- 6.2.1 No Toilets for Physically Challenged – By Sangita Rijal
- 6.2.2 They Cannot Drink to their Heart's Content – By Kamala Parajuli

Keshmaya's Early Death and the Current Situation in Tangmang

By Saroj Dahal
NEWAH, WRO

It was shocking for most of them to believe that Keshmaya had passed away. She had just come three days ago carrying her 11-month-old son and a bag full of gifts on her back from her maternal home. However, the news of her death was true. Suffering from diarrhoea for two days had taken away her life.

Keshmaya a resident of Salleni, Parbat district, Dhairing VDC, Ward No.3 had just returned a day before from her maternal home in July 1997 and was all set to plant paddy. All of a sudden she started to vomit and had diarrhoea repeatedly. The traditional and uneducated society as usual took her case in a very light manner. After undergoing two days of frequent diarrhoea, almost in her last stages, her family members decided to take her to the hospital. However, she died on her way. The reason for Keshmaya being affected by diarrhoea was the use of contaminated water and lack of access to sanitation.

Describing about the past condition Keshmaya's father-in-law Sabal Pun says, "During those days we drank water from the river, none of the households had latrines. We also used the riverside for defecation, but now, since the implementation of NEWAH's programme all the houses have and use a latrine. Clean drinking water is also available now. If this facility was accessible in those days and had we been informed, my daughter-in-law would not have faced an early death."

After NEWAH's drinking water, hygiene education and sanitation programme was introduced in the village, Keshmaya's husband Krishna Bahadur Pun is assured that unlike his wife no one in the village have to face similar fate.

Tangmang is undoubtedly a clean village now. The human excreta, which used to be seen everywhere earlier can no longer be spotted. The eleven water taps in the village supplies clean water. Keshmaya's husband Krishna says that his entire family still grieves her early death but is happy with the thought that the others don't have to succumb to even a minor water borne disease like diarrhoea. He further adds, "If we had the facility and awareness in those days then my wife would not have died."

A Woman's Courage in Saving her Land from Being Lost

By Laba Hari Budhathoki
NEWAH ERO

Raxi Devi working at sanitation factory with her friend, she is giving materials to cast latrine ring

While mixing cement, gravel and sand she takes a big gasp and wipes out the sweat from her forehead and says, "Now I am going to get back my land." This is 45-year-old, Raxi Devi Chaudhary of Siraha district, Siswani VDC, Ward No. 2. She had taken loan keeping her land under security while her husband had broken his hands and could not earn. She relates that she plans to pay back by working as a sanitation mason, building latrines for the Beli Drinking Water and Sanitation Project in her village and save her land from being lost.

Setting an example, she challenged the traditional *Purda* System prevalent in the Tarai, which believes that women cannot work equally as men. After acquiring the gender and poverty sensitive awareness training as part of the project, discussion took place in the community to hire two women from the poor, ethnic and dalit groups to work for paid jobs according to the policy of the programme. None of the women stepped forward and said they could do it. Remembering the past scenario, the committee chairperson, Mr. Mashi Lal Chaudhary informed that presently lot of women seemed interested in such kind of jobs and kept enquiring about availability of similar job opportunities.

According to the well being ranking conducted in the community, Raxi Devi's household with five members falls under the poorest of the poor groups. She owns five *Katha* (5556 sq. metre) land, which earns produce to last only three months of the year. She discloses that the rest of the months her family lives on the daily waged earnings. She says that the project has been successful to ensure equal wage system in her community where the wage system is discrepant amongst the men and women (the practice is to give four kilos of grain to women and five kilos to men working as daily waged labourers). "I earn Rs.155 daily as much as my male counterparts in this programme," she owns up happily and proudly.

She aspires to retrieve her field by paying back the loan as well as make enough money to send her son to school, working as a sanitation mason. Last but not the least she wishes that opportunities are created and made accessible for women like her in the community.

No Toilets for Physically Challenged

Most of us may have neither thought nor experienced that there are many friends among us who cannot use toilets and that the majority of them are women.

By Sangita Rijal

Sushma Shivakoti, who has been using wheelchair because of the rib problems that originated from typhoid during her childhood, came to Kathmandu a year ago. It is compulsion rather than desire that brought her to Kathmandu. Just recently, she started using the crutches. But that has not solved her problems completely. Apart from the difficulty in travelling in Kathmandu, she could not use the toilet properly.

Using toilets when she was studying in Grade Four in her village at Sunkhani-2 in Dolakha district was a big problem. Her new pose such problems. At Navajivan Centre, there is a facilitates her to take her. However, there was no Saraswoti Bidhya Mandir, one year ago. "With the friends, I used the school's emergency. That too, after the floor, which was already says.

She still vividly remembers the days when she did not go to school, as she was not in a position to use the toilet there. In the rainy days, she could not go to the toilet, which was made up of mud, even with the help of her friends.

school does not Khagendra door in the toilet that wheelchair inside. such facility at the school she left help of my sister and toilet only in times of resting my hands on wet with urine," she

In a soft voice, she recalls her past: "Many a time I slipped on the toilet floor that was covered with grime. Many a time, I could not answer the nature's call on time. I went to the toilet only upon returning home," she says.

She still vividly remembers the days when she did not go to school, as she was not in a position to use the toilet there. In the rainy days, she could not go to the toilet that was made up of mud even with the help of her friends.

Shivakoti, who has been living at a rehabilitation center for the disabled at Chuchepati (Kathmandu), says enthusiastically: "At my new school, the wheelchair can enter the toilet. I have not encountered any incident where my crutches fell down in the toilet."

Binita Khadka has a bitter experience as well. "I did not go to my first school whenever I had my period," says Khadka. "There was no toilet suitable to my needs." But there was a toilet for her at Shree Ram High School at Kokalpur. She lost the mobility of her limbs to polio at the age of one year and a half. She now uses the crutches.

Normally she did not drink water at high school because she was ashamed of using toilet freely. But the problem followed her to college as well. The lock of the toilet was placed so high that she could not reach it. She had an unpleasant experience of making her friend stand outside the toilet as she urinated on the toilet floor.

She grew up, as she climbed the ladder of education. Still, Binita has not been able to use the toilet that meets her need. Although her school has separate toilets for men and women, there is not a single one suitable for the physically challenged people. "I cannot bend my legs. But there is no commode suitable to my needs," she says.

Central Member of the National Federation of the Disabled Binita says: "Kathmandu is the capital city. Here we do not have special toilets. How can there be one elsewhere?"

At R R College, it is not possible to take wheel chairs into the toilets. Are there any toilets for the physically challenged people at the capital's schools? Even if one manages to find one, there will be one problem or another," says Binita. Either the lock or the tap could have been placed in

unreachable places, she further says. "In some places, we will have to climb the stairs to go to the toilet. For people like us it is extremely difficult to climb the stairs to use the toilet."

The woe of Sanumaiya Gurung of Lele, Lalitpur, who uses wheel chair, is no different from that of the physically challenged women. Her job requires her to travel frequently to and from Kathmandu and Lalitpur Municipalities. "There are many toilets in the city. But I cannot go to any toilet without the help of my friends," she says.

"The wheel chair could not go inside. Most of the toilets are on high platforms. In case the wheel chair manages to enter the toilet, there will be no room to turn it or to close the door," she adds. "Then there will be no option but to keep the door open."

The lock of the toilet was fixed so high that she could not reach it. She had an unpleasant experience of making her friend stand outside the toilet as she urinated on the toilet floor.

A research conducted by Nepal Water for Health (NEWAH), a non-governmental organisation, in April this year says 90 percent of the non-governmental organisations and government offices do not have toilets for the physically challenged people. The research covered 51 organisations and offices, including government offices, hospitals and educational institutions. But President of Nepal Disabled Society Rupmangat Neupane does not agree with the findings of the research. "No toilets have been constructed for the physically challenged people," he says. In the absence of special toilets, wheelchair-bound students do not go to school.

They have not been able to enjoy the freedom of mobility as there are no toilets even in public places. Only a few women venture outside their houses, and when they do, they do not drink water in public places fearing a visit to the toilet. According to Engineer Farag Kayastha, who is associated with the government's residence and urban development department, there are plans to build special toilets in the buildings that are undergoing construction, and that are related to the health sector. Kayastha claims that such toilets will be reconstructed in the next fiscal year at old government offices such as the Land Revenue Office and the Chief District Office where many people come.

Co-ordinator of the newly formed taskforce Access of the Disabled to Drinking Water and Hygiene Rupmangat Neupane says: "National and international organisations must stop building physical infrastructure as requested. The schools must stop saying that they have not built such toilets because there are not any physically handicapped student there," he says. The government's goal to provide drinking water and toilets for all by 2017 cannot be achieved by deceiving the disabled. "If we are ignored, even the Education for All by 2015 slogan will turn out to be an empty promise."

Birendra Raj Pokharel, President of the National Federation of the Disabled, says the height of the tap from the floor should not be more than 3 ft. The perimeter of the toilet pan should be 18 inches at the maximum, and the height of the stairs leading up to the toilet should not be more than nine inches. There should be a bar on a path to the toilet so that they can walk by holding the bar. There should also be another bar near the toilet pan or commode.

According to the Census of 2058 BS, 0.46 percent of the country's total population are disabled. Of them, the physically challenged people are 39 percent, and more than 50 percent of them are women. Going by the World Health Organisation estimates, there are about 2.5 million disabled in Nepal, more than half of them women. It also says 10 percent of the people in developing countries are disabled.

Courtesy: Sancharika Samuha

They Cannot Drink to their Hearts' Content

From morning to evening, they are busy selling vegetables on the pavement, that too without drinking water. How can they drink? They do their business throughout the day, and there is no toilet nearby. Aren't they hapless?

By Kamala Parajuli

Gita Chaudhary, 50, of Koteswor has two daughters. She is heavily pregnant. She started a vegetable business in Koteswor a year ago. From morning to evening, she is busy selling vegetables on the pavement. "I do not drink water from morning to evening," she says. "I cannot go to a proper toilet on time. So it is better not to drink water at all. I used to control urination this way, but these days it is very difficult," she says. "When one is pregnant, she needs to go to toilet frequently. It is difficult to hold back oneself and one needs to work as well," Gita says uncomfortably. "My husband sells vegetables on a cycle the whole day, but his earnings alone do not provide us with meals. Therefore, I am working despite the extreme pain," she adds.

Her two daughters were born in a village. There she did not have such problems. Whenever she had to urinate, she used to go to the field. But in Kathmandu, people are walking around in all the places. She could not urinate on the street. "There is no public toilet nearby," she says. Her rented room is very far away. That is why she goes to the toilet before setting off for work in the morning and drinks less water. I try my best to resist the nature's call in the afternoon. But if I push myself too much, I begin to lose control over it. But because of shame, I cannot urinate in public. In front of us, men turn backwards and urinate on the road. How easy it is for them! It is indeed lucky to be a man!

Gita is eight-months pregnant. But so far, she has not visited a hospital. She says: "Sometimes my private part itches and it scalds when I urinate. But I am ashamed to go to a doctor. Like Gita, other women hawkers confront such problems. Phulmaya Tamang, who sells vegetable alongside Gita, is also pregnant. Her pregnancy is more than eight months old.

Phulkumari says: "In this condition, it is very difficult to sell vegetables on the pavement. Sometimes it is the sun; sometimes it is the rain; sometimes it is the city police. One has to run here and there carrying vegetables. Furthermore, I have to resist the nature's call. Three months ago, when I had urinary problems, I went to Maternity Hospital for a check-up. The doctor told me to drink lots of water. But there is a constraint. The doctor also told me not to use dirty toilets. It is said that if a pregnant woman suffers from such problems, it will affect the child. The more one drinks water, the more one urinates. But there is no toilet to go to at short intervals. There are people everywhere. Where can one go? There is not even a dirty toilet. How can one find a clean one? It would be a great thing if one manages to escape public notice and finds space to squat [to urinate]. But who will make an arrangement? Only women have to confront problems where there are no toilets. Men can stand anywhere."

From morning to evening, she is busy selling vegetables on the pavement. "I do not drink water from morning to evening," she says. "I cannot go to a proper toilet on time. So it is better not to drink water at all."

Kumari Magar, who lives in Shankhamul, had been visiting the Maternity Hospital since she got pregnant. She knows the importance of toilet. The 22-year-old woman, who hails from Makwanpur, has been living in a rented apartment near Sukumbasi Tole of Sankhamul for the past four years. She had a miscarriage when she was pregnant for four months. But this time, she is cautious, and has been visiting the doctor regularly. She says: "My private part used to have an itch. Urination became painful. And I used to have white discharge. This happened for a long time, and ultimately it affected the womb. After the problem worsened, I took medicine as well. May be, this adversely affected the baby inside. Then I went to the Maternity Hospital for a check-up. The doctor said I had a urine infection because I did not use clean and proper toilet. Then he prescribed a medicine."

Talking about pregnant women's need for frequent toilet visits, senior gynecologist Dr Bhola Rijal says: "Pregnant women need to urinate more than normal women. This is because of the change in their hormone. Furthermore, the uterus gets loosened because there is a baby inside. The uterus presses the urine bladder. That is why, they need to urinate frequently."

He says: "Many pregnant women come with urinary problems. Most women have infection in their urinary bladders. This affects the baby inside the womb. Every time, pregnant women come for a check-up, their urine is tested. Based on the report, medicine and counseling are given."

Talking about pregnant women's need for frequent toilet visits, senior gynecologist Dr Bhola Rijal says: "Pregnant women need to urinate more than normal women. This is because of the change in their hormone."

Senior gynecologist Dr Kasturi Malla, who sees, listens to such problems of women and treats hundreds of them every day at Maternity Hospital in Thapathali says: "Problems related to urine are common among more than 80 percent Nepalese women. And the majority of them come with urine infection. The more one urinates, the better it is for the health. The more one drinks water, the easier it will be to urinate. But if one does not release the urine regularly, the urine clots, yellows and it will be difficult to discharge it. Infection of this type could affect the baby inside the womb."

She further says: "Women's reproductive organ is open, and less secure than that of men. They have to squat to empty their bowels or to urinate. They have a high chance of infection. The virus spreads easily in urinary bladder and uterus. This will ultimately infect the kidney. This could result in premature childbirth, low weight or stunted babies and sometimes miscarriage."

According to Dr Malla, "The root cause of the problem is mismanaged toilets and lack of access to toilets on time. In many cases, forceful delay in urination leads to this problem. This problem is found more among the women who do not urinate on time."

A study done by Nepal Water for Health (NEWAH) three years ago says there are 33 public toilets in Kathmandu Metropolitan City's 15 wards. Of them, four toilets are not usable. Because of lack of water, others are also unhygienic.

Courtesy: Sancharika Samuha

7. Presentations

- 7.1 Annual Programme Overview by the Director - Mr. Umesh Pandey
- 7.2 NEWAH Annual Financial Overview 2004/05 – Mr. Rattan Kumar Siddhi, Treasurer, NEWAH
- 7.3 Working in Conflict Situation - Mr. Hom Nath Acharya, Regional Manager, FWRO
- 7.4 Reaching to Un-reached – Mr. Kumar Silwal, Regional Manager, MWRO
- 7.5 Access of Disable to WATSAN Services and NEWAH's Effort – Mr. Manoj J. Rayamajhi, Regional Manager WRO
- 7.6 MDG's Target on Sanitation and NEWAH's Contribution – Ms. Saraswoti Khanal, Regional Manager, CRO
- 7.7 Addressing Social Exclusion through GAP Approach – Mr. Himalaya Panthi, Regional Manager, ERO
- 7.8 Looking Back Study: Findings of NEWAH – Mr. Yubaraj Shrestha, New Initiative Manager, HQ

NEWAH ANNUAL OVERVIEW 2004-05

Presentation Method

Slide presentation will be in English

Verbal presentation will be in Nepali

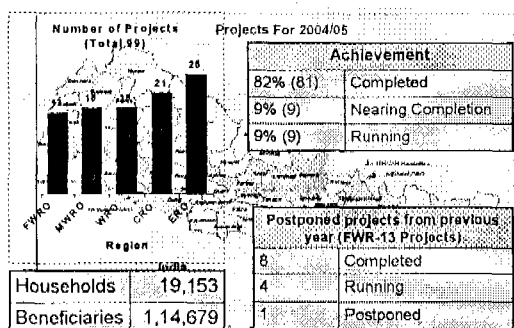
Contents

General Information
Summary of WATSAN projects 2004/05
Programme Level Initiatives
Organizational Level
Research & Learning
Advocacy
Coming Year's Plan
Few Challenges

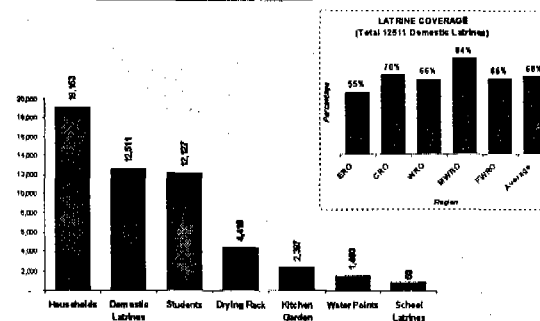
General Information

- 9 % of projects affected and delayed
- 94 % Budget Utilization
- Governance
 - Outgoing Ms. Kamala Thapa
 - Incoming Mr. Santa Bahadur Pun
- 1 % Staff turnover
- NEWAH is undergoing a change management process
- Funding Partnership
 - Continued Partnership with Wateraid Nepal, Plan Nepal and IRC
 - Three Year Partnership Agreement with SIMAVI
 - End of DFID 6 Year Programme in Mid and Far West
 - Increased funding from Friendship Clinic
 - Partnership Discussion with Concern Nepal
 - Other small funding

Summary of WATSAN projects 2004/05

Achievements

Programme Level Initiatives

- Piloting Community Led Total Sanitation (CLTS) initiated in 2 communities (Karkidanda and Uriabari)
- Sani-mart 2 places – Dhading and Udayapur
- VDC Coverage on Sanitation
- Arsenic Testing - 5328 TW and Mitigation – re-boring and Kanhan filter
- Learning on Integrated Water Resource Management
- Addressing the issues of illiterate and neo-literate for informed decision making at local level
- Piloted Community Level M & E system in 6 communities
- Review of Programme from Conflict Sensitive Development (CSD) angle
- Addressing Water Problems in Tarai differently
- Resource Centre Development in progress
- WATSAN services for disabled initiated
- Basic reproductive health

Organizational Level

- NEWAH HQ restructured
- Capacity Assessment of NEWAH
- Recruited Internal Auditor for regular financial scrutiny
- Installed new financial software to improve financial management system
- Strategic Planning for the period 2005 - 2010
- Joint Project Completion Review of DFID supported 6 year programme

Research & Learning

- Looking Back Study completed for 298 projects
- Water Consumption Study – Avg. 54 lpcd (47 and 61)
- Saving and Credit Evaluation
- Why didn't the poorest HH built latrines despite subsidy?
- Public Latrine Study in Biratnagar Sub-metropolis
- How aware we are? Study of Latrine Conditions in Public Buildings in Kathmandu

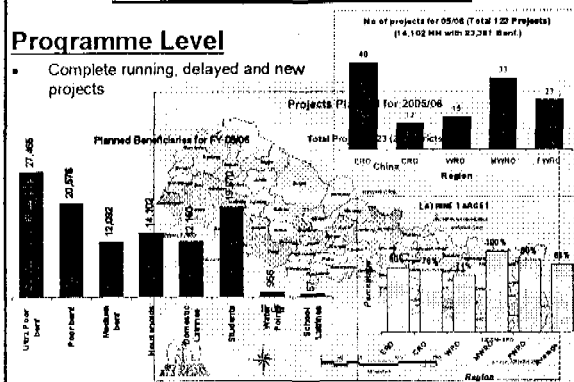
Advocacy

- Support to FEDWASUN
- WASH – media campaign, journalist orientation, Feature Writing, Sector Newsletter, IEC Materials.. etc.
- Collaborative effort for universal sanitation coverage – Chitwan
- GAP learning dissemination
- Issues of disable
- Civil Society Voices in SACOSAN II

Coming Year's Plan

Programme Level

- Complete running, delayed and new projects

coming year's plan Contd...

- Implement District Based Operation at least in one district
- Scaling up sanitation – Sani-mart, CLTS, SLTS, etc.
- Preparedness for and implement Quick Response Projects
- Support rehabilitation work
- Integration of new Database for Disaggregated data of projects
- Community Level M & E system
- Water Quality
- Pilot Integrated Water Resource Management

coming year's plan Contd...

- Study on IDP and Un-served poor in selected areas in Mid West and East
- Looking Back Study continue
- NEWAH Participatory Assessment
- Conduct Socio Economic impact study
- Scale up Saving and Credit through FEDWASUN
- Introduce Rope pump technology in Tarai
- Pilot Community Managed Overhead tank system in Tarai
- Rain Water Harvesting continue

coming year's plan Contd...

Organizational Level

- Implement action plan for Capacity Development as identified by Capacity assessment
- Strategic Planning and Development
- Strengthen Financial Management System
- Revise organizational structure both at HQ and Regions in line with Strategic Plan
- Review of Programme Planning and implementation process using Safe and Effective Development in Conflict (SEDC) model
- Conduct Management Audit using external resource person
- Move towards Sector Alliance between NEWAH-GWS-FB and others with DFID support for next three years
- Establish Programme Partnership with Wateraid Nepal, Plan Nepal, Concern Nepal, Oxfam and Water Supply and Sanitation Collaborative Council

Few Challenges

- **Conflict**
- **Absence of people's representation in Local Bodies**
- **Managing Change**

Acknowledgement

- Communities – Children, Women and Men
- Local Partners- NGO, CBO, SFDP, WSUC, FEDWASUN, RCNN Members, Nepal WASH Group Members, GRASEPANI partners and others
- Local authority – VDCs / DDCs / Municipalities/DAO
- Agencies – SWC, Other NGOs / INGOs / DWSS and other GOs and Collaborators
- Volunteers, Researchers, Educational Institutions, Consultants, Service providers and Students
- Funding Partners: Wateraid, DFID, IRC, Plan Nepal, SIMAVI, Friendship Clinic, WSSCC, Elgin Rotary Club and other individual donors
- NEWAH Executive Board and Members
- NEWAH Staff
- All Well Wishers & Supporters of NEWAH

THANK YOU !

Strategies

1. NEWAH will scale up and enhance its present service delivery to ensure equitable and sustainable services for the poor, marginalized, remote and conflict affected communities with emphasis on Sanitation and Health Promotion with safe water supply

Strategies

2. NEWAH will capitalize on its past experience in the WSH sector to reposition itself through diversifying its services in capacity building of individuals and institutions in the sector of WSH services

Strategies

3. NEWAH will develop strategic alliances/partnership with sectoral and other professional organizations and actively generate and share knowledge and experiences within and management of the sector as a whole to ensure access and effective services delivery even in the present conflict situation

NEWAH

Annual Financial Overview 2004/05

Presented by: Nepal Water For Health - HQ
Date: 15th September 2005

NEWAH Annual Meeting 15th Sep 2005

NEWAH Annual Financial Overview 2004/05

- Highlights
- Major Achievements
- Income & Expenditure Trend since last 13 years
- Major Funding Partners/Donors
- Annual Income & Expenditure for FY 2004/05
- Expected Income and Estimated Expenditure for FY 2005/06

NEWAH Annual Financial Overview 2004/05

- Total Annual Income for FY 2004/05 = Rs. 16 crore 40 lacs
- Total Annual Expenditure for FY 2004/05 = Rs. 15 crore 36 lacs
- Additional new funding partner/donors were introduced e.g. Aid Environment, Wash India etc.
- Total Rs. 16 crore 40 lacs budget allocated from:
 - WaterAid: Rs. 5 crore 21 lacs,
 - DFID: Rs. 9 crore
 - SIMAVI: 97.5 lacs
 - Plan: 62 lacs and
 - Others: 59 lacs

NEWAH Annual Financial Overview 2004/05

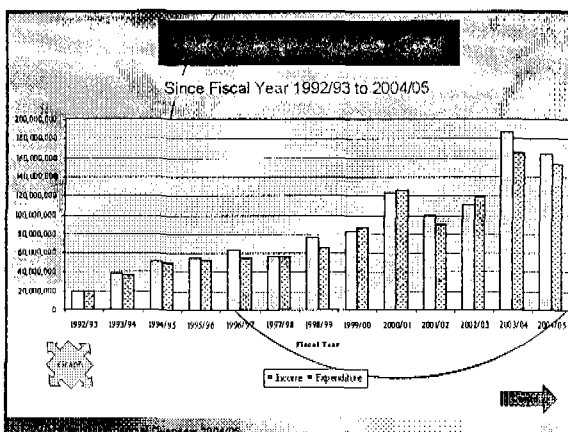
- Financial Policy Revised
- Management Report (Addition)
- Chart of Account Revised
- Endowment Fund A/c Opened
- NGO Coordinators Training Manual revised
- Internal Auditor / Finance Officer Appointed
- Introduced FAMAS
- Staff Welfare Fund Account

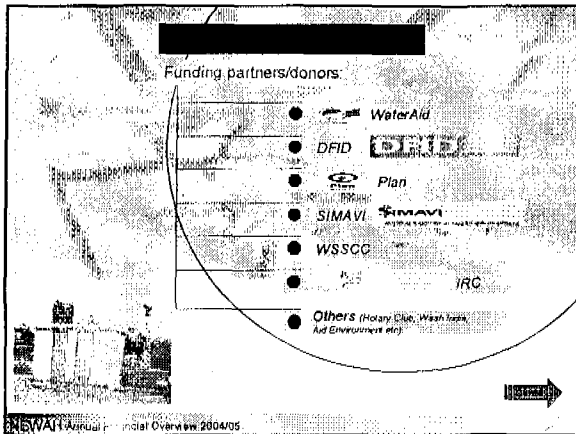
NEWAH Annual Financial Overview 2004/05

Since Fiscal Year 1992/93 to 2004/05

Fiscal Year	Income in '000	Expend. in '000
1992/93	19,842	19,222
1993/94	37,102	35,193
1994/95	49,839	49,090
1995/96	54,290	52,226
1996/97	62,374	55,066
1997/98	58,414	55,084
1998/99	75,073	68,298
1999/00	82,153	86,110
2000/01	123,156	125,528
2001/02	98,792	90,148
2002/03	110,678	118,528
2003/04	165,330	165,658
2004/05	184,008	153,830
Total	1,119,000	1,073,502

NEWAH Annual Financial Overview 2004/05

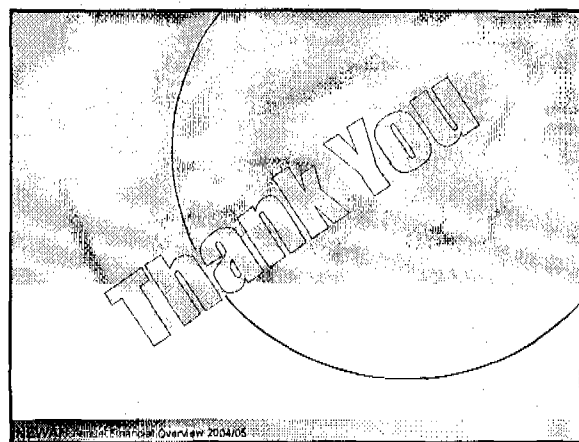
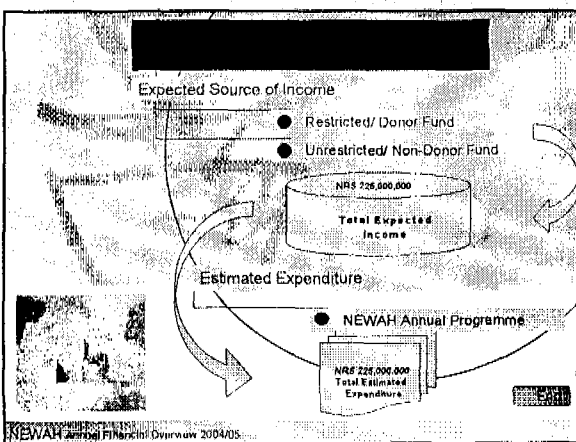

Fiscal Year 2004/05

Particulars	Revenue		Total Expenditure	
	Amount	%	Amount	%
Restricted Donor Fund				
WaterAid	504,828	51.7%	544,810	33%
DFID	504,858	60.0%	783,572	47%
Plan	1,049,69	6.7%	125,497	8%
Simavi	3,161,95	10%	5,25,39	3%
WSSCC	9,251,24	59%	11,37,02	7%
IRC	6,20,12	3.7%	6,20,12	4%
Others	15,41,02	9.0%	15,41,02	9%
Unrestricted Non-Donor Fund				
Grants	208	0.0%	0	0%
Revenue	4,03	0.0%	5,02	0%
Revenue	1,89,24	0.9%	18,72	0%
Subsidy	1,59,31	0.9%	22,72	0%
Total	9,840,00	100%	15,41,02	100%

NEWAH Annual Financial Overview 2004/05

NEWAH

Annual Financial Overview 2004/05

Presented by : Nepal Water For Health - HQ
Date: 15th September 2005

Highlights

- Major Achievements
- Income & Expenditure Trend since last 13 years
- Major Funding Partners/Donors
- Annual Income & Expenditure for FY 2004/05
- Expected Income and Estimated Expenditure for FY 2005/06

Annual Income & Expenditure

- Total Annual Income for FY 2004/05: Rs. 16 crore 40 lac
- Total Annual Expenditure for FY 2004/05: Rs. 15 crore 58 lac
- Additional new funding partner donors were introduced e.g. Ad Environment, West India etc.
- Total Rs. 15 crore 40 lac budget allocated from:
 - WaterAid: Rs. 5 crore 21 lac
 - DFID: Rs. 4 crore
 - SWA/IN: 97.5 lac
 - Plan: 82 lac and
 - Others: 58 lac

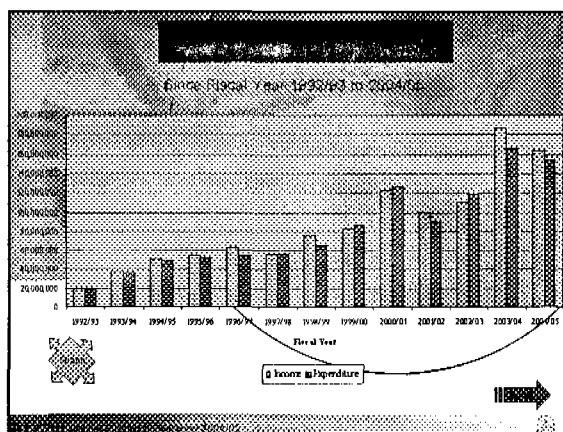
Management Review

- Financial Policy Revised
- Management Report (Addition)
- Chart of Account Revised
- Endowment Fund A/c Opened
- NGO Cash/Income Tracking Manual revised
- Internal Auditor / Finance Officer Appointed
- Initiated FAMAS
- Staff Welfare Fund Account

Income & Expenditure Trend 1992/93 to 2004/05

Fiscal Year	Income in USD	Expend in USD
1992/93	12,542	15,222
1993/94	37,103	35,701
1994/95	43,919	45,009
1995/96	54,200	51,316
1996/97	61,314	57,089
1997/98	75,111	71,964
1998/99	74,073	68,759
1999/00	83,153	86,910
2000/01	121,186	120,138
2001/02	88,782	90,148
2002/03	116,079	118,578
2003/04	145,043	139,608
2004/05	164,000	151,850
Total	810,000	791,972

द्वन्द्वरत अवस्थामा काम गर्दाका अनुभवहरू (Working in Conflict Situation)

पत्रकारिता : होमनाथ आचार्य,
पत्रकार,
सुदूर पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालय, धनगढी

द्वन्द्व

- द्वन्द्व एउटा प्राकृतिक र आवश्यक स्थिति हो जुन कुनै न कुनै रूपमा समाज र देशमा स्वभाविक रूपमा भइरहेको हुन्छ
- मानिसका उद्देश्यहरू बीच गेल हुन नसकेपछि द्वन्द्व उत्पन्न हुन्छ
- बिना हिंसा पनि असहमतिहरू र द्वन्द्वहरू समाधान गरेर उत्तम प्रतिफल प्राप्त गर्न सकिन्छ। दुर्भाग्यवश हाम्रो देशमा हालसम्म शान्तिपूर्ण रूपले द्वन्द्व समाधान हुन नसकेकाले समाजका सबै पक्ष पीडित हुन पुगेका छन्

क्रमशः

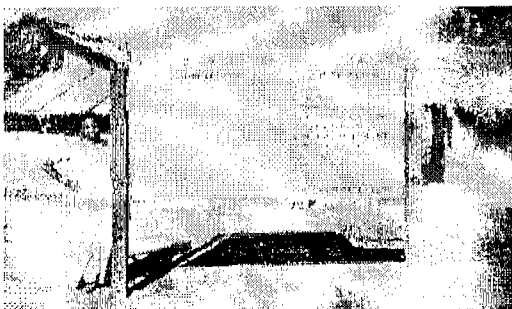
द्वन्द्वको समयमा सामना गर्नु परेका कठिनाईहरू

- गैरसरकारी संस्थाप्रतिको फरक-फरक दृष्टिकोण
- कार्य सुरु गर्नु भन्दा अगाडी समन्वय गरी अनुमतिका लागि दबाब
- आर्थिक सहयोग (चन्दा, कर) का लागि दबाबको सामना गर्नु पर्ने
- नेवाका स्थानीय साभेदार संस्थालाई हेर्ने दृष्टिकोण
- बारम्बार नेपाल बन्द र नाकाबन्दीले योजना अनुसार काम सम्पन्न गर्न ढिलाइ
- द्वन्द्वरत पक्षको कार्यक्रममा संलग्न हुनका लागि दबाब हुने
- द्वन्द्वका कारणले यस आ.ब.मा नेवा सु.प.क्ष.का अन्तर्गतको एउटा आयोजना ८०% कार्य सम्पन्न भई स्थगित भएको

अपनाइएका उपाय र रणनीतिहरू

- समुदाय र साभेदार संस्थालाई बढी जिम्मेवारी प्रदान
- नेवा र यसले गर्ने कार्यक्रम भत्काउने कागजात उपलब्ध गराइएको
- सरोकारवालाहरूसँग आवश्यकताअनुसार समन्वय र छलफल
- कर्मचारीहरू र साभेदार संस्थाहरूलाई द्वन्द्व व्यवस्थापन र Negotiation skill सम्बन्धी तालिम र अभिमुखीकरण
- समुदायमा आधारित संस्थाहरूसँगको साभेदारीमा बृद्धि
- Cluster Approach मा कार्य गरिएको

आयोजना क्षेत्रमा सूचनामूलक जानकारी सहितको बोर्डको व्यवस्था

क्रमशः

नेवाको GAP Approach ले गर्दा समुदायमा कार्य गर्न अनुकूल वातावरण बनेको

- द्वन्द्वरत अवस्थामा काम गर्दा आइपर्ने विभिन्न अवस्थाहरूमा सुरक्षाका लागि अपनाउनु पर्ने कार्यशैलीबारे सबै कर्मचारीहरू संवेदनशील हुनु
- नेवा प्रधान कार्यालयमा द्वन्द्वसँग सम्बन्धित विषय हेर्ने गरी एक जना कर्मचारीको जिम्मेवारीलाई निरन्तरता दिइएको
- नेवाको आचार संहितालाई प्रभावकारी रूपले पालना गरिएको
- नेवाका क्षेत्रीय कार्यालयहरूको सञ्चार प्रणालीमा सुधार
- RMO को मार्गदर्शन र सल्लाहलाई व्यवहारमा लागू गरिएको
- BOC को परिपालना गरिएको
- द्वन्द्व सम्बन्धनशील विकास पद्धतिबाट कार्यक्रमको विश्लेषण गरी कर्मचारीहरूलाई अभिमुखीकरण गरिएको

सिकाई तथा अनुभवहरू

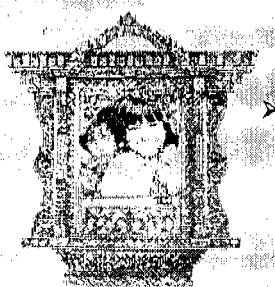

➤ द्वन्द्वको विपदाका
सबभन्दा बढी
महिला, केटीकेटी
र वृद्धवृद्धाहरू
परेका छन्

- सुविधाबाट बञ्चित र दुर्गम समुदाय सम्म पुगेमा सबै पक्षबाट स्वीकार्य हुने
- समुदायकै सहभागितामा दिगो र गुणस्तरीय निर्माण कार्य पारदर्शी प्रक्रिया अवलम्बन गरि सञ्चालन गर्नु पर्ने
- सम्बन्धित पक्षलाई संस्थाको लक्ष्य, उद्देश्य, नीति र कार्यक्रम स्पष्टसँग संचार गर्न सकेको खण्डमा यसले थप सहयोग पुऱ्याउने
- संस्थामा कार्यरत कर्मचारीहरूको आनीबानी, जाचरण र कार्य गराईले महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्ने
- संस्थाको प्रतिबद्धतालाई व्यवहारमा लागू गर्नुपर्ने
- स्थानीय साभेदार संस्थाको कार्य गराईले सधैंत असर पर्ने
- सामान्यतया बढी समय दिनु पर्ने
- द्वन्द्वरत पक्षको रणनीतिबारे अन्तर्गत हुनु पर्ने (Regular Risk Assessment)

आगामी रणनीति

- हालको अनुभव र सिकाइलाई अवलम्बन गरिने
- स्थानीय साभेदार संस्था छनौटमा विशेष ध्यान दिइने
- कार्यक्रमलाई निश्चित जिल्लामा केन्द्रित गरी सेवा नपाएका समुदायसम्म पुग्ने (Reaching to un-reached)
- तत्काल आउने मागलाई संबोधन गर्ने (Quick Response)
- स्थानीय रूपमा मानव स्रोतको विकास गरिने
- RMO ले विकसित गरेको सुरक्षित तथा प्रभावकारी विकास पद्धतिबाट आयोजनाको विश्लेषण गरी साभेदार संस्थालाई अभिमुखीकरण गर्ने
- जोखिमबारे नियमित मूल्याङ्कन गरी कर्मचारीको सुरक्षालाई प्राथमिकता दिइने

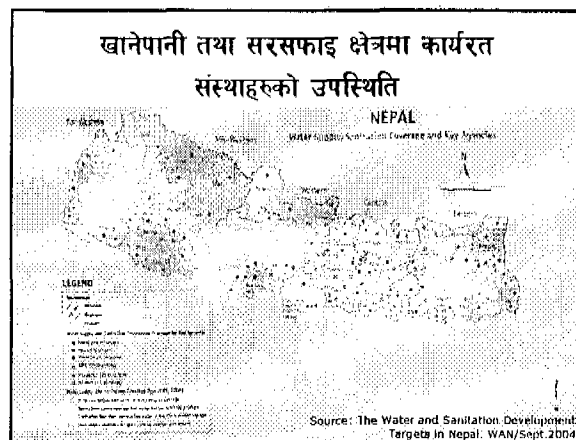

➤ हालको युद्ध विराम
दिगो शान्तिमा परिणत
होस् भन्ने कामना
गर्दछौं

धन्यवाद !

खानेपानी तथा सरसफाइ सुविधाको पहुँचबाट वञ्चित क्षेत्रहरू : अबको प्राथमिकता (Reaching to un-reached)

प्रमुख कार्य
कुमार सिमवाल
क्षेत्रीय प्रमुख,
ग्रामपंचायत क्षेत्रीय कार्यालय, पोखरा

खानेपानीको पहुँच नपुगेका क्षेत्रहरू

- सडक तथा सदरमुकामबाट टाढा
- चुरे पर्वत र आसपास
- उच्च पहाडी
- बढी लागत लाग्ने क्षेत्रहरू
- मुहानभन्दा माथि र टाढाका समुदायहरू
- U भ्याली भएका क्षेत्रहरू
- दलित वा जनजातिको बस्ती
- गरिब वा पिछडिएका वर्गको बस्ती
- द्वन्द्व प्रभावित क्षेत्रहरू

सामना गर्नुपर्ने चुनौतीहरू

- कठिन भौगोलिक स्थिति
- छरिएका बस्तीहरू र गरीबी
- आयोजनाको लागत/अवधि औसतभन्दा बढी लाग्ने
- कम लगानी, बढी उपलब्धिको अपेक्षा
- यातायात/सञ्चारको असुविधा
- प्राविधिक कठिनाई
- आयोजनाको अनुगमन, निरीक्षण गर्न कठिनाई
- बसाइ सराई
- सहयोगी संघ संस्थाहरूको न्यून उपस्थिति

नेवाका प्रयासहरू

- मध्य तथा सुदूर पश्चिमाञ्चल क्षेत्रमा तराइभन्दा पहाडी आयोजनाहरू नदी संचालन गर्ने नीति (तराई १/३ र पहाड २/३)
- अति द्वन्द्व प्रभावित/सेवा कम पुगेका क्षेत्रहरूमा सेवा विस्तार
- जि.वि.स. र खानेपानी तथा सरसफाइ डिभिजन कार्यालयसँग मिलेर यी क्षेत्रहरूको पहिचान र कार्यान्वयन
- विभिन्न प्राविधिक विकल्पहरूको प्रयोग
- पैरवी
- कर्मचारीहरूको सुरक्षा, सेवा र सुविधाप्रति संवेदनशीलता

अनुभवहरू

- वास्तविक आवश्यकता र मागको सम्बोधन
- समुदायको उल्लेखनीय सहयोग, भूमिका
- सवै क्षेत्रबाट प्रशंसा
- आत्मसन्तुष्टि र आत्मसम्मानमा अभिवृद्धि
- सामुहिक आर्थिक सहयोगको खाँचो

अबको प्राथमिकता

- सुविधा नपाएका वर्गहरूको सहि पहिचान गरी कार्यक्रम लागू गर्ने
- उपयुक्त प्राविधिक विकल्पहरूको खोजी गर्ने
- तथ्याङ्कमा एकरूपता कायम गर्नु पर्ने
- विपन्न, दुर्गम र पिछडिएका क्षेत्रका आयोजनाहरूको दिगोपना सुनिश्चित गर्ने

यो बोझबाट
छुटकाराका लागि
सहकार्य गरौं

धन्यवाद

खानेपानी, स्वास्थ्यशिक्षा र सरसफाइका सुविधामा अपाङ्गहरुको पहुँच : नेवाको प्रयास

मनोज्ञ रायमाथी
नेपाल स्वास्थ्यको लागि पानी (नेपा)
पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय अस्पताल, पोखरा

अपाङ्गता के हो ?

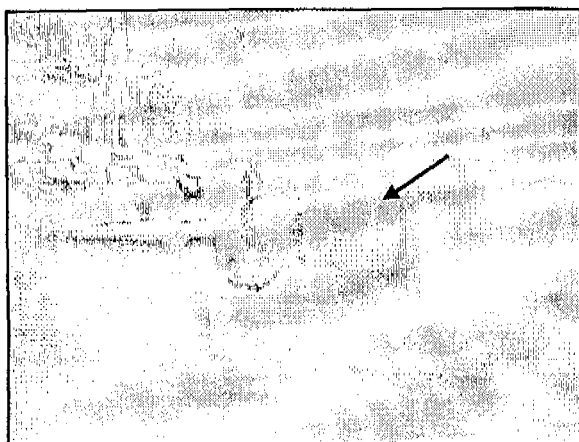
- मानिसले अपाङ्गपन धेरै पहिलेदेखि व्यहोर्दै आएको एक प्रकारको शारीरिक असक्षमताको अवस्था हो
- परम्परागत धारणा :
 - बैउता रिसाएर, पूर्वजन्मको पाप आदि
- वास्तविक कारण :
 - जन्मदै अपाङ्ग, रोगव्याधि, सशस्त्र द्वन्द, बढ्दो दुर्घटना, आदि
- सरकारी मापदण्ड :
 - अपाङ्ग संरक्षक तथा कल्याण ऐन २०३९ : 'अपाङ्ग भन्नाले दैनिक कार्य गर्न शारीरिक तथा मानसिक तवरले असमर्थ भएको नागरिक सम्बन्धित ।'

वर्तमान अवस्था

- अपाङ्ग बच्चा जन्मैदेखि परिवारका लागि चिन्ताको विषय हुन्छ, खासगरी अपाङ्ग महिलाहरुले बढी नै अपमान र असहज परिस्थितिको सामना गर्नुपर्ने हुन्छ
- चेतनाको अभाव, अशिक्षा तथा संवेदनशीलताको कमी आदि कारणले अपाङ्गपन तथा त्यसका असरहरुलाई बढाएको छ
- कतिपय अपाङ्गहरुले सरसफाइका लागि अरुको भर पर्नुपर्ने र सरसफाइसम्बन्धी उचित जानकारीको अभावले गर्दा उनीहरु बढी विरामी हुने गर्छन्
- अपाङ्गहरु भौतिक सुविधा प्रयोग गर्नबाट बञ्चित छन्

नेवाको पहल

- स्थानीय संस्थासँगको साभेदारी : बागलुङ जिल्लाका ७ वटा गाविसका ५० जना अपाङ्गहरु पहिचान गरी अपाङ्ग अनुकूलका संरचना निर्माण र प्रयोगसम्बन्धी जानकारी तथा स्वास्थ्यशिक्षा प्रदान
- आयोजना व्यवस्थापन समितिमा अपाङ्गहरुको अर्थपूर्ण सहभागितामा जोड
- नेवा पोखरा अन्तर्गत बनिने सबै विद्यालय चर्पीहरुमा अपाङ्ग अनुकूलको एउटा चर्पी कोठा थप्ने निर्णय
- 'वि.सं. २०७३ सालसम्ममा नेपालमा पूर्ण सरसफाइको लक्ष्य प्राप्त' विषयक सार्वजनिक संवाद' को आयोजना

उपलब्धिहरु

- अपाङ्ग तथा उनीहरुका परिवारका सदस्यहरुले खानेपानी तथा सरसफाइका सुविधा उपयोगमा सहजता महशुस गरेको
- विगतमा चर्पी प्रयोग नगर्ने छरछिमेकीहरु पनि अपाङ्गहरुले चर्पी प्रयोग गरेको देखेर आ-आफ्ना घरमा चर्पी बनाई प्रयोग गर्न थालेका
- अपाङ्गहरु सरसफाइप्रति बढी सजग भई परिवारका अन्य सदस्यलाईसमेत सरसफाइसम्बन्धी उचित आनीबानी प्रयोग गर्न उत्प्रेरित गर्ने गरेको

चुनौतीहरू

- सेवा प्रदायकहरूले समुदायमा अपाङ्ग अनुकूलका संरचनाहरूको माग नै छैन भन्ने पूर्वानुमान गर्छन्, अपाङ्गहरूलाई आफ्नो अनुकूलका संरचनाहरू बनिन सक्छन् भन्ने कुरा थाहा छैन
- अपाङ्गहरूको मुशलाई खानेपानी तथा सरसफाइसम्बन्धी राष्ट्रिय नीतिले समेट्न नसक्नु
- अपाङ्ग अनुकूलका डिजाइनहरूवारे प्राविधिक ज्ञानको कमी
- अपाङ्गहरूवारे तथ्याङ्कमा एकरूपताको अभाव

सुझाव

- सार्वजनिक सरोकारका स्थानहरू लगायत खानेपानी तथा सरसफाइ आयोजनाहरूमा अपाङ्ग अनुकूलका धारा, घरेलु तथा विद्यालय चर्पी बनाउनु पर्ने
- अपाङ्गहरूको अनुकूल हुने संरचना निर्माणसम्बन्धी आवश्यक सामग्रीहरू पाउने स्थानको पहिचान र सूचना प्रवाह गर्न आवश्यक
- खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता समितिमा अपाङ्गहरूको अर्धपूर्ण प्रतिनिधित्व गराउन पहल गर्नु आवश्यक
- अपाङ्ग भएका घर परिवारलाई सुहाउँदो किसिमको शिक्षा दिन आवश्यक
- अपाङ्गहरूको समावेशीकरणका लागि पैरवी गर्न आवश्यक

रास्तो होस्

एकपटक गम्भीरतापूर्वक सोचौं त !

- दशा ! बाजा बजाएर आउँदैन्....
- कुनै पनि मानिस कुनै पनि बेला अपाङ्गपनको शिकार हुनसक्छ

न्याय

सरसफाई क्षेत्रको सहस्राब्दी विकास लक्ष्य र नेवाको योगदान

सरस्वती खनाल
क्षेत्रीय प्रबन्धक, नेवा म.क्ष.का.
२०६२ भाद्र ३०

सहस्राब्दी विकास लक्ष्य निर्धारण

- सन् २००२ मा दक्षिण अफ्रिकाको जोहानसबर्गमा विश्वका १९१ वटा राष्ट्रहरूद्वारा सहस्राब्दी घोषणापत्र पारित गरी शान्ति, सुरक्षा र विकाससँग सरोकार राख्ने वातावरण, मानव अधिकार तथा सुशासन जस्ता कुराहरू समावेश गरिएको।
- सहस्राब्दी विकास लक्ष्यहरूको सुपरीवेक्षण विश्वस्तरमा तथा राष्ट्रिय स्तरमा गर्ने गरिन्छ।

सहस्राब्दी विकास लक्ष्यहरू

१. अति गरीबी र भोकमरी उन्मूलन गर्ने
२. विश्वव्यापी रूपमा प्राथमिक शिक्षामा पहुँच पुऱ्याउने सबैको लागि शिक्षा
३. लैङ्गिक समता प्रवर्द्धन गर्ने तथा महिलाहरूको सशक्तिकरण गर्ने
४. बाल मृत्युदर न्यूनीकरण गर्ने
५. मातृ स्वास्थ्यमा सुधार गर्ने
६. एचआइभि/एड्स, औलो लगायतका रोगहरू विरुद्ध लड्ने
७. वातावरणीय दिगोपनाको सुनिश्चितता गर्ने
८. विकासका लागि विश्वव्यापी साझेदारी बृद्धि गर्ने

सरसफाई सुविधाका लागि सहस्राब्दी लक्ष्य र नेपाल

सहस्राब्दी लक्ष्य:

- वि.सं. २०७१ (सन् २०१५) सम्ममा सरसफाइको सुविधाबाट बञ्चित जनसंख्यालाई (त्यतिखेरसम्म बृद्धि हुने जनसंख्यासहित) घटाएर आधारमा ल्याउने।

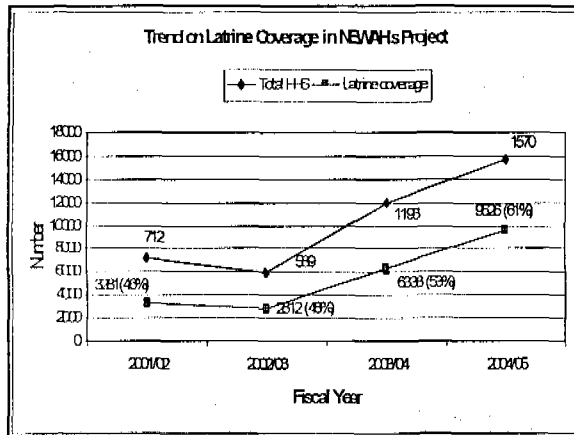
नेपालको सरसफाइको अवस्था

- ६१% जनता सरसफाइको सुविधाबाट बञ्चित छन् (NLSS २००४)
- सन् १९९० देखि २००० सम्ममा प्रतिमहिना औसत ४ हजार घर परिवारले सरसफाइ सुविधा पाएको देखिन्छ। (वाटरएड २००४)
- सन् २००० देखि २०१५ सम्म करिब २५ लाख घर परिवारलाई थप सुविधा पुऱ्याउनु पर्ने देखिन्छ। अर्थात् प्रतिमहिना १४ हजार घर परिवारलाई सेवा पुऱ्याउनु पर्ने देखिन्छ।
- ग्रामीण क्षेत्रमा हालको भन्दा २७० प्रतिशत र शहरी क्षेत्रमा १७० प्रतिशत बढी काम गर्नपर्ने आवश्यकता छ।
- प्रति महिना प्रत्येक गाविसमा ५ घर र नगरपालिकाको प्रत्येक वडामा थप ६ घरलाई चर्पी सुविधा पुऱ्याएमा सहस्राब्दी लक्ष्य पूरा हुने।

नेवाको योगदान

कार्यक्रम तहमा

- स्वास्थ्य शिक्षा तथा सरसफाइ कार्यक्रमलाई प्राथमिकता
- समुदायको अगुवाइमा सञ्चालित सरसफाइ कार्यक्रम
- सरसफाइ सामग्री बजार प्रवर्द्धन
- राष्ट्रिय सरसफाइ सप्ताह
- बालबालिकालाई सरसफाइ कार्यक्रममा परिचालन
- निजी उद्यमीहरूलाई परिचालन
- प्रविधिमा विविधता
- विपन्न तथा अपाङ्गमैत्री सुविधा पुऱ्याउन पहल

- नेवाले प्रत्येक वर्ष करिब १० हजार धरेलु चर्पी निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउने गरेको छ
- अर्थात् प्रति महिना ८ सय चर्पी निर्माण हुने गरेको, जुन सहस्राब्दी लक्ष्य पुरा गर्नका लागि निर्माण गर्नुपर्ने १४ हजारमध्ये करिब ६ % हुन आउँछ

राष्ट्रिय स्तरमा

- राष्ट्रिय सरसफाइ निर्देशन समिति (Steering Committee)
- खानेपानी तथा सरसफाइ राष्ट्रिय नीति निर्माणमा योगदान
- आरोग्यता तथा सरसफाइ निर्देशिका निर्माणमा योगदान
- स्थानीय निकायसँग समन्वय तथा साभेदारी
- सञ्चार क्षेत्रसँग समन्वय
- सामुहिक प्रयास (विद्यालयको अगुवाइमा सञ्चालित सरसफाइ कार्यक्रम)

अन्तराष्ट्रिय स्तरमा

- WASH अभियान
- SACOSAN-II मा नागरिक समाजको आवाज तथा राय संकलन

चुनौतीहरू

- आर्थिक स्रोतको अभाव वा कमी प्रतिवर्ष २ करोड ३० लाख अमेरिकी डलर (बाटएड २००४)
- जनचेतनाको अभाव
- सरसफाइलाई प्राथमिकता नदिनु
- उपयुक्त प्रविधिहरूको कमी

सवालहरू

- दिगोपना
- नियमित अनुगमन (Post project phase)
- परिभाषामा स्पष्टता (सरसफाइको परिभाषाले धेरै कुराहरूलाई समेटेको भए तापनि सरसफाइको उपलब्धताको आँकडाबारे चर्चा गर्दा चर्पीलाई मात्र गणना गरिएको छ)

कतै यी बालिका
सेवाबाट विमुख
हुँदैनन् / समयमा
विचार पुऱ्याओ

सामाजिक मूलधारबाट अलग्याइएकाहरूलाई समावेशीकरण

Addressing Social Exclusion through Gender and Poverty Sensitive (GAP) Approach

हिमालय पन्थी
क्षेत्रीय प्रबन्धक
पूर्वाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालय, विराटनगर

1

सामाजिक समावेशीकरण के हो ?

धर्म, जाति, लिंग, अल्पसंख्यकता, उमेर, अपाङ्गता वा सामाजिक र आर्थिक अवस्थाका आधारमा व्यक्ति, समूह वा वर्गलाई भेदभाव गरी विकासको मूलधारबाट अलग्याइएकालाई विकासको मूलधारमा समावेश गर्नु

2

वर्तमान अवस्था

- ४ जात, ६२ जनजाति, ९२ भाषिक समूह, १० भन्दा बढी धार्मिक सम्प्रदाय, जनसंख्याको १३.७% दलित र ३५% जनजाति
- सामाजिक र आर्थिक अवस्थाका आधारमा समाज उच्चनीचको हिसाबले वर्गीकृत छ, दलितहरूलाई 'पानी नचल्ने' र 'अछुत' भनी भेदभाव गरिएको
- दलित, जनजाति, अल्पसंख्यक, महिला र गरीबहरू ऐतिहासिक रूपमा विकासका मूलप्रवाहमा नरहेका
- दलित, जनजाति र अल्पसंख्यकहरू विपन्न र असाक्षर छन्, नीति निर्माण तहमा उनीहरूको पहुँच ज्यादै न्यून छ
- खानेपानी तथा सरसफाइजस्ता आधारभूत सेवामा उनीहरूको पहुँच कम
- कानूनले जातिभेदको अन्त्य गरे पनि जातिभेद समाजमा विद्यमान

3

सामाजिक समावेशीकरणका लागि नेवाका प्रयासहरू

- लैङ्गिक तथा गरीबी संवेदनशील पद्धति (GAP Approach) को परीक्षण
- दलित, जनजाति, गरीबी बहल तथा दुर्गम क्षेत्रमा आयोजना लक्षित
- निर्णय प्रक्रियामा पिछडिएका वर्गको अर्धपूर्ण सहभागितामा जोड
- लैङ्गिक तथा गरीबी संवेदनशीलताका आधारमा नीति निर्माण
- कर्मचारी नियुक्ति गर्दा महिला, पिछडिएका वर्ग तथा क्षेत्रलाई प्राथमिकता
- GAP पद्धतिको मूल्याङ्कन तथा मूल प्रवाहीकरण

4

लैङ्गिक तथा गरीबी संवेदनशील पद्धतिको औचित्य

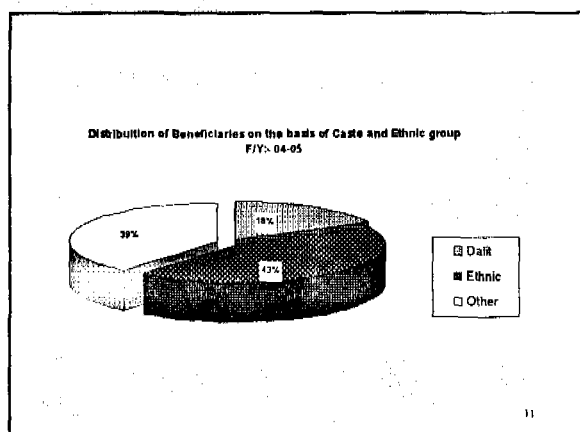
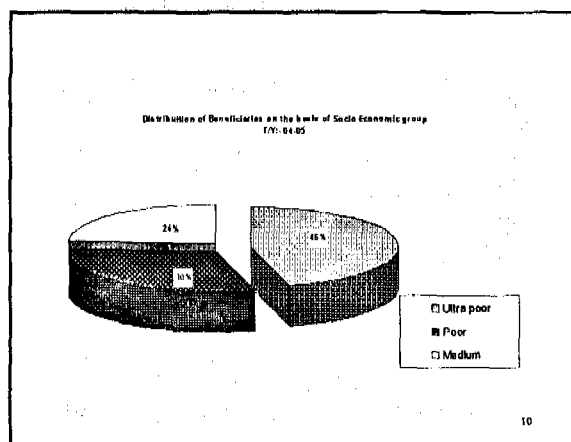
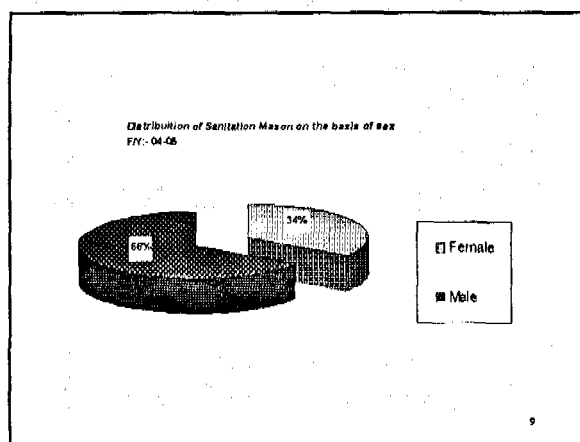
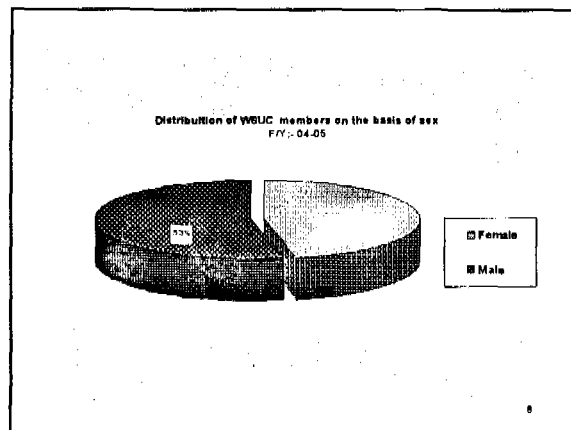
- खानेपानी, स्वास्थ्यशिक्षा तथा सरसफाइ आयोजनामा गरीब, दलित, महिला, जनजाति, अपाङ्गहरूलाई समावेश गरी समावेशी विकासका लागि
- आयोजनाको दिगोपनाका लागि
- जिविकोपार्जनका अवसरहरू वृद्धि गर्नका लागि

5

उपलब्धिहरू

- आर्थिक र सामाजिक रूपले पिछडिएका समुदायमा खानेपानी र सरसफाइको पहुँच
- आयोजना व्यवस्थापन र निर्णय प्रक्रियामा महिला, विपन्न, दलित एवं जनजातिहरूको पहुँच
- प्राविधिक तालिम र वैतनिक काममा महिला, विपन्न तथा दलितहरूको पहुँच
- खानेपानी तथा सरसफाइसम्बन्धी राष्ट्रिय नीति निर्माणमा योगदान

6

- ### चुनौतीहरू
- सामाजिक संरचना/रुढीवादी परम्परा
 - अशिक्षा र गरीबी
 - लागतमा बृद्धि
 - समय बढी लाग्ने
 - वर्गीकृत श्रमश्रुतिको उपलब्धता र एकरूपता नहुनु

भविष्यको कार्यदिशा

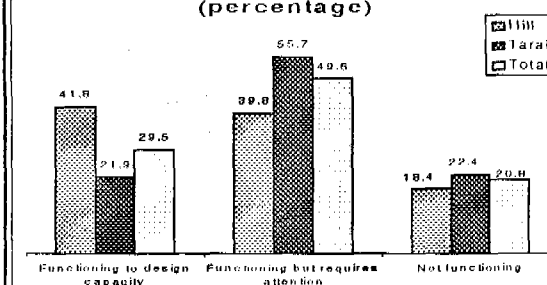
- उपभोक्ताहरुको वर्गीकृत तथ्याङ्क लिई मूलप्रवाहमा नसमेटाएका वर्गहरुको पहिचान गर्ने (IDP)
- संस्थामा महिला, पिछडिएका तथा विपन्न वर्ग कर्मचारीहरुको संख्या बढाउने
- GAP पद्धतिलाई अझ परिस्कृत गरी प्रभावकारी रूपले लागू गर्ने

धन्यवाद ,

LBS Objective

Phase	Activities	Objectives
1	Establishment of a Management Information System	To improve the management of key information on all NEWAH projects for use in reporting and learning.
2	Looking Back Study	To assess the current status of all older NEWAH-supported projects, use lessons learned to improve project approaches and identify those projects that need support.
3	Impact Evaluation	To understand the impacts, both positive and negative, of all NEWAH supported projects

Current status of water points (percentage)

Major Problems in requiring attention

Hill

- Faucet Damaged
- Plate form cracked/damaged

Tarai

- Nut and Bolts missing/damaged
- Plate form cracked/damaged

Major problems in not functioning

Hill

- Problem in pipe line (cut/blockage)
- Problem in source/tank

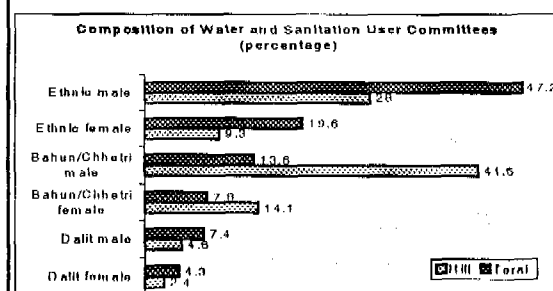
Tarai

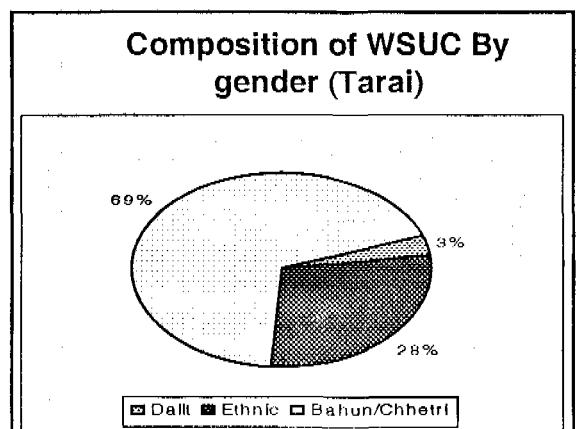
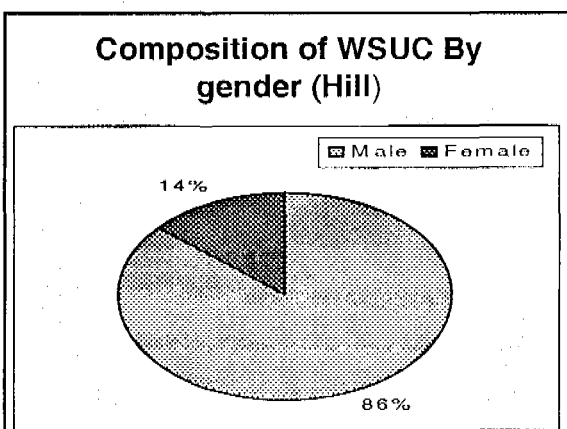
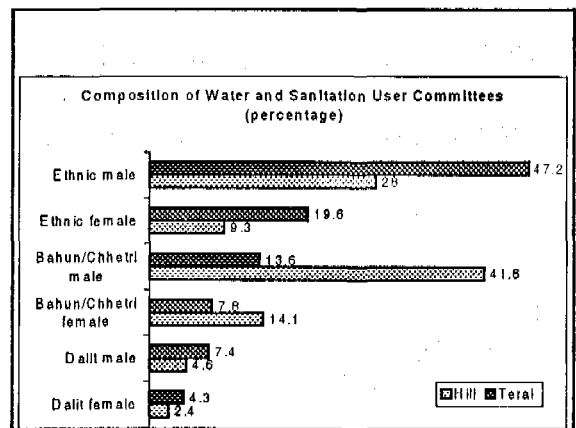
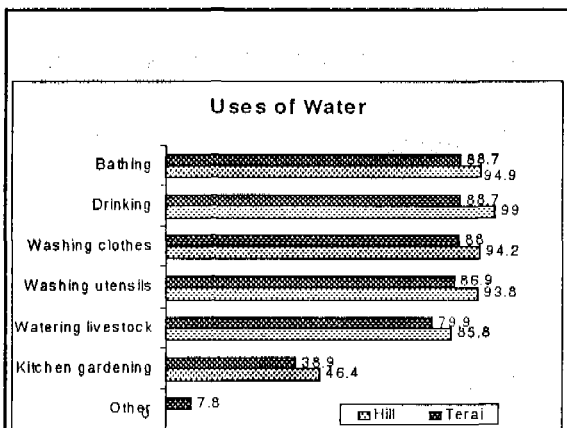
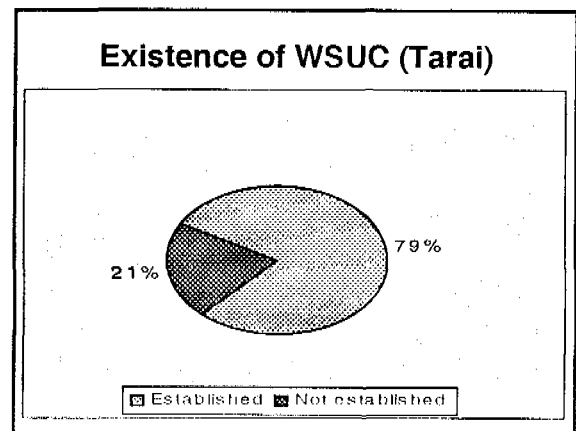
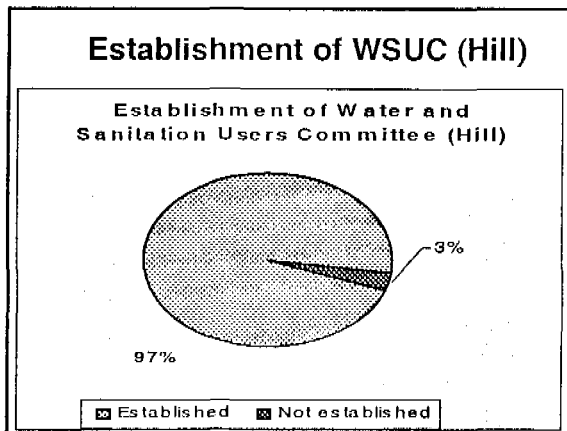
- Washer damaged/not replaced
- Lack of spare parts
- Drainage problem

Change in Household

	End of project	LBS visit	% increase/decrease
Hill	14,616	16,889	16
Tarai	26,715	21,423	-20

Composition of Water & Sanitation users committees (by percentage)

Positive Impact, Hill

Impact	No of projects
Availability of a safe and clean water supply	148
Increased awareness about health, sanitation and hygiene issues	130
Time saving and physically easier to collect water	97
Able to grow and eat fresh vegetables	62
Reduction in diseases like cholera, dysentery, cough, worms, cold and diarrhoea	27
Improvement in environment	16

Negative Impact, Hill

Impact	No of Projects
Increase in flies/mosquitoes/insects due to single direct pit latrines	13
Strained relationships and disputes among users	12
Pollution around water point due to poor drainage	7
Old water source like wells and kuwas not protected	3

Positive Impact, Tarai

Impact	No of Projects
Access to safe water	58
Improved health practices/knowledge	29
Improved sanitation	12
Cleaner environment	9
Better relationships in community	9
Fresh vegetable/kitchen garden	7

Negative Impact, Tarai

Impact	No of projects
Spare parts not available	20
Low priority of sanitation program	13
Conflict over maintenance fund	10
High Iron	6
Pollution from drainage	5

Recommendations

- Improve the quality of project surveys and baseline data collection *Survey properly*
- Produce a list of different design options for intake construction with technical drawings and design specifications
- Increase the level of technical supervision during implementation
- Review monitoring systems to ensure adequate supervision of construction work and quality control of materials
- Look options for terai projects
- Look for appropriate community management options in terai regions
- Linkage WSUC with other developmental or income generating activities

Conclusion

- The community management approach and technologies used in hill (gravity fed) projects have been found to be largely appropriate.
- A single Water and Sanitation Users Committee, a central maintenance fund and regular fund collection is neither appropriate nor sustainable in the Tarai environment.
- The study generated much learning for NEWAH. Some feedback was immediately addressed during new project surveys and through the "Uthman" programme. Other learning and recommendations are being integrated
- The Looking Back Study provided staff a unique opportunity to revisit their work and that of their peers and reflect on their practices.